

idealkent

Prolog: Kente Teorik Bakışlar

Söyleşi Orçun İmga-Hakan Olgun
“Akademyanın Velut Kalemî”: Prof. Dr. İlhan Tekeli ile Kent Üzerine

Makaleler Prolog

Ruşen Keleş
Türkiye'de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?

Kente Teorik Bakışlar

Tahire Erman
Kent Çalışmalarının Geçmişi ve Bugünü:
Hakim Paradigmalar ve Yeni Sorunsallar

Eylem Özdemir
Kent'in Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar:
Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözülmesi

İ. Eren Kürkçüoğlu
İdeal Arayışında Bir Dönüm Noktası: Yıldız Şehirler

Hakan Olgun
Ütopya'dan Distopya'ya: “Modern Şehircilik” ve Kritiği

Neslihan Ünal
Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi Bağlamında
Kent Tarihçiliğinin Sorunları

Emrah Gökaltun
Tuğla Yüzeyle Binalar Kent Kimliğini Belirleyici Öğelerden Birisi
Olabilir mi?: Eskişehir Örneği

Kent Yazıları

Mehmet Ali Kılıçbay
Dünyanın En Güzel Şehri

Güray Kırpık
Üst Üste Gelen “Tarih”ler ve Renkli “Medeniyet”ler Şehri: Kâhire

Kitap Eleştirisi Zafer Çelik
“Kentler: Anadolu'nun Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği”

8.00 TL

idealkent

sayı
1

Kente Teorik Bakışlar

idealkent

kent araştırmaları dergisi Sayı 1 • Mayıs 2010 • ISSN 1307-9905

ADAMOR

Prolog: Kente Teorik Bakışlar
Sayı 1 Mayıs 2010

Turkish Journal of Urban Studies
Sayı Issue 1 • Mayıs May 2010
ISSN: 1307-9905

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Owner and General Director
ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. şti. adına
Emir Osmanoglu

Editörler Editors*
Mustafa Altunoğlu • Zafer Çelik • Orçun İmga

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*
Ahmet Kemal Bayram (Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi), L. Funda şenol Cantek (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi), Tayfun Çınar (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi), şebnem Gökçen Dündar (Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi), Tahire Erman (Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi), Kemal Görmez (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi), İlhan Kaya (Doç. Dr., Dicle Üniversitesi), Ruşen Keleş (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay (Dr.), Göktuğ Morçöl (Doç. Dr., The Pennsylvania State University), Tuncay Önder (Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi), Metin Sözen (Prof. Dr., Çekül Vakfı Başkanı), Yusuf şahin (Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi), H. Tarık şengöl (Doç. Dr., ODTÜ), İlhan Tekeli (Prof. Dr., ODTÜ), Korkut Tuna (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Yayın Danışmanları Publishing Consultants*
Kaan Dilek • Mehmet Ali Erdem • Ahmet Kızılkaya

* Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mahallesi 26. Sok. 6/2 Balgat/ANKARA
Tel: 0 312 285 53 59
Web: www.idealkentdergisi.com
E-posta: idealkentdergisi@hotmail.com

Yayımcı Kuruluş

www.adamor.com.tr

Yayın Türü
Dört Aylık, Yerel Süreli Yayın

Baskı
Mayıs 2010

idealkent, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.
Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

İçindekiler

<i>Takdim</i>	5	
<i>Söyleşi</i>	8	<i>Orçun İmga-Hakan Olgun</i> “Akademyanın Velut Kalemı”: Prof. Dr. İlhan Tekeli ile Kent Üzerine
<i>Makaleler</i>		
	28	<i>Prolog</i> <i>Ruşen Keleş</i> Türkiye’de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?
	32	<i>Kente Teorik Bakışlar</i> <i>Tahire Erman</i> Kent Çalışmalarının Geçmişi ve Bugünü: Hakim Paradigmalar ve Yeni Sorunsallar
	44	<i>Eylem Özdemir</i> Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlemesi
	78	<i>İ. Eren Kürkçüoğlu</i> İdeal Arayışında Bir Dönüm Noktası: Yıldız Şehirler
	96	<i>Hakan Olgun</i> Ütopya’dan Distopya’ya: “Modern Şehircilik” ve Kriğiği
	112	<i>Neslihan Ünal</i> Karşılaştırımalı Tarih Yöntemi Bağlamında Kent Tarihçiliğinin Sorunları
	126	<i>Emrah Gökaltun</i> Tuğla Yüzeyle Binalar Kent Kimliğini Belirleyici Öğelerden Birisi Olabilir mi?: Eskişehir Örneği
	138	<i>Kent Yazıları</i> <i>Mehmet Ali Kılıçbay</i> Dünyanın En Güzel Şehri
	142	<i>Güray Kırpık</i> Üst Üste Gelen “Tarih”ler ve Renkli “Medeniyet”ler Şehri: Kâhire
<i>Kitap Eleştirisi</i>	154	<i>Zafer Çelik</i> “Kentler: Anadolu’nun Dönüşümü, Türkiye’nin Geleceği”

Contents

<i>Editorial</i>	5	
<i>Conversation</i>	8	<i>Orçun İmga-Hakan Olgun</i> “The Prolific Pen of the Academia”: On City with Prof. Dr. İlhan Tekeli
<i>Articles</i>		<i>Prologue</i>
	28	<i>Ruşen Keleş</i> Who Gets What from Urbanisation in Turkey? <i>Theoretical Glances at the City</i>
	32	<i>Tahire Erman</i> The Past and Present of Urban Studies: The Main Paradigms and New Challenges
	44	<i>Eylem Özdemir</i> Sociological Approaches to the Definition of City: Analysis of Social Process and/or Space
	78	<i>İ. Eren Kürkçüoğlu</i> A Turning Point in Search of the Ideal: Star-Shaped Cities
	96	<i>Hakan Olgun</i> From Utopia to Dystopia: “Modern Urbanism” and Its Critique
	112	<i>Neslihan Ünal</i> Issues of Urban Historiography in the Context of Comparative History Method
	126	<i>Emrah Gökaltun</i> Can Buildings with Brick Facade be one of the Elements Determining The Identity of a City?: The Case of Eskişehir <i>Urban Writings</i>
	138	<i>Mehmet Ali Kılıçbay</i> The Most Beautiful City in the World
	142	<i>Güray Kırpık</i> The City of Clashing “Histories” and Colourful “Civilisations”: Cairo
<i>Book Review</i>	154	<i>Zafer Çelik</i> “Cities: The Transformation of Anatolia, The Future of Turkey”

Takdim

Kent, insan hayatının merkezine her geçen gün daha fazla yerleşiyor. Bütün dünyada kentleşmenin hızla artmaya devam ediş, kentte yaşayanlar kadar kentin dışında kalanları da kent bağımlı bir hayat yaşama-ya zorluyor. Sunduğu çekici imkânlar ve yol açtığı sorunlarla birlikte kent, kimileri için bir rüyayı temsil ederken, kimileri içinse hayatı kâbusa çeviren bir mekân olarak öne çıkıyor. Bir bakıma, insana dair bütün meseleler hızla kentlileşiyor.

idealkent, kenti akademik araştırmanın merkezî ögesi olarak belirleyerek, beşerî sorunlara ve bunların çözümüne dair kent merkezli bir bakış açısı üretmek üzere yola çıkıyor. Aslî ilgisini kent olarak tayin ederken, farklı disiplinlerin “kent”le kurdukları her türlü bağa açık olmak istiyor. Sosyoloji, psikoloji, tarih, felsefe, antropoloji, mimarî, şehir-bölge planlama, hukuk ve siyaset bilimi gibi alanlarda üretilen kente dair çalışmalara akademik bir zemin sunmayı arzuluyor.

Teorik metinler kadar, nicel ve nitel araştırma yöntemleriyle üretilmiş bilgileri de önemsiyor ve ilgisini sadece Türkiye coğrafyasıyla sınırlamak istemiyor. Paris, Berlin ve Londra ile olduğu kadar Bağdat, Kahire, Tahran, Tokyo, Pekin, Canberra, Mexico City ve Rio ile de ilgilenerek global ölçekli tüm kentsel sorunlara yönelmeyi hedefliyor.

*

Bu heyecan ve hedeflerle yola çıkarak, Türkiye’deki fikir dergiciliğinde alanındaki boşluğu doldurmayı arzulayan idealkent’in ilk sayısıyla karşınızdayız. “Prolog: Kente Teorik Bakışlar” dosya adını taşıyan bu sayımızda, farklı akademik disiplinlerin kentle kurdukları bağa ilişkin bir girizgâh yapmak istedik.

1. sayımızın açılışını Türkiye’nin en üretken entelektüellerinden olan İlhan Tekeli söyleşiyle yapıyoruz. Bu söyleşide kente ilişkin güçlü bir

tarihsel-teorik perspektif çizen Tekeli, aynı zamanda Türkiye'nin güncel meselelerine ilişkin "ezber bozan" görüşlerini aktarıyor. Modern şehircilik, kimlik sorunları, sosyal adalet, kayırmacılık, yerel demokrasi ve bölgesel politikalar konusunda oldukça önemli tespitlerde bulunuyor. Buna ilaveten, TOKİ'ye, -son dönemde sıkça meşgul olunan- "İslâmî Kalvinizm" tartışmalarına ve "Dünya Kenti" İstanbul'a ilişkin güncel bir "ufuk turu"na çıkarıyor.

Türkiye'de "kentbilim" in inşa edilmesine tartışmasız en önemli katkıyı sunan ve bu disiplindeki eğitimin önderliğini yapan Ruşen Keleş, ilk sayımızın ilk yazısıyla idealkent'te yer alıyor. Ruşen Hoca, Türkiye'de kentleşmenin kime ne kazandırdığı sorusunun yanıtını aradığı makalesinde, ülkemizin 60 yıllık kentleşme serüvenini özetleyerek, temel kentleşme sorunlarına dikkat çekiyor ve köklü birikimiyle çözüm önerilerini paylaşıyor.

Kent çalışmaları alanında Türkiye'nin en yetkin kalemlerinden olan; uluslararası ödüllü bir akademisyen, Tahire Erman; "Kent Çalışmalarının Geçmişi ve Bugünü: Hakim Paradigmalar ve Yeni Sorunsallar" başlıklı makalesinde, kent çalışmalarının serüvenine ışık tutuyor. 19. yüzyıl sonlarında oluşmaya başlayan kent çalışmalarını; Engels, Simmel, Park, Burgess, McKenzie, Harvey, Castells ve Lefebvre gibi isimlerin katkıları yönünden değerlendiren Erman, bugünün kentlerinin temel meselelerini de ele alıyor.

"Kent'in Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar" başlıklı oldukça doyurucu çalışmasında Eylem Özdemir, kent sosyolojisi alanına dâhil olan bazı önemli isimler üzerinden kenti tanımlayan kavramsal bir çerçeve aktarıyor.

Yıldız planlı şehirlerin ortaya çıkışını konu alan ilgi çekici yazısında Eren Kürkçüoğlu, şehir planlama alanında Rönesans Dönemi'yle beraber gelişen bu sistemi, Palmanova ve Hamina gibi karakteristik kent örneklerine de başvurarak değerlendiriyor.

Hakan Olgun "Ütopya'dan Distopya'ya: 'Modern Şehircilik' ve Kritisizmi" başlıklı çalışmasıyla, Sanayi Devrimi'nin kentlerde yarattığı fizikî ve toplumsal problemlere bir çözüm üretmek amacıyla ortaya çıkan modern şehircilik anlayışının bir eleştirisini yapıyor. "Rasyonel" şehircilik anlayışı ile toplumsal talepler arasındaki gerilime vurgu yapan metin, bu konuda ciddi bir perspektif sunuyor.

“Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi Bağlamında Kent Tarihçiliğinin Sorunları” adını taşıyan makalesinde Neslihan Ünal, kent tarihçiliğinde yeni bir yaklaşım olan karşılaştırmalı tarih yöntemini ele alıyor. Kent tarihçiliğinin dünyadaki ve Türkiye’deki gelişimini de aktaran çalışmada, bu alanda yaşanan sorunları ve çözüm önerilerini de bulacaksınız.

Emrah Gökaltun, bir yapı malzemesi olarak “tuğla”nın kent kimliğinin oluşmasındaki etkilerini tartıştığı makalesinde, cephe kaplama malzemesi olarak tuğlanın Eskişehir örneğinin dokusuna yaptığı katkıları mimar gözüyle inceliyor.

“Kent Yazıları” başlığını verdiğimiz bölüm ise, belirli kentleri tema alan ve nispeten akademik disiplinin dışında tutulmuş yazılara hasredilmiş bir bölüm. Biri Batıdan diğeri Doğudan iki yabancı kente ilişkin yazıların yer aldığı bu bölümdeki yazılardan ilkinde, Türkiye’nin en önemli entelektüellerinden Mehmet Ali Kılıçbay, engin birikimi ve güçlü kalemıyla, “dünyanın en güzel şehri”ni anlatıyor.

Güray Kırpık’ın Kahire’yi anlatan yazısıysa, bu kentin Antik dönemden bugüne kadarki tarihini güçlü bir dille ve “yaşayarak” resmediyor. Antik Mısır’dan İslâm uygarlığının gelişimine, Osmanlı hâkimiyetinden Kahire’nin günümüzdeki yapısına uzanan zengin tarihsel fonda, okuyucuyu Nil Nehri’nin kıyısında etkileyici bir yolculuğa çıkarıyor.

Kitap eleştirisi bölümünde ise Zafer Çelik; Fuat Keyman ve Berrin Koyuncu Lorasdağı’nın “Kentler: Anadolu’nun Dönüşümü, Türkiye’nin Geleceği” isimli çalışmasını mercek altına alıyor.

*

idealkent’te, “kent”le ilgili belli konulara ilişkin dosyaların yanında, zaman zaman muhtelif kentlere ayrılmış dosyalar da bulacaksınız. Eylül sayımız bunlardan biri... Önümüzdeki sayının dosya konusu, evvela köklü bir “Dünya Kenti”, bu arada da “2010 Avrupa Kültür Başkenti”: İstanbul.

2. sayımızda görüşmek dileğiyle...

M. Altunoğlu - Z. Çelik - O. İmga

“Akademyanın Velut Kalemi”: Prof. Dr. İlhan Tekeli ile Kent Üzerine

Orçun İmga - Hakan Olgun

• *Hocam evvela bu görüşmeye vakit ayırdığımız için tekrar teşekkür ediyoruz. Siz muhtelif sahalarda eserler veren bir entelektüelsiniz ve bu durum, meselede nereden başlamamız gerektiği hususunda bizi hayli zorluyor. Fakat “kent” olgusuna tarihî bir perspektiften bakmaya çalışmak, başlangıç için uygun olabilir diye düşünüyoruz. Kuşkusuz bu tarihsel perspektifte bazı önemli kırılma noktaları dikkatimizi çekiyor. Son birkaç asırlık süreçte bilimsel devrimden aydınlanmaya, moderniteden postmoderniteye kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebilecek büyük değişim ve dönüşüm süreçlerinin, insan hayatının her alanına derinlemesine nüfuz ettiğini biliyoruz. Peki, bu süreç, insanın şehir algısında, insan-şehir ilişkilerinde ve insanın şehir kurma pratiklerinde ne gibi değişiklikler yarattı? Bize özetleyebilir misiniz?*

İlhan Tekeli: İlk kentin, ilk kentlerin doğuşu genellikle Neolitik Devrim’le ilişkilendirilir. Tabi buraya baktığınız zaman temelde en önemli mesele artı ürünün doğması. Yani eskiden Gordon Childe’in kitaplarında bu genellikle yerleşik tarımın başlamasına bağlanırdı. Ama Kuzey Mezopotamya’da, Türkiye’de Çayönü’de yahut Aşıklı’da yapılan çalışmalar gösterdi ki; kent, avcılık ve toplayıcılığın sistematize edilmesiyle oluşan artı ürünün üstünde oluşabiliyor ve bu kent oluşuktan sonra tarımın yerleşik hâle gelmesi gerçekleşiyor.

• *O zaman önce kentler sonra tarım söz konusu oluyor... Bu, Jane Jacobs’un “New-Obsidien” teorisini akla getiriyor...*

- Onun gibi bir şey. Şimdi teoride böyle bir değişiklik var. Ama temelde gayet açık ki, bu artı ürün olacak, sınıflı toplum olacak ve o artı ürünün miktarının artmasına paralel olarak da yapılacak yapılar, tapınaklar, vs.’nin miktarı, yapılan yatırımın büyüklüğü artacak. Bu da zaman içinde olan bir olay... Şimdi bu bakımdan baktığınızda kent, artı ürüne ve sınıflı toplumun ortaya çıkışına paralel olarak ortaya çıkıyor. Sınıflı toplum ortaya çıktığı zaman da, ilginç birkaç soru söz konusu oluyor. Bu sınıflı toplum, meşruiyetini nasıl kuracak? İşte bütün o dinî yapılar vs. onun etrafında oluyor. Tabi aslında sınıflı toplumun meşruiyetini nasıl kuracağını ters okursanız şöyle bir soru var: İnsanlar eşitsizliğe nasıl razı edilecekler? Bu tabi çok önemli bir sorudur. Genellikle medeniyet tarihi yazanlar bu soruyu pek sormazlar. Hâlbuki bence en önemli meselelerden biri, insanların bu eşitsizliğe nasıl razı edileceğidir.

• *Bir meşruiyet problemi yani?*

- Tabi... Ama meşruiyet probleminden daha kuvvetli bir problemdir bu. Şimdi şöyle bir medeniyet tarihi yazımı düşünebilirsiniz: “eşitsizliğe razı etme buluşlarının gelişmesi” olarak yazabilirsiniz. Bugün yazılmayan, tersten okunan bir tarih ortaya çıkar. Burada da en önemli öğelerden biri nedir? İnsanların eşitsizliğe razı edilmesini sağlayan bu en büyük buluş; “öteki dünya imajı”dır. Burası bir imtihandır, geçicidir, esas olan öbür dünyadır. Sen sesini çıkarma şimdi, orada mükâfat göreceksin. Bu tabi çok önemli, büyük bir buluştur. Yani eşitsizliğe razı etme mekânizmaları bakımından en büyük buluş budur. Şimdi sanayi öncesi dönemde böyle bir durum var. Ama tabi birinci dünyanın oluşumunda, “birinci büyük devrim” bu Neolitik Devrim’ken, “ikinci büyük devrim” Sanayi Devrimi’dir. Yani Sanayi Devrimi’yle beraber kent değişir. Kent yeni bir nitelik, eskilerde olmayan bir nitelik kazanıyor. Şimdi tabi Sanayi Devrimi yalnız değildir bu süreçte. Bilimsel Devrim yaşanıyor, Aydınlanma gerçekleşiyor, modernite doğuyor, ulus-devlet doğuyor, birey doğuyor, bilime ve bilgiye bakış açısı değişiyor. Böyle bir ortamda yeni

bir kent ortaya çıkıyor; ama bu kentin ortaya çıkışına da şöyle bakabiliriz: İlk sanayileşmede kapitalizm oturmuş, emekçi örgütlenmesi yok. O sırada kendiliğinden oluşan bir kent var. Bu, sefalet halinde işçi mahalleleri, çok kötü yaşam koşulları... Aslında endüstrileşmenin, kısa erimli kapitalist mantığın yarattığı kent o. Ama ne iyi ki, insan akli, kendi sonuçları üstünde düşünen bir akıl. Her yaptığının sonucunu değerlendiriyor ve onu düzeltebilecek mekanizmalar üretiyor. Birden ne görüyoruz? Bir sürü ütopyanın ortaya çıktığını görüyoruz. Ve bu ütopyalar içinde, yaşam kalitesi, yeni yaşam biçimleri, yeni iş ilişkileri... Çok çeşitli ütopyalar geliyor. Aynı zamanda da, yeni kent yapma pratikleri ortaya çıkıyor. İşte, 1860'da, 1861'de Haussmann'ın Paris'teki operasyonu... Şimdi bu bizim karşımıza, daha yaşanabilir bir kentin kurulmasının, o zamanki pratiklerle bütünleştirilerek ele alınışını çıkarıyor. Burada aslında Saint-Simon'un yaklaşımları bence çok önemli. Saint-Simon, daha Sanayi Devrimi olmadan sanayi toplumunu ve sanayi kentini düşünmüş oluyor.

• *Tekniğe özel bir vurgusu var...*

- Tabi... Yani Saint-Simon ilginç bir adam. Onun kafasında şöyle bir model var: Diyor ki; "mühendisler bilhassa fiziği kullanarak birçok sorunu çözüyorlar. Ama sosyal bilimciler de öyle bir sosyal bilim yapmalıdırlar ki, o bilim de sosyal problemleri çözsün". Bir çeşit, mühendislik düşüncesini sosyal alana taşıyor. Bu arada bir parantez içinde birkaç şey söyleyeyim: Saint-Simon'un daha çok Fransa'nın "Politeknik Okulu"nda arkadaşları var. Orada bulunuyor ve onun yetiştirdiği adam Auguste Comte. Auguste Comte bir inşaat mühendisi. Aynı kanaldan geçiyor. Asıl ilginç tarafı, Saint-Simoncular, Saint-Simon öldükten sonra, Mısır'da, Mehmet Ali'nin reformlarının düşüncesini yaratan adamlar oluyor. Onlar Mısır'a geliyorlar, Mısır modernleşmesini etkiliyorlar ve bu Mısır modernleşmesi de, II. Mahmut'un programını, Türk modernleşmesini etkiliyor. Şimdi bilimsel bilginin bir çeşit sosyal mühendislik anlayı-

şıyla kullanılması gündeme geliyor. Bütün bu gelişmeler içinde ortaya çıkan oluşumları yalnız ütopyalarla anlamak mümkün değil. 1848’lerde, biliyorsunuz, Avrupa’da işçi sınıfının büyük bir devrimi oluyor, kalkışması oluyor. İşte Marx, Komünist Manifesto... Bir çeşit siyasal hareketle beraber hem bir ütopya hem de bir eleştiri geliyor. Bu ikisinin oluşumu içinde bir kent gelişiyor. Şimdi bu kentin gelişmesi sırasında -diyelim ki bu tartışmalarımızın, bizi 19. yüzyılın sonlarına getirdiğini düşünelim- bu dönemde “güzel kent akımı” gibi akımlar ortaya çıkıyor. Burada yine bir parantez açayım: Dünyada ve Türkiye’de aslında kent planlamasının gelişmesi, pratikte 1850’ler civarında. Ve bu daha çok Batı’da bir sağlık problemini çözmek ve parselasyon düzeni sağlamakla vs. ile ilgilidir. Daha çok bir haritacılık hüneridir. Ama “güzel kent” kavramı ortaya çıktığı zaman hemen karşımıza şu geliyor; bir anlamda, bir nesne gibi planlanan bir kent... Ve o zaman yapılan kent planlarına baktığınız zaman, bu planlar plancısının ismiyle anılır. Mesela bizde nedir?

• *Prost Planı, Jansen Planı...*

- Bu, 1920’lerde ve 1930’larda hâkim olan, biraz mimarlık hünerleriyle hemhal olan bir planlama biçimi. Bu planlama biçimi İkinci Dünya Savaşı sonrasında sürdürülemiyor. Niye sürdürülemiyor? Bütün dünyada büyük ve hızlı bir kentleşme yaşanmaya başlıyor. Ve bu hızlı kentleşme, beraberinde, bir nesne gibi önceden belirlenmiş, parçaları yapılan bir şehir inşasının pratikte mümkün olmadığı gerçeğini getiriyor. Kentin etrafını gecekondular kuşakları sarıyor, yapsatçı apartmanları ortaya çıkıyor, kent merkezinin az katlı yapıları yıkıp yerine çok katlı apartman yapmaya başlıyorlar. Kentin gelişmesine emrivakiler hâkim oluyor. Böyle bir pratik içinde düşünce değişiyor. Deniliyor ki; biz bir bilimsel araştırmayla kentin nasıl gelişeceğini tahmin edelim, o tahmin ettiğimizi pratiğe geçirelim, yani bir haritaya dökelim, çizimini yapalım ve kentin 20 yıllık gelişmesini bunun üzerine oturtalım. Dolayısıyla “comprehensive rational planning” (kapsamlı akılcı planlama) dediği-

miz bir planlama pratiği ortaya çıkıyor. Tasarım hünerinden çok bilimsel kestirimlere dayanıyor. Bu pratik bir süre devam ediyor. Ama 1980'ler sonrasının dünyasında, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilmeye başlanınca, Fordist üretimden esnek üretime, modernizmden postmodernizme doğru, ulus devletler dünyasından küresel bir dünyaya doğru yol almaya başlanınca, kentin anlamı da değişmeye başlıyor. Kent, bir ulus devlet içinde, o hiyerarşi içinde yerine razı olan bir öge olmaktan çıkıp, dünyada kendi başına yarışan bir öge haline, dünyaya doğrudan eklenen bir öge haline geliyor. O zaman da, bu 1960'ların planlama anlayışı, bu kentin yarışmasının bir engeli haline geliyor. Bunun üzerine, yeni bir planlama anlayışı; stratejik, katılımcı, işbirliğine dayanan, müzakereci planlama gibi terimlerle yeni bir planlama pratiği geliyor. Bu pratik çok farklı bir pratik; çok aktörlü bir dünya var ve bir tarihsel oluşum yaşanıyor. Aslında kent, bir plancının ürünü değil de, o toplumun tümünün ürünü olarak görülüyor. Bu tarihsel akış içinde plancının rolü de, müdahale eden, bu akışın orasını burasını düzelteren bir nitelik kazanıyor. Yani bugün plancı, toplumlarda kentlerin oluşumunu etkileyen aktörlerden kritik öneme sahip olan birisi oluyor. Bu bakımdan görevi de, siyasetle paralel olmaya başlıyor.

• *“Yönetişim” kavramı da bu süreçte önem kazanıyor...*

- Tabi tabi... Çok aktörlü olunca zaten yönetim giriyor. Şimdi böyle bir uzun maceradan geliyoruz. Onun için kent plancılığı çok önemlidir. Çünkü biz onun içinde yaşıyoruz. Bizim yaşam kalitemizi, kimliğimizi, birçok unsuru o belirliyor. Onun için bunun, insanların benimsediği, içinde severek yaşadığı bir mekân haline gelmesi çok önemli.

• *Hocam, bildiğiniz gibi modernist kent planlama anlayışı birçok açıdan eleştirilene uğradı. Bu kent planlama anlayışını eleştiren yazarlar, bu planlama anlayışının, insanların tercihlerini dikkate almayan otoriter bir yön barındırdığını, anti-sosyal bir inşaat geleneği getirdiğini, insanlara sağlıklı bir yaşam*

sağladığını, fakat onları yeteri kadar mutlu edemediğini ifade ediyorlar. Şimdi gelinen noktada ise postmodernist planlama/tasarım anlayışları tartışılıyor. Postmodernist planlama ya da tasarım bize ne vaat ediyor?

- Şimdi şöyle bir tuzak var bu soruda, o tuzak şu; modernizmin bir tuzağı var temelde. Modernitenin kavramları ikili karşıtlıklar, “binary opposition” halindedir. Yani modern varsa onun karşıtı bir postmodern vardır. Oysa böyle düşündüğünüz zaman modern düşüncede kalmış olursunuz. Oysa ben mesela kendi kitaplarımdan birinde “modernite aşılrken siyaset” dedim; “postmodern siyaset” demedim.

• Dolayısıyla bu bir süreç...

- Evet, süreç. Yani postmodern, modernitenin içinden doğacak, bir süreç içinde oluşacak... Doğabilmesi için ona eleştiri getirmesi bir başlangıçtır. Ama onun içinde eleştirdiği değerlerin vs.’nin değişmesiyle yeni bir şey ortaya çıkıyor. Yani biz belki postmodernin ne olduğunu, postmodern aşılmaya başladığında tam olarak fark etmeye başlayacağız. Şimdi bu genel yönlendirmeden sonra, modern konusunda benim eleştirim başka bir noktadan oluyor. Benim, yazdıklarımda kullandığım bir kavram var. Genellikle başka yerde, başka dillerde, Batı literatüründe kullanılmayan bir kavram. O da şu: “modernist meşruiyet” kavramı. Şimdi modernist meşruiyet şöyle bir şey: Dünyanın bir yerinde modernizm gerçekleşmiş, yayılmaya başlamış, sen onu dondurmuşsun, bir modernite projesi haline getirmişsin ve onun kavramlarını yasalarla kurumsallaştırmışsin. Ve diyorsun ki; “benim toplumumda bir kentte yaşamak ve kentte bir şeyler inşa etmek istiyorsan, bu kurallara uyacaksın”. Fakat şöyle bir konu var: Acaba senin koyduğun bu modernist meşruiyet kuralları, toplumdaki bireylerin kapasiteleriyle tutarlı mı? Bunu gerçekleştirebilirler mi? Mesela bunun en açık bildiğimiz örneği gecekondudur. Ne oldu? “Köylü Ahmet” sırtına yorganını aldı geldi. Sen ona dedin ki: “Kardeşim, senin hakkındır kente göçmek, bir şey diyemem,

insan hakkıdır, ama bir küçük ricam var; geldiğinde şehirde meşru olarak yaşamak istiyorsan, bir arsa al, onun üstüne bir plan yaptır ve önce belediyeden ruhsat al, sonra binayı yaptır. Sonra da oturma izni al. Ondan sonra meşru olarak oturursun". Kime diyorsun? Köyden gelmiş Ahmet'e. Şimdi senin söylediğin, bu vatandaş için çözüm değil. O da kendi çözümünü buluyor. Sen de, kendi yasalarına dayanarak onu suçlu ilan ediyorsun. Böyle bir devlet-yurttaş ilişkisi olamaz. O yurttaşın kapasitesi yoksa kabahat senindir ve onu suçlu ilan edecek kuralları kabul edemezsin. Şimdi temel sorun, modernist meşruiyetin ortadan kaldırılamamasıdır. Bu konuda başarısız olan yalnız biz değiliz, bütün dünya başarısız. Yani modernitenin dar kalıpları öyle bir sıkı ki; bu adamların olanaklarına uygun bir yeni meşruiyet kalıbı yaratamadık. Eğer yaratseydik, ya da dünya yaratabilseydi, bugünkü kentleşmenin geldiği nokta çok farklı olabilirdi. Tabi bizim buradaki sorunumuz yalnız imar nizamıyla ilgili değil. Sonra dedik ki; bunlar kente gelince kentlileşsin. Kentlileşme ne demek? Benim kafamda bir yaşam kalıbı var ve bu gelenler de ona uysun. Fakat "kültürleşme teorisi" diye bir teori var biliyorsunuz: İki kültür karşı karşıya gelir ve ikisi de değişir. Eski elit kentliler dedi ki: "Ben değişmem sen değiş". Bu, teoriye de aykırı bir durum. Bugün buna asimilasyon diyoruz. Asimilasyon ise bugün olumlu nitelikler yüklediğimiz bir kavram değil. Şimdi, biz bunları dönüştürmeye çalıştık. Ne oldu? Dönüştürebildik mi? Belki onlar bu tarafı dönüştürdü. Ruhsatsız yapı modern kesime yayıldı. Piyasa mekanizması içinde arabesk türü müzik türedi...

• *Her alana sirayet etti...*

- Tabi... Yani zaten teorinin bize söylediği de bunun böyle olacağı. Bu dayatmacılığın arkasındaki meşruiyet çerçevesi modernist. Bu ilânihaye sürdürülemez, başarısız sonunda. Onun için eleştiri geliyor. Tabi o zaman, modernist kalıplarla oluşmuş bir tarihî gelişim yerine yeni bir gelişim... Üretim çeşitlenmiş, insanların beklentileri çeşitlenmiş, vatandaş

kavramı artık kozmopoliten nitelik kazanmış, o zaman yeni bir pratik geliyor. Ve sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiyoruz. Yani artık metropoliten kavramı geçerli değil; o, sanayi toplumunun kavramı. Bugün ne kullanıyoruz?: “Kent-bölge”. Ama kent-bölgenin ne olduğunu ne biz biliyoruz ne de dünya biliyor tam olarak. Bu daha çok başlangıç teorisi halinde... Biz İstanbul’u kavramak istiyorsak, kent-bölge üstünde düşünmemiz lazım. Kent-bölge, modernist terimlerle düşünülüyor artık.

• *Modernist ve postmodernist planlama anlayışları bağlamında çok yararlı bir perspektif sağladınız hocam. Tabii sizin, Ankara’nın kuruluş dönemiyle ilgili çok çok önemli çalışmalarınız var. Bu çerçevede, bilhassa Cumhuriyet’in ilk yıllarında Ankara’nın imarından murat edilen neydi? Ve kent kimliği açısından bugün geldiğimiz nokta nedir?*

- Şimdi tabii Ankara’nın imarını bir çeşit deney olarak görmek belki daha doğru olur. Çünkü Cumhuriyet, Ankara’yı başkent ilan etmekle çok riskli bir karar alıyor. Bir dünya kenti İstanbul var; onu bırakıyorsunuz, Anadolu’da görece olarak küçük bir kentte modern yaşamın bir örneğini yaratmak istiyorsunuz. Bu isteğin arkasında şöyle kaygılar var: İstanbul’un kozmopoliten yapısı içinde bir ulusal burjuvazi doğamaya-çağını düşünüyorlar. Ondan sonra “Batıya rağmen Batılılaşma” diye bir slogan var. Ankara’yı biraz öyle anlamak da kabil... Hem bir “modern”i kurmak istiyor, ama Batıyı eleştirdiği için, o eleştirileri içermeyen bir “modern” kurmak istiyor. Çıkış noktası bu. Ama bunu kurmak öyle kolay bir şey değil. Çünkü daha önceden çok fazla bir deneyimi yok. Zaten kentin bütününe planlanmasını düşünme deneyimi 1910’larda, 1913’lerde Türkiye’ye giriyor. Daha öncesinde planlama anlamında bazı kentler için bir şeyler yapılıyor ama ciddi değil. Şimdi Ankara’yı ele aldıkları zaman iki şeyi çözmeleri lazım: Kent yönetimi ne olacak? Yani yalnızca plan yapmanın hiçbir anlamı yok. Önce bir kent yönetimi, sonra onunla beraber plan... İkisini birlikte çözmesi gerekiyor. Ve kent yöneti-

minde de Osmanlı'yı buraya naklediyor, yani şehremaneti kuruyor. İstanbul'un modelini buraya naklediyor. Ve İstanbul Belediye Başkanı'nı, Haydar Bey'i getiriyor. Haydar Bey de pratik bir adam. İşte çimento fabrikası, tuğla fabrikası, kireç ocağı, elektrik fabrikası vs. bir sürü şey kuruyor. Ama yalnız bunları kurmakla olmuyor. İşçi de yok. Macar işçiler geliyor, yapı usta okulları açılıyor. Yani işe el atıyorlar ama arkası çorap söküşü gibi geliyor. Tabii bunun yanında plan yapmak gerekiyor. Plan fikri zaten var. Lörcher Planları var iki tane. Birisi eski tarihî kent için. Bir de şöyle bir çatışma yaşanıyor: Eski Ankaralılar diyorlar ki: "Bu, eski Ankara'da olsun, yani eski Ankara yıkılsın, yerine yüksek katlı binalar yapılsın". Hâlbuki kentin yeni yöneticileri eski Ankaralı değil. Onlar kenti sıçratıyorlar yeni şehre. Yani II. Lörcher Planı, oradaki bataklığın istismlâki ve orada yapılan bir yerleşme... Modern yerleşme öyle başlıyor. Tabii planı yapacaksın ama üstündeki binaların stili meselesi var. Elinde gelişmiş bir akım var; Birinci Ulusal Mimarî denilen akım. Şimdi burada çok ilginç bir durumla karşı karşıyayız. İlk binalar bunlar tarafından yapılıyor. Ve bu, 1927'de bıçak gibi kesiliyor. Atatürk modern bir mimarî istiyor. Tabii bu bir deneyerek bulma süreci ve ondan sonra da Jansen Planı 1928'de geliyor. İşte 1928'de sistem iyi kötü oturmaya başlıyor. Yani bir imar idare heyeti var, bakanlar kuruluna bağlı çok yetkili bir planlama organizasyonu... Yani planın kendisi o kadar önemli değil, bütün sürecin tümünü birlikte anlamamız gerekiyor. Şimdi düşünüyorum da, nostaljik bakış açıları var. Bu Birinci Ulusal Mimarî akımı devam etseydi, -şimdi binalara bakıp herkes bunu seviyor- düşünebiliyor musunuz Ankara hep öyle binalarla kaplı olsaydı... Ne felaket olurdu. Yani kâbus gibi geliyor. Beş on tanesi iyi de...

• *Kente kimlik kazandırmaz mıydı hocam?*

- Kazandırmazdı; bir felaket olurdu. Yani çağ dışı anakronik bir şey olurdu. Ama bakın bu tabii çok önemli, radikal bir karar. Zaten az sayıda mimar var. Var olan mimarları da devre dışı bırakıyorsun. Ondan sonra

işte modern mimariyi toparlıyorsun, Seyfi Arkan gibi isimleri ortaya çıkarıp, yetiştiriyorsun. Şimdi Jansen Planı'na gelince, aslında Ankara'nın gelişmesi bir süreç içinde ortaya çıkıyor. Biliyorsunuz, geçmişte bütün Anadolu kentlerinde bir eski kent vardır, bir tren istasyonu, ona doğru bir ilerleme vardır. Ama Ankara'nın esas aksını belirleyen, Mustafa Kemal'in Çankaya'da konutunu seçmesidir. Ondan sonra gelişme aksı belli oldu. Ve ona baktığınız zaman kentin Jansen Planı'nı yaparken, Lörcher Planı'nda yeni şehir belli. O bütün ortadaki o üçgen bakanlıklar adası vs. hepsi var. Ama zaten bu ikisinin görüşü de çok fazla aykırı değil. İkisi de hem bahçe kent ütopyasından, hem de Camillo Sitte'nin tarihî kent anlayışından etkileniyor. İkisinin de plancılık anlayışlarında biraz benzerlik olduğu için, Jansen'in bunu devam ettirmesi kolay oluyor. Yani orada bir bütünlük korunuyor. Çok eleştiriler var tabii; yani nüfusu tahmin edememişler, 300 bin olarak almışlar, bu da kısa sürede aşıldı vs. gibi. Fakat kent için 300 bin nüfus hedefi verdikleri zaman kentin nüfusu 75 bin. Dört misli hedef vermişler. Dört misli hedef vermek öyle kolay bir şey değildir. Öyle küçük diye eleştirilecek bir şey de değildir. Bayağı büyük bir hedeftir 75 binlik kenti 300 bine çıkarmak. Zaten 300 bine çıktıktan sonra yeni bir plan yapılması gerekmiştir... Şimdi Jansen Planı'nın en çok eleştiriye konu olan yanı Jansen'le ilgili değildir. En büyük eleştiri, arsa stokunun yapılmaması ve beraberinde rasyonel bir arsa politikasının izlenmemesidir. Spekülasyonla beraber kısa sürede çok yükselmiştir arsa fiyatları. Bunun en ilginç örneği bakanlıklar sitesinin yapılmasıdır. Planda bakanlıklar sitesi belirlenmiş ve Ankara'daki mebuslar o alanı kapatmışlardır. Ve o alan üstünde İsmet Paşa uygulama yapmak istiyor. Bütçeye 100 bin lira koymuş, ama bu parayla bakanlıklar adasını istimlâk etmek mümkün değil. Çözüm Mustafa Kemal'in prestijinden geçiyor, başka bir çözüm yok. Mustafa Kemal Saraçoğlu mahalleleriyle bakanlıklar sitesini kapsayan kısımdaki arsa sahiplerine diyor ki: “İsmet Paşa'nın bütçesinde 100 bin lira var, burayı istimlâk edecek, kimse de mahkemeye gitmeyecek”. Ama tabii şehrin tümü böyle imar edilmez. Ve bunun ilk sonucu Bahçelievler'dir. Bahçelievler'in planını

Jansen yapmıştır. Yani planın dışına ilk çıkış Jansen'in eliyle gerçekleşmiştir. Ama bunda Jansen'in bir kabahati yok; kabahat, beraberinde bir arsa stokunun yapılmaması. Yani çünkü o sırada, o bataklığın istimlâk edildiği sırada, vergi değeri üstünden bir istimlâk yapılıyor. Çok ucuza istimlâk yapılıyor. Onların istimlâk edilip, kentin gelişme alanlarını belediyenin elinde toplanması, tabi çok şey fark ettirirdi. Ama Türkiye yönetiminin deneyimi bu konuda yeterli değil. Yani ben bunları eskiden, daha çok hayıflanarak yazardım; "ah bu fırsat kaçtı" diye. Hâlbuki şimdi şöyle düşünüyorum: O zamanki zihniyetler içinde gerçekleştirebilen bu olmuş. Değil mi; yani hayıflanmanın hiçbir faydası yok.

• *İçinde yaşadığımız çağın en önemli yönlerinden birinin de, kültürel olanın, kimliğe ilişkin olanın iyiden iyiye ön plana çıkması olduğunu söyleyebiliriz. Farklı kültürlerle ve kimliklere ilişkin tartışmalar ve talepler Türkiye'de de gündemi işgal eden konuların en başında geliyor. Tabi bilhassa büyük kentler, bu farklı kimliklerin bir araya geldiği mekânlar olarak büyük bir önem kazanıyorlar. Bu farklı kimliklerin birbirlerini tanımalarını, ilişki kurabilmelerini ve bir diyalog zemini oluşturabilmelerini sağlamak açısından kent plancısına ne gibi görevler düşebilir?*

- Kent plancısının, geleneksel aletlerle yapabileceği belirli şeyler var; ondan fazlasını yapamaz. Ama bugün için kent plancısını daha genel bir plancı olarak düşünürsen, o zaman yapabileceği işler değişir. Yani biraz da siyasetle dirsek teması içinde yapabileceği şeyler... Tabi ilk yapılacak şey, kamusal alanları birer karşılaşma alanı hâline getirmek. Yani bir kentte insanlar ne kadar kamusal alanların dışında kalıyorlar, kamusal alanlara çıkmıyor ve evlerinde hapis kalıyorlarsa, orada ayrımcılık, kendi kabuğu içine çekilme, önyargular, stereotipler inşa edilir. Bu bakımdan ilginç olan mesele; bu "piyasa" olgusu... Ben son zamanlarda İzmir, Çanakkale gibi çeşitli yerlere gittim, oralarda olan ilginç bir olgu bu. Eskiden Ankara'da da vardı, şimdi yok bu piyasa olgusu. Şimdi, İzmir'de adamlar evlerine kapalı yaşamıyorlar. Yani fakiri de, zengini de. Birisi

çay içiyor, öteki bilmem balık restoranında pahalı bir şey yiyor; ama akşam bir yere çıkıyor, bir yerde yürüyor. Bu ne demek? Kamu mekânında kendini sergiliyorsun. O zaman kendine özen gösteriyorsun. Kendine özen göstermek demek, diğerlerine saygı demek. O da sana gösteriyor. Bir etkileşim, kamusal alanı kullanma, birlikte kullanma, çok önemli bir şey. Bu kamusal alanları bina yapılacak fırsatlar olarak görüp oraya apartmanlar yaptıkça, tabii bu olanak azalıyor. Bunlar çok kıymetli araçlarımız. Bir de, -bu biraz postmodernizmin eleştirisi olarak söyleyeceğim bir şey- bu “kapısı kapalı komüniteler”in oluşması, “gated community”lerin oluşması. Şimdi bu ilginç bir konu... Bu bence modernitenin ahlâkına sığmaz. Kamu alanlarının açık olması lazım... Bu, postmodernitenin hastalıklı bir yanındır. Şimdi burada ilginç bir ikileme karşı karşıyayız. Bu nasıl savunuluyor? Güvenlik diye savunuluyor. Bu güvenlik savunması sahte bir savunmadır. Sebebi şu: 2009 sonunda, İstanbul’da metropoller konusunda “Urban Age” başlıklı bir uluslararası toplantı yapıldı. Orada, güvenlik konusunda Sao Paulo’yla İstanbul’u karşılaştıran bazı sayılar verildi. Sao Paulo’da halka sorulduğu zaman “kent güvenli mi” diye, %50’si güvenli diyor. İstanbul’da soruyorsun; %25’i güvenli diyor. Rakamlar tam doğru olmayabilir ama o civarda bir şey. Hâlbuki her 10 bin kişide suç oranlarına bakıyorsun; Sao Paulo 7 misli yüksek İstanbul’dan. Yani bu güvenlik meselesi subjektif bir şey, özel yanı olan bir şey. Ama böyle bir karşılaştırmalı analiz yaptığında, abartılmış bir güvensizlik sorunu olduğu fark ediliyor. Bunun arkasında çok hızla büyüyen güvenlik sektörünün payı var mı? Bu da insanın aklına geliyor. Benim araştırmam olmadığı için bundan fazlasını söyleyemiyorum. Ama böyle bir kuşku da insanın aklına geliyor. Şimdi özel güvenlikçilerin miktarı polis miktarımızdan fazla... Gecekonudaki her sekiz işten biri özel güvenlikmiş saptamasını yapan bir gazete haberini hatırlıyorum. Hâlbuki güvenlik olmadığı zaman önemli bir şey... Ama eğer bir toplum doğru dürüst ise güvenlik talebi sıfırdır, o zaten güvenlidir. Şimdi bu, bir rejimin “cost”u olan, maliyeti olan bir güvenlik. Biz, kötü rejimin maliyeti olan güvenliği finanse ediyoruz; ama aynı zaman-

da, bunu millî gelirimize pozitif değer olarak yazıyoruz. Hâlbuki o negatif olanın bir göstergesidir.

Şimdi bu kısmı kapamak için size, burada üçüncü bir şey söyleyeceğim. Günümüzde şöyle bir şey var; eski homojenleştirilmiş ulus devlet vatandaşı yerine, çeşitliliğe açık, hoşgörülü, birlikte yaşayabilen yurttaşlar söz konusu. Çok kültürlülük diye bir şey var; zenginlik olarak görülüyor. Bu zenginlik olarak görülmesi de tesadüf değil. Siz inovasyonu bu kadar yüceltirsanız, bu inovasyon öyle homojen yerde olmaz, böyle bir yer gerekir. Ama burada şöyle bir tehlike var; siz burada bunu savunurken, gettolara çekilmiş, birbiriyle ilişki kurmayan, yan yana duran çok sayıda kültürden söz etmiyorsunuz. Bu gettolaşmadır. Ve bu ötekileşme yaratır, çatışma yaratır.

- *Bir nevi yan yana, fakat birlikte değil...*

- Yan yana. Yan yana durduğu zaman bu çatışma yaratır. Şimdi çokkültürlülük talebinin yanında bir koşul var. O koşul; etkileşen bir çokkültürlülük. Birbirine kapalı değil. Bu etkileşme içinde herkes birbirinden etkilenerken değişecek, ama homojenleşmeyecek. Yani kendi farklılıklarını yeniden üreterek, yeni koşullarda üreterek gelişen canlı bir toplumdaki herkeşe öteki olarak bakan bir çokkültürlülükten değil. Tabi bu gettolaşma meselesi de bizim plancıları çok ilgilendiriyor.

- *Hocam bu çerçeveden bakıldığında önemli bir mesele de, kentte sosyal adaletin sağlanamaması hususu. Dünyada hüküm süren ekonomik sistem, bir yandan küresel sermayeyi çekme yarışındaki kentleri acımasız bir rekabetin içine sürüklerken, öte yandan da kentte yaşayan sınıflar arasındaki gelir uçurumlarını iyiden iyiye artırıyor. Bu durumun, bilhassa 1980'lerden sonra, Türkiye için de söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Hatta seçim dönemlerinde sıkça tartışılan "belediye yardımları" meselesi, bir yönüyle bu sorunla ilgili... Tabi bir yönüyle de, sizin kullandığımız "patron-müşteri ilişkisi" metaforunu akla getiriyor. Türkiye'yi bu bağlamda nasıl değerlendiriyorsunuz?*

- Şimdi aslında ben, “patron-müşteri ilişkisi” yerine daha özet bir kelime kullanıyorum: “Kayırmacılık”, “siyasette kayırmacılık”. Rahmetli Mübaccel Hanım bu kelimeyi kullanmaya başlamıştı; benim de hocam. Şimdi bir toplumda kayırmacılık varsa orada demokratik bir toplumun aktif yurttaşını doğamaz. Yani demokrasi sakat demektir. Çünkü kayırmacılık nedir? Sen birtakım yurttaşına, öteki yurttaşlardan farklı olarak, siyasî sadakati karşılığı bir çıkar sağlıyorsun. Şimdi eğer bir yerde bir kayırmacılık varsa, hiçbir seçim, demokrasi kuralına göre meşru değildir. Rüşvet verilmiş demektir. Yani sandıktan çıkan doğru sayıysan da saymasan da meşru değildir; çünkü kayırmacılık vardır. Bu demokrasi ahlâkı bakımından temel bir problemdir ve ben bunun üstünde çok durdum. İki nedenden dolayı bunun üstünde durdum. Bunlardan biri şu: - Bizi ilgilendiriyor şehirci olarak- kayırmacılık devlet bütçesinden yapılamaz, çünkü Sayıştay yakalar yolsuzluğu. Kayırmacılık, “arsa spekülasyonu” üstünden yapılır. Ve genellikle politik bilimden gelenler, bu farklılığın çok ayırında değillerdir. Bu, demokrasi bakımından aktif, sorumlu, katılımcı yurttaşın ortaya çıkmasını engelliyor. Onun için biz eğer bir katılımcı pratik istiyorsak ve insan onuruna yakışan pratiğin katılımcılık olduğunu inanıyorsak, o ancak bu kayırmacı pratiklerle de mücadele edilmesi sonrasında ortaya çıkabilir. Yoksa çıkmaz. Çünkü adam bütün isteklerini, çıkarlarını bu kanaldan elde eder. Bizim sorunumuz birçok ülkenin de sorunu; bu pratiğin hâkim olmasıdır. TÜSES’ten çıkan bir kitabım var: “Onurlu Yaşam için Yeni bir Siyaset Yapma Biçimi”; orada bunun üstünde duruyorum. Yani nasıl bir demokrasi? Nasıl bir parti? Nasıl yerelle ilgili bir parti? Bizim demokrasimiz yerelden başlayarak kurulmalıdır, çünkü bizim esas yaşam alanımız yerel. Heidegger’in dediği gibi: “Biz bir yerde var oluyoruz, varlığımız orada anlam kazanıyor”. Hâlbuki bugün yerel siyaset ne durumda? Tamamen merkez tarafından işgal edilmiş durumda. Partilerin bütün yerel örgütleri, yerel konuları yerel kamu alanında tartışarak siyaset yapmıyorlar. Ne yapıyorlar? Merkezin çatışmasını yerelde yeniden üretiyorlar. Onun için yerel

siyaset, oradaki katılımcılıklar, orada elde edilen başarılar, yeni bir siyasî modelin doğması için çok önemli.

• *Dolayısıyla buradan şöyle bir sonuca varabilir miyiz hocam: Bu yakın zamanda yenilenen yerel yönetim yasaları, yine bizim her şeyi kanunla halletme geleneğimize uygun olarak ortaya çıkmıştır. Yani temelde ciddi bir değişiklik yok.*

- Aslında burada bir şey söyleyeyim, bu yerel demokrasinin güçlendirilmesi, 1973 sonrasında benim de içinde bulunduğum bir grubun geliştirdiği bir fikir. Bu fikir, sosyal demokrat çevrelerde gelişti. AKP iktidara geldiği zaman, aslında bu çevrelerin hazırladığı metinleri yasa olarak geçirmek istedi. Ama buna mevcut sosyal demokrat partiler karşı çıktılar. Miraslarına sahip çıkmadılar. Tabii bunun arkasında şu var; zannediliyor ki, yerel yönetimler üniter devleti tehlikeye düşürecek bir ögedir. Hâlbuki Türkiye gibi nüfusu ve alanı büyük bir ülkede bu kadar merkezî bir yönetim hakikaten rasyonel değildir.

• *Biraz önce söylediğiniz üniter devlete zarar verme meselesi temel endişe kaynaklarından biri oluyor. Bu bağlamda değerlendirilen konulardan birisi de Bölgesel Kalkınma Ajansları. Siz bu konu üzerinde duruyorsunuz ve Türkiye'nin en yakıcı meselelerinden biri de bölgelerarası kalkınma farklılıkları. Bu gelişmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz hocam?*

- Şimdi bakın, Türkiye' de bölge konusunu konuşmak her zaman bir takım adamlara çok alerjik gelmiştir. Yani ben bunu 1960'lardan beri yaşıyorum.

• *Kırmızı çizgilerimizden biri mi?*

- Evet. Hâlbuki işte bu bölge meselesi, bir ülkenin mekânsal farklılaşmasını kavrayamayan ve bütün siyasî teorilerini bir toplu iğne başının üstünde yer almış gibi mekânsal boyutu olmadan düşünenler için bir korku. Oysa biz böyle bir mekânda yaşıyoruz. Şimdi bölgesel konular,

bölgesel kalkınma ajansları, bir bakıma inovatif merkez olarak anlamlı olabilir. Ama ben bu yasa çıktığı zaman eleştirdim. İki yönden eleştirdim. Bir tanesi; devlet planlama bunu, merkezî olarak, Türkiye'nin bölge planlarını yapmak için bir fırsat olarak kullanmak istedi. Bu bence önemli bir sorun. Hâlbuki bunu daha inovatif, spontan olarak çalışan bir şey olarak düşünmek daha iyi. Şimdi bizde kurumsallaşmış olan bir başka planlama düzeyi var: İl düzeyi. Ve onların başında da sağlam birer aktör var: Valiler. Şimdi siz bir bölge düzeyi kuruyorsunuz, bunun temel uygulayıcı aktörü belli değil. Fransa'da bu vardı ama bölge valisi de vardı. Onun için burada ben bir kelime ürettim: “Aktör ontolojisi” diyorum. Aktör ontolojisiyle tutarlı değil yapılmak istenen. Böyle bir problemi var. Hem bölge planından beklenen şey çok belli olmayınca, hem de aktör ontolojisiyle tutarlılığı kurulmayınca, işte önemli belirsizliklerle karşı karşıya kalınıyor. Bu arada, bence gayet iyi kadrolar seçtiler, liyakat esasına göre iyi kadrolar seçtiler. Ve şimdi Devlet Planlama Teşkilatı, “bir bölge planı nasıl yapılır” el kitabı gibi bir şey üstünde çalışıyor. Yani hangi plan kararları nasıl üretilecek filan gibi. Bir de, ben o kitapları, yani el kitabını eleştirirken, yapılan bazı ön bölge kalkınma planları var, bir kısmına baktım, bunlar stratejik planlama için Türkiye'nin hazırladığı, devlet planlamanın hazırladığı bir şablon var, ona göre hazırlanmış. İşte kuvvetli yanlar, zayıf yanlar, fırsatlar... SWOT analizi yapılıyor. Ve sonra da, katılımcı süreçle elde edilmiş bazı sonuçlar sıralanıyor. Şimdi buna baktığınız zaman, böyle bir metni okuduğunuz zaman, burada o bölgenin kendisi yok oluyor. Ben şunu önerdim DPT'ye: Böyle bir el kitabı yönlendiremez. Bu, Batıda gelişmiş bütün o analiz tekniklerini yan yana koymakla olmaz. Vizyon vs.'nin de türemesi için, önce o bölge için çok ustaca yazılmış tarihî coğrafyalara ihtiyaç var. Onun üstüne oturmadığında, oturtamadığınızda, her şey biraz havada kalır.

• *Madem güncel meselelerden gidiyoruz, TOKİ ile ilgili de bir soru sormak isteriz hocam. Toplu Konut İdaresi'nin son dönemde ciddi bir atılımı var. Kuşkusuz nicelik açısından epey bir yol kat edildi. 400 bin, 500 bin gibi bir konut rakamına ulaşıldı ki, bu ciddi bir rakam. Fakat konutların niteliği açısından bazı tartışmalar*

söz konusu oldu. Nitekim Erdoğan Bayraktar da bu tek tip uygulamadan yavaş yavaş vazgeçeceklerini, uygulamayı biraz çeşitlendireceklerini söyledi. Siz nicelik ve nitelik açısından TOKİ uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Şöyle bir kıyaslama yaparsak, belki anlatacaklarım bir yere oturur. TOKİ bundan önce Yiğit Gülöksüz'ün yönetimi sırasında çok parlak bir dönem geçirdi. Ve o zaman devletin çok fazla kaynağı yoktu. Özal zamanındaki kaynaklar tüketilmişti, görelî olarak kaynak azdı. Ama orada şöyle bir felsefe vardı: TOKİ kanununda, harcamalarının %2'ye yakınını araştırmaya sarf etmek gibi bir olanak var. Yiğit Bey gelinceye kadar kimse bunu kullanmamıştı. TOKİ birden araştırma alanına açıldı. Yapılacak binaları, Türkiye'nin olabildiğince en iyi mimarlarına yaptırarak. Sektörün bir çeşit fikrî öncülüğünü yüklenerek yaptığı zaman, meslek kamuoyunda çok benimsendi. Hâlbuki Bayraktar da becerikli bir adam... Yapsatçı mantığıyla becerikli bir adam... Şimdi tabii TOKİ gibi çok merkezî ve büyük öneme sahip bir kuruluşu yapsatçı mantığıyla, başarı kriterleri o mantıktan gelen bir ele alışla yönlendirmek kolay değil. Şimdi eksikliği çekilen nitelik bu... Hükümet de şöyle bir yanlış yapıyor bence: Hastane yapılacak, TOKİ yapsın. Bilmem ne yapılacak, TOKİ yapsın... Bu bir şeyi gösteriyor: TOKİ becerikli olarak inşaatları yapıyor. O zaman hükümete şunu sorarlar: "Bayındırlık Bakanlığı'nın işi ne? Niye Bayındırlık Bakanlığı'nı, senin esas işini yapar hâle getiremiyorsun?". Şimdi, TOKİ konut alanında, şehirleşme alanında diyelim bir şey yapacaksa, onun fikrî zenginliğini, öncülüğünü yapabilecek fikrî bir temelle beslemek gerekiyor. Beslemediğin zaman böyle bir sürü sayısal göstergelere dayandırılan bir başarı tartışması ortaya çıkıyor. Demek ki burada başka bir şey daha var. Hükümet bakımından ve rejimin tutarlılığı bakımından bir soru var: Hükümet özelleştirmeyi savunuyor, TOKİ ise tamamen ters bir uygulama. Ve özellikle tüm küçük müteahhitlik sektörünü de yok eden bir uygulamayla karşı karşıya. Şimdi böyle bir ideolojik tercihiniz olabilir, ama bunu açıkça söylemek lazım. Tersini söyleyip tersini yapmamak gerekir.

• Hocam çok tartışılan bir konuda daha fikrinizi almak isteriz. Biz aslında toplumsal gerçekliklerimizi Batıdan aldığımız kavramlarla açıklamayı pek severiz. Bu bağlamda, son dönemde üzerinde sıkça durulan kavramlardan biri de “İslamî Kalvinistler”. Meseleyi bizim açımızdan önemli kılan bir husus; bu kavramın bazı şehir isimleriyle de özdeş hale gelmiş olması. Kayseri başta olmak üzere, Konya gibi, Denizli gibi illerimizin iktisadî açıdan kayda değer bir performans sergilediklerini görüyoruz. Siz bu Anadolu kentlerinin kalkınmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Türkiye’de büyük bölgesel eşitsizlikler olduğu için, böyle şeylerin olmasını çok olumlu olarak görüyorum. Yani ya bunlar olmasaydı ne olacaktı? Yani bu önemli bir fırsat... Şimdi burada şöyle bir soru var: “sanayi öncesi toplumun dinî inançlarından, sanayi toplumunun dinî inançlarına geçiş nasıl oluyor” diye bir problemimiz var. Sanayi toplumu problemini daha önce Avrupa yaşadığı için, orada da, işte sanayi öncesi dönemin dinî inancının yeniden yorumlanarak, Protestanlık, Kalvinistlik gibi yorumlanarak, sanayi toplumuyla uyumlu hâle getiren bir süreç yaşanmış. Bunu da çeşitli teorisyenler, tarih kitapları koymuş. Şimdi bizde de böyle bir geçiş, yani nesnel tarafında böyle bir geçiş yaşanıyor. Ve tabii, eğer dini çok ciddi olarak alan gruplar varsa, konservatif Anadolu kentleri öyle, benim bakımından bir problem yok, ama onlar için önemli. Bunu dinin içinde meşru kılmak önemli. O zaman, bir şeyler oldu ki, yani bu yorumlar yapıldı ki, bunlar kuzu kuzu gerçekleşiyor. O zaman bunu araştıranlar burada bazı uyumların yapıldığını görüyorlar. Bence mesela, -çok güncele gelecek ama- kutlu doğum haftasında Deniz Baykal’ın konuşmasına bakarsanız, orada dinin kamusalıktaki sınırının yeniden tanımlanması gibi bir şey var. O da tabii temel metinlere dayanarak açıklamalar yapılıyor. Ama bunlar yorum. Yani Anadolu kentlerinde olanlarda böyle bir yorum oluyor. Şimdi şöyle bir soru karşımıza çıkıyor: Bu iyi mi? Bence iyi. Yani ya değişmeseydi? Yani daha çok değişebilir miydi? Değişebilirdi ama bu kadar değişmiş. Yani buradan çok fazla yakınmamak gerekiyor bence. Çünkü böyle bir değişme hızında, tek vitesli bir değişme olamaz. Değişik viteslerde değişme yaşayacak. Ve toplumun bir kesimi de böyle değişecek. Mühim olan değişmenin olma-

sıdır. Yani değiştiği zaman bugünkü aşırı kutuplaşmış bir toplum yerine, daha uyumlu bir toplumun oluşmasına doğru gidiliyor. Dikkat ederseniz bu tür yorumlamaları Kürt-Türk gerilimi, dinî ve laik gerilimini biraz geriye itti. Yani laik kesimden dinî kesimlere bakışta şöyle bir eğilim var: Bunlar köktenci, hiç değişmiyor. Hâlbuki orada bu sizin verdiğiniz örnekte görüldüğü üzere bir değişme oluyor. İşte değişme varsa, haberler çok fena değildir.

• *Hocam son olarak, Anadolu'yu konuşmuşken İstanbul'a değinmemek olmaz. Dünya kenti iddiaları İstanbul için hep söylenegelir. Türkiye de son dönemde uluslararası etkinlik sahasını nispeten genişletti. Bu çerçevede İstanbul'un gerçekten böyle bir iddiası olabilir mi? Neler söylersiniz?*

- Şimdi, İstanbul dünya kenti oldu; ondan hiç kuşum yok. Ve bu, dünya kenti olması, Sovyet sisteminin çözülmesiyle ilgili... Eğer Sovyet sistemi çözülmeseydi dünya kenti olamazdı. Zaten İstanbul 19. yüzyılda dünya kentiydi. Dünya kenti olmaktan çıkması Sovyet Devrimi'yle oldu. Onun için, sosyalist blok çözülünce pozisyonunu geri kazandı. Bugün İstanbul için yapılan uluslararası toplantılarda verilen rakamlar çok aydınlatıcı. Bir kere Avrupa'nın ikinci mega kenti. Londra ve İstanbul... Ötekiler hesapta yok. Ve dünya karar almaları bakımından dünyayı etkileyen ilk 8 içinde. İnsan kapitali bakımından 15. sırada; kapital ihracı bakımından 30. gibi. Ben Avrupa Birliği'ndeki sorumlularla konuşurken; "bakın size bir şey söyleyeceğim, birden düşünceniz değişecek" diyorum. Siz, bir ulus devlet olan Türkiye'yi içinize almayacaksınız. Bir dünya kenti İstanbul'u içinize alacaksınız. İstanbul'u almayacak mısınız? Soru bu; Türkiye'yi alacak mısınız, almayacak mısınız değil. İstanbul tüm Doğu Avrupa'yı derleyip toplayacak bir merkez. Şimdi ben şuna çok sahip çıkıyorum: Türkiye'de, bu büyük kentler terminolojisinde dikkat ederseniz "mega kent" terimi kullanılmıyor. Onda biraz benim de katkı oldu... Türkiye tarafının bir başarısı... Çünkü mega kent yakınmanın bir ifadesi. Bu, "çok büyük; başa çıkılmaz..." anlamına geliyor.

Hâlbuki “dünya kenti” kavramı bir programa işaret ediyor. İstanbul, dünya kenti... Büyüklüğü dolayısıyla değil; İstanbul’da Türk kapitalizmi, hinterlandına kapital ihraç ediyor. Yani örgütlüyor. En önemlisi sanat kapitali... İstanbul Kültür Sanat Vakfı olmasa, İstanbul’un dünya kentliği iddia edilemez. Ve bu bir devlet kuruluşu değil, bu sivil toplum kuruluşu. Yani bunlar çok önemli göstergeler. Ben 1994’de İstanbul için bir vizyon yazmıştım. Oradaki o vizyon sonra çok tuttu: “Yaşanabilir bir dünya kenti İstanbul”. Yani bu oldu. Şimdi İstanbul’daki o toplantı gösterdi ki; İstanbul’un içeriden görüldüğüyle dışarıdan görüldüğü farklı. Dışarıdan bir büyük başarı öyküsü olarak görülüyor İstanbul.

- *Hocam bizi konuk ettiğiniz için, vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.*

- Sağolun.

Prof. Dr. İlhan Tekeli: 1937 İzmir doğumlu. Şehir ve Bölge Plancısı, Sosyal Bilimci. Türkiye Bilimler Akademisi üyesidir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nden emekli olmuştur. Aynı üniversitede doktora derslerini sürdürmektedir. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfı’nın kurucu başkanlığını yapmıştır. 1989 yılında Selim İlkin’le birlikte Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü’nü, 1991 yılında Dünya Şehircilik Günü araştırma alanında Şehircilik Hizmet Ödülü’nü, 1994 yılında Mustafa Parlar Bilim Ödülü’nü, 2006 yılında Tübitak Hizmet Ödülü’nü aldı. Kentleşme, planlama, yerel yönetimler, Türkiye İktisat Tarihi, Tarih ve Coğrafya Metodolojisi, Makro Coğrafya, Siyasal Programlar vb. konularında çok sayıda yazısı ve kitabı vardır.

Türkiye’de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?

Ruşen Keleş

Ülkemiz 60 yıldır hızlı bir kentleşme olgusu ile karşı karşıyadır. 1950’lerin başlarında %20’lerde olan kentli nüfus 2010 yılında %75’i geçti. Nüfusu 10 bini geçen kent sayısı 500’e yaklaştı. Anadolu’ya serpiştirilmiş, nüfusu 100 binin üzerinde 61 kentimiz var. Türkiye milyonluk kentlerinin sayısı 7’yi bulan bir ülke oldu.

Bakış açınıza bağlı olarak, bu sayılarla övünebilirsiniz. Tıpkı, kat sayıları yükselen göz kamaştırıcı gökdelenlerin çoğalmasıyla övünenler gibi... Ama unutmamalıyız ki, sağlıklı ve verimli bir kentleşmenin yanıltmayan ölçütü salt sayılar olamaz. Köyde ve kentte yaşamakta olan nüfusun köye ve kente, ulusal ekonomiye neler kazandırmakta olduğu dikkatle izlenmelidir. Kalkınma sürecinin tarımsal nüfusun kentlere göç etmesini zorunlu kıldığı yanlış değildir. İşgücünün tarım dışı kesimlerde çalışmasını sağlamak, yatırımların türüne ve düzeyine bağlı olarak sanayileşmeyi hızlandırabilir ve kentlerde kişi başına düşen ulusal gelirin artmasını olanaklı kılabilir. Gerçekten, hızlı bir sanayileşmeyi ulusal kalkınma politikasının hedefi yapmış olan ülkelerde köyden kente göç, kentlerde yaratılan iş olanakları yardımıyla özümser ve beslenir. Böylesi bir kentleşmeyi sağlıklı bir gelişmenin sonucu olarak değerlendirmek yanlış olmaz.

Ne yazık ki, ülkemizin kentleşmesi bu özelliğe sahip olmaktan uzaktır. Uluslararası işbölümünün gerekli kıldığı ve uluslararası sermayenin belirlediği doğrultuda, ulusal kalkınma politikamızın hedefi artık ciddi bir sanayileşmeyi gerçekleştirmek değil. Ekonominin büyümesi geniş ölçüde mali araçlardan yararlanarak birtakım oyunlar oynanmasına, bir başka deyişle, para hareketlerine bağlı duruma getirilmiş bulunuyor.

İşgücünün kesimler arasındaki dağılımında dikkat çeken belirgin değişiklik, artışın imalat sanayiinde değil, hizmet kesimlerinde olmasıdır. Buna karşın, büyük kent merkezlerinde bile açık işsizlik oranlarının yüksekliği, sağlıklı bir ekonomik temele dayanmayan, ulusal ekonomiye yük olan bir kentleşmeyle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Böyle bir kentleşme, kuşku yok ki, kırsal alanların yoksulluğunu kentlere taşıyan, maliyeti yüksek, yapay ve sağlıksız bir kentleşmedir.

Hızla artan nüfusun konut, eğitim, sağlık, ulaşım, yol, meydan, otopark, altyapı, yeşil ve açık alan ve çevre kirlenmesini önleme gibi hizmet gereksinmelerini karşılama yükü, ilke olarak, kent yönetimlerinin sorumluluğu altındadır. Çok az sayıda kentimiz böyle bir yükün altından kendi olanaklarıyla kalkabilecek durumdadır. Kaçınılmaz olarak, yük, ya tümüyle devletin, son çözümlemede halkın, omuzlarında kalmakta; ya da devletle belli ölçülerde paylaşılmaktadır. Kentleşmenin hızı görev ve kaynak paylaşımındaki bu dengesizliği artırmakta, kent yönetimlerini devlete daha da bağımlı duruma getirmektedir.

Makro-ekonomik boyutları açısından bakıldığında, kentleşmeyle birlikte yoksulluğun azalmadığı, hatta arttığı gözlemleniyor. Bugün artık, salt gecekondu değil, kentlerin çöküntü bölgelerine sıkışıp kalmış, kentsel dönüşüm adıyla yürütülen müdahaleler sonucunda ortada kalmış olanlar da yoksulluk yuvalarında yaşayanlara eklenmiş durumda. Gelir dağılımındaki artan dengesizliklerin oluşmasında, sanayileşmeyi, yoksulluğu, emekçiyi göz ardı eden liberal politikalarda direnmenin önemli payı var.

Ama, hiç kuşku yok ki, olayın maddi olmayan, ekonomi dışı yönleri de göz ardı edilemeyecek ölçüde önem taşıyor. Bu bağlamda, üzerinde durulması gereken üç nokta var. Bir kez, olagelen biçimiyle kentleşme, insanların tavır ve davranışlarında kentliliğe özgü değişikliklere yol açmıyor. Davranış değişikliklerinin itici gücünün, tam istihdam koşulları, verimli bir çalışma ortamı ve çağdaş bir eğitim olduğu herkesçe biliniyor. Bu koşullardan hiçbirinin yeterince var olmadığı kentsel ortamlarda,

köyden kente göç etmiş olanlar, kaçınılmaz olarak köylülüklerini kentlerde de sürdürüyorlar.

İkinci olarak, tüm toplum, görsel iletişim araçlarının ve yazılı basın da düzenli dürtüsü ile öz değerlerinden hızla koparılıp uzaklaştırılıyor. Bu olumsuz değişimden en büyük payı alanlar kentler ve kentlilerdir. Yerleşik ulusal ve evrensel değerlerin yerini, tüketim artışına dayalı, küresel sermayenin karlılığını çoğaltan etkinliklere yöneliş alıyor. Rant arayışları içinde, kültür, tarih, doğa, mimarlık ve sanat değerlerinin paraya dönüştürülmeleri kural, korunmalarıysa istisnai bir durum oluyor neredeyse. Değer dizgelerinde olagelen değişimler kent kimliklerindeki yozlaşmanın temel nedenini oluşturuyor. Kentlerin beş yıldızlı otellerle, gökdelenlerle gerekli gereksiz alışveriş merkezleriyle, doğal değerleri tahrip eden köprüler, alt ve üst geçitlerle doldurulması küreselleşme tutkusunun kentlere yansıyan sonuçlarından. Bu koşullar altında yalnız kentler kimliklerini yitirmekle kalmamakta, ekolojinin dengesi de bozulmaktadır.

Üçüncüsü, merkezi ve yerel yönetimlerde görev alanların, kentleşmeyi dolaysız ya da dolaylı olarak etkileyen bu değişimler karşısındaki tavırlarıdır. Denilebilir ki, kentleşmemiş olma yönünden, genel olarak, yönetenlerin yönetilenlerden pek de farkı yoktur. Kentleri yönetenlerin devleti yönetenlerden farklı olması, toplumbilimsel açıdan da olanaksızdır özde. Hepsinin tavır ve davranışlarında köylülükten çok uzaklaşmamış olmanın açık belirtileri vardır. Kentleşmeyle ilgili karar, işlem ve eylemlerine her zaman hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi ilkelerin yön verdiğini söylemek kolay değildir.

En az onlar kadar sorumluluk taşıyan bir küme de, planı ve planlamayı, verimli ve sağlıklı bir kentleşme için zorunlu bir araç saymak yerine, “kökü dışarıda” ve “modernist” bir araç olarak değerlendiren küreselleşme yanlısı aydınlarımızdır. Küreselleşmeye karşı boyun eğmekten başka bir seçeneğimiz olmadığına inanan bu aydınların gözünde, kamu yararı ve toplum yararı gibi kavramlar, bireylerin çıkarlarının toplamından farklı bir değer değildir. Kanımca, sağlıklı ve dengeli bir kentleşmeyi

rant peşinde koşan aktörlerin insafına terk etmekte duraksama göstermeyen bu tür aydınların aydınlığından kuşku duymak gerekir.

Açıkça görülüyor ki, küreselleşme, her alanda olduğu gibi, kentleşme, turizm, ormancılık, kentsel topraklar, tarih, doğa ve kültür, çevre gibi alanlarda ulusal politika uygulama şansını ortadan kaldırıyor. Tüm politikalar bu çerçevede biçimlendiğinden dillerden düşürülmeyen sürdürülebilir kalkınma ilkesi kağıt üzerinde kalıyor. Koruma ile kullanma, ekoloji ile ekonomi, bireylerin çıkarlarıyla toplum ve kamu yararı, politikacıların söylemleriyle eylemleri, toplumun uzun erimli çıkarlarıyla kısa erimli çıkarları arasındaki dengeler hızla bozuluyor. Gelecek kuşaklar, tarih, doğa, kültür ve mimarlık değerlerinden yararlanma haklarını gideerek yitiriyor. Hem uluslararası yükümlülüklerimizden, hem de Anayasamızdan kaynaklanan konut ve çevre hakları, ulaşılması olanaksız idealler olarak kalıyor.

Kentleşmenin ülkemizde kime ne kazandırmakta olduğu sorusuna yanıt ararken akla gelen başlıca düşüncelere kısaca yer verdim. Toplumun rant arayışçıları dışında hiçbir kesimine kazanç sağlamayan, toplumsal maliyeti çok yüksek bir kentleşme karşısındayız. Öyle anlaşılıyor ki, toplum ve kamu yararı kavramlarının, kentleşme bağlamında yeniden tanımlanmasında zorunluluk var. Çözüm kentleşme kültürüne sahip bir toplum olmamıza bağlı görünüyor. O da elbette akşamdan sabaha gerçekleşmeyecek.

Prof. Dr. Ruşen Keleş: 1932’de Trabzon’da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. 1965’te doçent, 1971’de profesör oldu. Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde iki dönem (1971-1975) dekanlık yaptı. ABD ve Japonya’nın çeşitli üniversitelerinde araştırmacı ve konuk öğretim üyesi olarak bulundu. Ankara Üniversitesi SBF’de, ODTÜ’de, Bilkent Üniversitesi’nde, TODAİE’de Kentleşme, Yerel Yönetimler, Kentsel Siyaset, Çevre ve Konut Politikaları gibi dersler verdi ve vermeyi sürdürüyor. KKTC’de Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde Çevre Hukuku ve İmar Hukuku dersleri de vermektedir.

Kent Çalışmalarının Geçmişi ve Bugünü: Hakim Paradigmalar ve Yeni Sorunsallar

*

The Past and Present of Urban Studies:
The Main Paradigms and New Challenges

Tahire Erman

Özet

Bu giriş makalesi kent çalışmalarının dününü ve bugününü irdelemektedir. Birinci bölümde kent çalışmalarında 19. yüzyıl sonlarından günümüze dek oluşan temel paradigmalara değinilerek, zaman içinde kentin nasıl anlaşıldığına ve kuramsallaştırıldığına dair ne gibi dönüşümlerin ortaya çıktığı anlatılmakta, böylece kent çalışmalarını tarihsel bir çerçevede içine yerleştirmek amaçlanmaktadır. Bu çerçevede içinde sırasıyla F. Engels'in sınıf eşitsizliğini yeniden üreten kent ve G. Simmel'in belli bir kültür ve insan ilişkisi üreten büyük kent görüşleri, Beşeri Ekoloji paradigmasını ortaya koyan R. Park, E. Burgess ve R. McKenzie'nin yeraldıkları Şikago ekolü, ve yine aynı ekoldeki L. Wirth'in bir yaşam biçimi olarak kentleşme görüşü, D. Harvey ve M. Castells'in yer aldıkları 'kentsel politik ekonomi' paradigması, H.Lefebvre'in kente devrimci bir misyon yükleyen kent görüşü, ve son olarak da kimlik ve temsiliyet üzerinden kurgulanan post-modern kent çalışmaları paradigması kısaca anlatılmıştır. Bunu izleyen ikinci bölümde ise, küreselleşme ve neoliberalleşme dinamikleri ile teknolojik gelişmelerin etkisi altında bugünün kentlerinin ana sorunsalları tanımlanmaya çalışılmış, ve bu şartlar altında kentlerin ürettiği sorunları anlamaya ve açıklamaya yönelik yeni bir paradigmanın ipuçları verilmiştir.

Anahtar kelimeler: kent çalışmaları paradigmaları, beşeri ekoloji, kentsel politik ekonomi, kimlik ve temsiliyet, neoliberalleşme, küreselleşme

Abstract

This introductory article investigates the past and present of urban studies. In the first part of the article, the major paradigms that emerged starting the 19th century up to today are briefly introduced, and hence the changes in how the city is theorized and understood, that is, the paradigmatic changes in urban studies are demonstrated. By doing so, it is aimed to place urban studies in a historical perspective. In this framework, the views of F. Engels about the city as the emdium that reproduces class inequality, and G. Simmel about the city that produces a specific culture, the Chicago School of Urban Studies in which R. Park, E. Burgess and R. McKenzie formulated the Human Ecology paradigm, the views of L. Wirth in the same school about urbanism as a way of life, the Urban Political Economy paradigm elaborated mainly by D. Harvey and M. Castells, the views of H. Lefebvre in which the city is seen as the new agent of revolutionary change, and finally the post-modern urban studies paradigm constructed on identity and representation are briefly presented. In the second part, the main issues that have emerged under the dynamics of globalization and neoliberalism, along with technological advancements, are problematized; and the contours of a new paradigm, which is directed to understand and explain the new problems created by these dynamics, are drawn.

Keywords: urban studies paradigms, human ecology, urban political economy, identity and representation, neoliberalism, globalization

(i) Kent çalışmaları nasıl başladı? Kent nasıl kuramsallaştırıldı?

Kent çalışmalarının ('urban studies') tarihi 19. yüzyıl sonlarına dayanır. Sanayici olan babasının Manchester'e fabrikalarda iş idaresi öğrenmesi için yolladığı ve o zamanlar sadece 24 yaşında olan Frederich Engels, işçi mahallelerinin sokaklarında dolaşarak gözlemediği sefalet ve ümitsizlik durumunu anlattığı 'Büyük Kentler' ('The Great Towns') isimli yazısını 1845 yılında kaleme almıştır. Kentin fabrikalarında çalışan işçilerin fabrikalara yakın mahalleler oluşturduklarını, fabrika sahiplerinin ise kentin dışındaki çoğunlukla bahçe içindeki lüks evlerden oluşan banliyölerde oturduklarını, ve kent merkezi ile evleri arasında arabaları ile gidip gelirken ana yolun iki yanında inşa edilen çok katlı ve altında dükkanlar bulunan binaların cepheleri tarafından perdelenen sefalet içindeki işçi mahallelerini görmediklerini anlatarak, kentin fiziki olarak nasıl sınıf bazında ayrıştığını, ve işçilerin içinde olduğu sefaletin nasıl mekan kullanılarak görünmez kıldığını, eşitsizliğe dayalı sınıf ilişkilerinin mekan üzerinden nasıl yeniden üretildiğini göstermiştir (Engels, 1996; orijinal makale 1845).

Georg Simmel de sanayi devriminin yaşandığı ve modern toplum ve modern kentlerin olduğu bu dönemde metropoller (büyük kentler) anlamaya yönelmiş, ve ilgisini, Engels'in odaklaştığı işçi sınıfının sömürsü ve bunun kent üzerindeki izdüşümü olan işçi sefalet mahalleleri yerine, modernleşmenin yarattığı yaşam biçimi ve insan tipine yöneltmiştir. Yahudi olan ve Berlin'de yaşamını geçiren Simmel, 'para ekonomisi'nin insan ilişkilerini radikal olarak değiştirdiği görüşü ile çalışmalarına başlamış, ve zamanla metropol yaşamının insan ilişkileri üzerindeki etkileri üzerine yönelmiştir. Çok yoğunluk ve fazla uyarıcı özellikleri ile tanımladığı metropollerin mesafeli ve kişisellikten uzak, formal insan ilişkileri ürettiğini, insanların yürekleri (duyguları) yerine beyinleri (mantıkları) ile hareket ettiklerini, ve dolayısıyla ilişkilerinde rasyonelliğin ve çıkar hesapçılığının hakim olduğunu savunmuş, ve giderek modernleşme etkilerinin metropollerin dışına taşmasıyla bu insan ilişkileri ve yaşam biçiminin tüm topluma yayılacağı görüşünü ortaya koymuştur (Simmel, 2004; orijinal makale 1903). Kent kültürü çerçevesine oturan Simmel'in çalışmaları daha sonraları Şikago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde kent çalışmalarına başlayan bir grup akademisyeni etkilemiş,

esas mesleği gazetecilik olan Robert Park'ın öncülüğündeki bu akademisyenler Simmel'in fikirlerinden etkilenerek kendi paradigmalarını oluşturmaya başlamışlardır. Ancak zamanla Simmel'in 'para ekonomisi' ve 'modernleşme'ye yaptığı vurgu, Şikago Okulu olarak bilinen bu grup içinde silinmiş, ve kent, toplumdaki genel gelişmelerin dışında tutularak tek başına bir varlık olarak çalışılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Louis Wirth kenti 'nüfus büyüklüğü,' 'nüfus yoğunluğu,' ve 'sosyal heterojenlik' değişkenleri ile tanımlayarak, kent yaşamının belli bir kentli karakterini ve yaşam biçimini ürettiği fikrini savunmuştur (Wirth, 1996; orijinal makale 1938). Simmel'den farklı olarak, kırsal yerleşimlerde varolan toplulukların (community) oluşmasına olanak vermeyen metropollerin insanları yalnızlaştırdığına, ve bunalım, ruhsal çöküntü ve hatta intiharlara sürüklediğine inanan Wirth, bu konuda karamsarlık içine düşmüştür. Herbert Gans ise Boston'da yaptığı araştırmalarda toplulukların kentlerde de varolabileceğini göstererek Wirth'in iddiasının sorgulanmasına yol açmıştır (Gans, 1962).

Robert Park, Ernest Burgess ve Roderick McKenzie'nin de dahil olduğu Şikago Okulu Şikago kentini araştırma laboratuvarı olarak kullanarak çeşitli saha çalışmaları yürütmüş, ve 'beşeri ekoloji' ('human ecology') olarak bilinen paradigmayı oluşturmuştur. Kent gelişimini doğal bir gelişme olarak gören ve devlet müdahalesini gözardı eden bu paradigmaya göre, farklı sınıfsal ve kültürel gruplar, tıpkı doğada ekolojik denge sağlama süreçlerinde olduğu gibi, kent içinde kendilerine avantajlı bir yer ve konum kapabilmek için birbirleriyle rekabet içine girerler, ve daha üstün özelliklere sahip olanlar kent merkezine yakın avantajlı yerlere yerleşirler. Bir tür 'sosyal Darwincilik' olarak anlamlandırılabilir bu görüş, birtakım ampirik çalışmalar ile işlevsel bir rol de kazanarak, kentlerin büyüme biçimini öngören modeller üretmiştir. Örneğin, bu rekabet içinde gelişen kentler Burgess'e göre genelde iç içe geçen halkalardan oluşur: merkezde çok katlı ofis binaları, bankalar, alışveriş merkezleri, oteller, tiyatro ve müzeler, ve sanat galerilerinden oluşan şehir merkezi (downtown) vardır (1. halka); onun etrafındaki halkalarda ise sırasıyla şehir merkezinde iş arayan/çalışanların yaşadıkları ve sefalet yuvaları halinde olan yeni göçmen/vasıfsız işçi mahalleri (2. halka), 'sınıf atlayan' ve topluma adapte olmuş 2. kuşak göçmen/vasıflı işçilerin yaşadıkları düzenli mahalleler (3. halka), orta sınıf konutları (4. halka), ve en dıştaki

halkada ise üst sınıfların yaşadıkları villa ve lüks konutlardan oluşan banliyöler (5. halka) bulunmaktadır (Burgess, 2004; orijinal makale 1925).

Beşeri ekoloji paradigmasının etkisi 1960'lara kadar sürmüştür, dünyada hakim olan statükocu yaklaşım içinde kentlerdeki eşitsizlikleri 'doğal' olarak yorumlayan bu yaklaşım hakimiyetini sürdürmüştür. 1960'lı yıllara gelindiğinde, dünyadaki eleştirel muhalif hareketlerin etkisi kent çalışmaları alanına da yansımış, kapitalist sistemi eleştiren bir bakış açısı ile kent yeniden anlaşılmaya, yorumlanmaya başlanmıştır. 'Kentsel politik ekonomi' ('urban political economy') yeni paradigmayı oluşturmuştur. Politik ekonomi perspektifi içinde Marksist kuramı kenti açıklama doğrultusunda uygulamayı hedefleyen David Harvey, arazi/arsayı alınıp satılan bir meta olarak tanımlamış, arazi/arsa üzerinden kâr yapma durumunu ışığa çıkartmış, ve ayrıca kente yapılan yatırımların sermaye birikim süreçlerinden kaynaklandığını ifade etmiştir: üretim üzerinden gerçekleştirilen sermaye birikiminin aşırı üretim sonucunda tıkağdığı durumlarda, sermaye, yatırımlarını kente ve kent arazisine yönlendirmekte (2. devre sermaye birikimi-'the 2nd circuit of capital accumulation'); ABD'nin 1950'lerdeki banliyö ('suburb') gelişiminde olduğu gibi, devletin de kredi, vb. araçlarla yönlendirmesiyle, sermaye kârını, bir sürelik, üretim yerine arazi üzerinden elde etmektedir. Aşırı üretimin tüketildiği ve yeniden üretime ihtiyaç duyulduğu anda ise sermaye kendini kentteki gelişmelerden çekerek yeniden üretime yönelmektedir. Dolayısıyla kentlerin gelişmesi, sermayeye bağlı olarak, yükselmekte ya da düşmektedir (Katznelson, 1992). Harvey, genelde yapısalcı bir yaklaşımı benimsemesine ve kimi zaman bundan dolayı eleştirilmesine karşın, bireylerin yapısal şartlar karşısında bir etkileme gücüne de sahip olabileceklerini ('agency'), bir derece de olsa, kabul ederek, grupların toplumsal hareketler düzenleyerek, kente yapılan yatırımın durdurulmaması doğrultusunda çaba gösterebileceklerinden de bahsetmektedir.

Toplumsal hareketleri kenti temel alarak çalışan esas Manuel Castells'dir. Yine Marksist bir yaklaşım ile, yapısalcı bir çerçevede kentsel toplumsal hareketleri açıklamayı hedefleyen Castells, 'Kent Meselesi' ('The Urban Question,' 1977) kitabında 'kolektif tüketim' ('collective consumption') kavramını kullanmıştır. Konut, sağlık, eğitim, ulaşım gibi kolektif olarak tüketilen toplumsal ihtiyaçların devlet tarafından karşı-

landığı durumlarda, ki bu Castells'in çalışmalarını yürüttüğü 1970'lerde Avrupa'da bu yaygın bir durumdur, temel çelişki, Castells'e göre, devletin bu hizmetleri götürecektir karar alıcıları ile halk arasındadır, ve halk toplumsal hareketler oluşturarak kolektif tüketimden paylarını arttırmayı amaçlar. Burada yine işçi sınıfı hareketine vurgu vardır: Castells'e göre kolektif tüketime yönelik kentsel toplumsal hareketlerin başarılı olabilmeleri için işçi sınıfı örgüt ve partileriyle organik bir ilişki içinde olmaları gerekmektedir. Castells'in kolektif tüketim üzerinden geliştirdiği toplumsal hareketlerin kent vurgusu ise, kentlerin insanların yoğun olarak yaşadıkları yerler olmasından kaynaklanmaktadır: devlet kolektif tüketimi kentlerde gerçekleştirmektedir, ve dolayısıyla kentler toplumsal hareketlerin oluşacakları yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Castells zaman içinde bu yapısalcı ve Marksist yaklaşımdan önemli ölçüde uzaklaşmış, örneğin 'Kent ve Tabandan Oluşan Toplumsal Hareketler' ('The City and the Grassroots') kitabında (1983) kentsel toplumsal hareketleri 'yapı' ('structure') yerine 'bireyin etkinlik gücü' ('agency') üzerine vurgu yaparak açıklamıştır; artık Castells'in yeni kuramsal konumunda toplumsal hareketlerin odak noktasını insanların yarattıkları potansiyel oluşturmaktadır, ve kitabında tarihten örneklerle gösterdiği gibi, kiracılar, etnik ve kültürel kolektif kimliğe sahip olanlar, eçcinseller ve gecekondu oturan kent yoksulları örgütlenerek kenti değiştirmekte, kendi ihtiyaç ve çıkarları doğrultusunda dönüştürmektedirler. Castells kent bazındaki dönüşümlerin toplumun yapısında temel değişiklikleri beraberinde getirmediğini, ancak yine de 'kentsel anlam' ('urban meaning') üzerinden yeni açılımlar sağlayarak, toplumda genel bir iyileşmeye yol açtığını savunmaktadır.

Politik-ekonomi paradigmasının hakim olduğu kent çalışmaları içinde Henri Lefebvre'nin katkıları önemlidir. 'Kentsel devrim'den ('urban revolution') bahseden Lefebvre, sanayi devriminin geride kaldığını, artık kentlerin yeni sermaye birikim aracı olduklarını ve bir radikal dönüşüm potansiyeli taşıdıklarını, bir anlamda devrim aracı olacakları görüşünü savunmuş, fiziki olarak kenti aşan ve tamamiyle kendine özgü bir varoluş, düşünce ve davranış biçimini içeren kentsel yaşamın yeni çelişkiler ve dolayısıyla potansiyel bağımsızlık mücadeleleri içerdiğine inanmıştır (Lefebvre, 1991). Mekanın toplumsal olarak üretildiğini ifade eden Lefebvre, bir taraftan karar alıcıların kenti 'soyut mekan' ('abstract

space') olarak görerek planladıklarını, öte taraftan ise insanların kendi günlük mekansal pratikleri içinde kenti yaşadıklarını, anlamlandırdıklarını ve dönüştürdüklerini söyleyerek ('social space') kent ve mekanın kuramsallaştırılmasına yeni açılımlar getirmiştir. İlginç olarak, 1974'de orijinal dilinde Fransızca olarak yayınlanan Lefebvre'nin 'Mekan Üretimi' ('The Production of Space') kitabı, İngilizce tercümesi olarak ancak 1991'de yayınlanmıştır.

Kent çalışmalarında temel bir paradigma değişikliği 1980'lerde yaşanmış, 1960'lı ve 1970'li yılların Marksist kuramın mekansal açılımları üzerine kurulu olan kent çalışmaları, bu sefer temsiliyet ve kimlik üzerinden kurgulanmaya başlanmıştır. Sanayi yerine hizmet sektörünün önem kazandığı, üretimin küresel olarak düzenlenerek, en ucuz ve örgütsüz iş gücünün bulunduğu coğrafi yerlerde gerçekleştiği, ve ekonominin liberalleştiği günümüzde artık yeni bir dönem başlamıştır [örgütlü olmayan kapitalizm (disorganized capitalism), sanayi sonrası dönem (post-industrialism), esnek birikim (flexible accumulation), Fordizm sonrası dönem (post-Fordism)], ve kent, sanayinin yerleştiği yer değildir; sanayi artık kent dışına, ve hatta Batılı sanayileşmiş ülkelerde ülke dışına çıkmıştır (Savage ve Ward, 1993). Bugünün kenti artık tüketim üzerine kurulmuştur. Artık sınıf çelişkisi ön planda değildir; kimlik ve temsiliyet üzerinden çekişmeler yaşanmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan post-modern yaklaşım içinde kent çalışmaları kenti fiziki bir varlık yerine okunacak bir tekst, bir metin olarak görmeye başlamış, kültürel çalışmalar kent çalışmalarına önemli derecede hakim olmuştur (King, 1996).

Sadece kent çalışmaları değil, kenti çalışanlar ve disiplinler de çeşitlenmiş, kültürel sanayinin (film sanayi, reklamcılık, televizyon yapımcılığı) kentlerde yeşermesiyle kent çalışmaları farklı gruplara ve disiplinlere konu olmuştur (King, 1996). Bu yaklaşım içinde fiziki olarak kent ve giderek artan yoksulluğun ifade bulduğu ekonomik boyut sönükleşmiş, görünmez olmuştur. Farklılık ve çeşitlilik üzerine kurulan post-modern söylem içinde yoksulluk bir 'farklılık' olarak kendini bulmaya başlamış, gereken önem gösterilmemeye başlanmıştır (Harvey, 1996).

Ancak günümüzde çalışılması gereken yeni sorunlar ve sorunsallar ortaya çıkmaktadır. Bu konu makalenin ikinci ana bölümünü oluşturmaktadır, ve aşağıda yer almaktadır.

(ii) Günümüzde kentlere neler oluyor? Kent araştırmacıları neler çalışmalı?

Kent çalışmalarında araştırılması gereken önemli bir konu neoliberal politikaların kentleri ve kent mekanlarını dönüştürme biçimleri ve sonuçlarıdır. Günümüzde giderek varsıl ve yoksul kesimler arasındaki ekonomik ve sosyo-kültürel makas açılmakta, aradaki uçurum derinleşmektedir. Bu gelişme içinde kent yoksulu giderek daha olumsuz sıfatlarla tanımlanmakta, 'tehlikeli Öteki' olarak görülmektedir (Erman, 2001; 2004). Ülkelerin üst sınıfları teknolojik gelişmeler, ve özellikle internet, aracılığıyla küresel olarak birbirleriyle iletişim kurarak, geliştirdikleri sanal iletişim ağı ile birbirlerinden etkilenmekte, ortak kültürlerini oluşturabilmekte, hatta kimliklerini de kurgulayabilmektedirler. Bu gelişmenin önemli bir sonucu üst sınıfların kendi toplumlarına karşı yüklenme durumunda oldukları sorumluluklarından uzaklaşmalarıdır. Bunun kent mekanına yansması ise kapalı/kapılı konut siteleri ('gated communities') şeklinde olmaktadır. Medyanın özelleştirilmesi ve uluslararası reklamcılığın gelişmesiyle birlikte bu tür yaşantı ve yaşam mekanları farklı coğrafyalardaki üst sınıflar tarafından benimsenmekte ve talep edilmektedir; ve Türkiye'de de durum budur (Öncü, 1997). Ve genelde kent dışında, en son teknolojik gözetim mekanizmaları ile donanmış ve 24 saat özel güvenlik ile korunan, homojen bir kültür ve sınıf yapısını barındıran konut alanları ortaya çıkmaktadır. Var oldukları çevrenin düşük kaliteli alt yapısına zıt olarak bu yerleşimlerde aileler kendi zengin imkanları ile kaliteli bir alt yapı ve sosyal donatı yaratmakta, ve kendilerini mekansal ve toplumsal olarak çevrelerinden soyutlamaktadırlar. Bu konu Türkiye'de de çeşitli araştırmalara konu olmuştur (örn., Bartu, 2001; Danış, 2001; Kurtuluş, 2003; Geniş, 2007).

Bir taraftan üst sınıf mensupları kendilerini korunaklı yaşam çevreleri arkasına çekerken, öbür taraftan alt sınıfların barındıkları, gerek kent merkezindeki, gerekse kentin çeperindeki mahalleler giderek devletin müdahalesine maruz kalmaktadır. Bunun sonucunda kent yoksulları yerlerinden edinilerek, ya evsiz kalma tehlikesiyle karşılaşmakta, ya da zorunlu olarak çoğunlukla kentin iyice dışındaki yerlerde yeniden yerleştirilmektedirler. Türkiye'de bir zamanlar üst ve orta sınıfların tercihi olan kent içindeki apartmanlarda yaşama durumu (Kıray, 1979), yerini

kenti dışındaki korunaklı site ve uydu kentlerde yaşama tercihine bıraktıkça, kent çeperindeki arazi üzerindeki rekabet artmakta, ve giderek kent yoksulları buralarda oluşturdukları enformel konut çevrelerinden ('gecekondu') atılarak, bu alanlar ranta ve dolayısıyla üst sınıfların kullanımına açılmaktadır (Keyder, 2005). Türkiye'de kent çeper arazisinin el değiştirme durumu 2000'li yılların ürünü olan ve Belediye ile TOKİ işbirliği ile yürütülen kentsel dönüşüm projeleri (KDP) aracılığı ile de gerçekleşmektedir, ve giderek sayılarının artması söz konusudur. Bugün KDP'ler TMMOB ve bazı sol gelenekten gelen gruplar tarafından 'Rantsal Dönüşüm Projeleri' olarak tanımlanmakta, ve birtakım araştırmaların gösterdiği üzere, gecekondu mahallelerinin yıkılması sonucunda kent yoksulunun mekan üzerinden kurduğu dayanışma ağlarını tahrip etmeleri ve kısıtlı gelire yaşayabilme ortamını elinden almaları açılardan eleştirilmektedirler (Karaman, 2008; Erman, 2009).

Küreselleşen günümüzde kentlerin uluslararası sermaye, turist, konferans, ve festivaller için birbirleriyle rekabet durumunun, kentlerin imajlarını birer tüketim unsuru haline getirmesi de yerel yönetimlerin yoksulların mekanlarına müdahale etmesine yol açmaktadır. 'Küresel kent' 'dünya kenti' yaratma misyonları içindeki yerel yönetimler (Aksoy ve Robins, 1994), kent mekanlarından yoksulluğun silinmesine çaba göstermekte, özellikle kent merkezindeki, kimi zaman tarihi değeri olan, eskimiş konutlarda yaşayan yoksulları buralardan uzaklaştırarak, kentlerini 'temizlemeyi' hedeflemektedirler. Burada amaç, yoksullukla değil, yoksullarla mücadele etmek, yoksulluğu ortadan kaldırmak değil, yoksulları kent mekanlarından atmak, olabildiğince kentin dışına çıkartmak olarak görülmekte ve eleştirilmektedir (Karaman, 2008). İstanbul-Fatih'deki Sulukule semtinde yaşayan ailelerin Gaziosmanpaşa-Taşoluk'a taşındırılmaları bu duruma bir örnektir. Bu müdahalelerin yol açabileceği muhalif hareketler önemlidir; ve dünyanın çeşitli ülkelerinde hukuksal olarak hak arayışlara, ve hatta direnişlere kadar gidebilen gelişmeler ortaya çıkmaktadır (Berner, 1997; Bunnell ve Nah, 2004).

Neoliberalleşmenin kent üzerindeki etkisi çerçevesi içinde çalışılması gereken diğer bir konu ise yerel yönetimlerdeki değişikliklerdir. Merkezi planlamanın gittikçe pratikte zayıfladığı günümüzde girişimci kent yönetimi ('entrepreneurial urban governance') öne çıkmaktadır (Crossa, 2004). Yerel yönetimler kendi bütçelerini kendileri yaratma çabası için-

dedirler, ve burada özel sektör ile oluşturdukları ortaklıklar ('partnership') ortaya çıkmaktadır. Özel sektörü ve dolayısıyla sermayeyi kendi kentlerine çekmek ve orada tutmak isteyen yerel yönetimler, özel sektöre çeşitli ekonomik insiyatifler önermekte ve ortaklıklar oluşturmaktadırlar (Smith, 2002). Öte yandan ise 'sıfır tolerans' uygulamaları ile polis baskısının halk üzerinde artmasına olanak vermektedirler (Smith, 2002). Dolayısıyla, yerel yönetimler kenti sermayeye hazır bir hale getirmede önemli bir aktör olmaktadır. Yerel yönetimlerin işlevlerinin (çöp toplama, alt yapı hizmetleri, vb.) özelleştirilmesi, ya da taşeron firmalar aracılığıyla gerçekleştirilmesi durumu ise kent yönetiminde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Türkiye'de ise ekonomik liberalleşme dinamikleri altında değişen merkezi idare, yerel yönetimler ve sermaye ilişkilerinin araştırılması önemlidir.

Ayrıca neoliberal yönetim içinde devlet küçüldükçe ve kamu hizmetleri açısından etkisizleştikçe, sivil toplum kuruluşlarına (STK) önem verilmekte, yerel demokrasi anlayışı içinde 'yerel'i temsil ettiği varsayılan STK'ların fikirlerine başvurulmaktadır (Mayer, 2006). Yerel yönetim-sermaye ilişkisine ters düşüyor gibi görünse de, bu yaklaşım içinde STK'ların sistem içine çekilmesi söz konusudur (Mayer, 2006). Bir taraftan büyük sermaye ile işbirliği, diğer taraftan ise yerel düzeyde katılımın hedeflenmesi paradoksal bir durum yaratıyor gibi görünmektedir. Ancak bu 'katılım' çerçevesinin nasıl kurgulandığı ve kimlerin dahil edildiği, dolayısıyla kimlerin dışlandığı soruları önem taşımaktadır. Türkiye özelinde Avrupa Birliği (AB)'nin, gerek sağladığı fonlar ve talep ettiği yasal düzenlemeler ile, gerekse etkin yerinde yönetim, STK işbirliği ve yerel katılım anlayışlarını gündeme getirerek kentleri dönüştürmede bir etkisi mevcuttur, ve bu konu araştırılmalıdır. Ayrıca küreselleşme dinamikleri içinde kentlerimizin yabancı sermaye ve ortaklıklara açılması önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Kısacası, küreselleşme ve neoliberalleşme, günümüz kentlerini anlamak ve açıklamak için gereken kuramsal çerçevenin önemli parçalarıdır. Bu çerçeveyi tanımlarken, son zamanlarda ortaya çıkan krizlerin, ve özellikle emlak piyasasını etkileyen krizin, potansiyel dönüştürücü etkisini de gözardı etmemek gerekir.

Sonuç yerine

Yukarıda bahsedilen tüm bu gelişmelerin ve yarattığı sorunların anlamlandırılabilmesi için yeni paradigmalara ihtiyaç vardır. Kentin kültür, kimlik ve temsiliyet üzerinden kurulan post-modern paradigma ile çalışılması neoliberal dinamiklerin yarattığı kentsel dönüşümü ve neoliberal yönetimi anlamada ve açıklamada yetersiz kalmaktadır. Küreselleşme süreçleri sonucunda kentlerin çok kültürlü ve kimlikli bir yapıya dönüşmesi ve bunun farkındalığının oluşması günümüz kentlerinin önemli bir özelliğidir, ve hakim paradigma bu duruma yöneliktir. 2000'li yıllarda ise günümüz gelişmelerinin neoliberal boyutunu, ve kentte yarattığı etkiyi ve mekansal ve toplumsal sonuçlarını kapsayan bir paradigmanın oluşumu söz konusudur, ve kent çalışmalarının sağlıklı olarak yerine oturmasına büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bu konuda yapılmış ve yapılmakta olan araştırmalar bu paradigmanın gelişimine ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ahu ve Robins, Kevin. (1994). "Istanbul Between Civilization and Discontent." *New Perspectives on Turkey*, 10: 57-74.
- Bartu, Ayfer. (2001). "Kentsel Ayrın(ş)ım: İstanbul'daki Yeni Yerleşimler ve Kemer Country Örneği." F.Gümüsoğlu (der.), *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* (ss.145-149). İstanbul: Bağlam.
- Berner, Erhart. (1997). "The Metropolitan Dilemma: Global Society, Localities and the Struggle for Urban Land in Manila." A. Öncü ve P. Weyland (der.), *Space, Culture and Power: New Identities in Globalizing Cities* (ss. 98- 116). Londra ve New Jersey: Zed.
- Bunnell, Tim ve Nah, Alice M. (2004). "Counter-global Cases for Place: Contesting Displacement in Globalizing Kuala Lumpur Metropolitan Area." *Urban Studies*, 41 (12): 2447-2467.
- Burgess, Ernest W. (2004). "The Growth of the City: An Introduction to a Research Project." M. Malcolm (der.), *The City Cultures Reader* (ss. 20-27). New York ve Londra: Routledge.
- Castells, Manuel. (1977). *The Urban Question: A Marxist Approach*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Castells, Manuel. (1983). *The City and the Grassroots*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Crossa, V. (2004). "Entrepreneurial Urban Governance and Practices of Power: Renegotiating the Plaza in Mexico City." *Antipode*, 36 (1): 127-129.

- Daruş, Didem. (2001). "İstanbul'da Uydu Yerleşmelerin Yaygınlaşması: Bahçeşehir Örneği." F.Gümüsoğlu (der.), *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* (ss.151-160). İstanbul: Bağlam.
- Engels, Friedrich. (1996). "The Great Towns." R. T. LeGates ve F. Stout (der.), *The City Reader* (ss. 46-55). New York ve Londra: Routledge.
- Erman, Tahire. (2001). "The Politics of Gecekondu (Squatter) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse." *Urban Studies*, 38 (7): 983-1002.
- Erman, Tahire (2004). "Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları." *European Journal of Turkish Studies* (Online). Sayı 1: Gecekondu (<http://ejts.revues.org/index58.html>).
- Erman, Tahire (2009). "Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi ve Yerinden Edilme: Deneyimler, Söylemler, Uygulamalar." VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi'ne sunulan bildiri. Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi, Didim Yerleşkesi, 1-3 Ekim 2009.
- Gans, Herbert J. (1962). *The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Geniş, Şerife. (2007). "Producing Elite Localities: The Rise of Gated Communities in Istanbul." *Urban Studies*, 44 (4): 771-798.
- Harvey, David. (1973). *Social Justice and the City*. Londra: Edward Arnold.
- Harvey, David. (1996). "Social Justice, Postmodernism, and the City." S. Fainstein and S. Cambell (der.), *Readings in Urban Theory* (ss. 415-435). Oxford ve Cambridge: Blackwell.
- Karaman, Ozan. (2008). "Urban Pulse-(Re)making Space for Globalization in Istanbul." *Urban Geography*, 29 (6): 518-525.
- Katznelson, Ira. (1992). "Towards a Respatialized Marxism: Lefebvre, Harvey, and Castells." *Marxism and the City* (ss. 92-139). Oxford: Clarendon Press.
- Keyder, Çağlar. (2005). "Globalization and Social Exclusion in Istanbul." *International Journal of Urban and Regional Research*, 29 (1): 124-134.
- Kıray, Mübaccel. (1979). "Apartmanlaşma ve Modern Orta Tabakalar." *Çevre*, 4: 78.
- King, Anthony D. (1996). "Cities, Texts and Paradigms." A.D. King (der.), *Re-presenting the City* (ss.1-17). Londra: MacMillan Press.
- Kurtuluş, Hatice. (2003). "Mekanda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekansal Ayrışmanın Bazı Boyutları." *Doğu Batı* 6 (23): 75-96.
- Lefebvre, Henri. (1991). *The Production of Space* (tercümesi Donald Nicholson-Smith). Oxford ve Cambridge: Blackwell.
- Mayer, Margit. (2006). "Manuel Castells' the City and the Grassroots." *International Journal of Urban and Regional Research*, 30 (1): 202-206.
- Öncü, Ayşe. (1997). "The Myth of the 'Ideal Home' Travels Across Borders to Istanbul." A. Öncü ve P. Weyland (der.), *Space, Culture and Power: New Identities in Globalizing Cities* (ss.56-72). Londra ve New Jersey: Zed.

- Smith, Neil. (2002). "New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Strategy." *Antipode*, 34 (3): 427-450.
- Savage, Mike ve Ward, E. Alan. (1993). "Modernity, Post-modernity and Urban Culture." *Urban Sociology, Capitalism and Modernity* (ss.122-146). New York ve Londra: MacMillan.
- Simmel, Georg. (2004). "The Metropolis and Mental Life." M. Malcolm (der.), *The City Cultures Reader* (ss. 12-19). New York ve Londra: Routledge.
- Wirth, Louis. (1996). "Urbanism as a Way of Life." R. T. LeGates ve Stout, F. (der.), *The City Reader* (ss. 189-197). New York ve Londra: Routledge.

Doç. Dr. Tahire Erman: Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Doktorasını 1993'de City University of New York'ta tamamlayan Dr. Erman'ın ilgi alanlarını göç, kentleşme, gecekondü gelişimi ve dönüşümü, toplumsal ve mekansal çeper ve dönüşümü, gecekondü, gecekondulu ve apartman toplumsal kurguları, göç ve kadın, göç ve sivil toplum kuruluşları, mekan ve kimlik, kentsel eşitsizlik ve kentsel yoksulluk oluşturmaktadır. Aralarında "Environment and Planning A," "International Journal of Urban and Regional Research," "Urban Studies," "Gender & Society," "Women's Studies International Forum," "International Journal of Middle East Studies," "Middle Eastern Studies," "Environment and Behavior," ve "Habitat International"ın bulunduğu çeşitli uluslararası dergilerde makaleleri ve birçok kitap bölümü yayımlanmıştır. Dr. Erman 2001 yılında "Urban Studies" dergisi tarafından verilen en iyi makale ödülüne sahiptir. 2005-2006 akademik yılında Harvard Üniversitesi'nde Fulbright bursiyeri olarak akademik çalışmalar yapan Tahire Erman'ın yeni araştırma projesi, TÜBİTAK tarafından üç yıl boyunca desteklenecek olan Ankara'daki Kentsel Dönüşüm Projeleri'dir.

Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlemesi

*

Sociological Approaches to the Definition of City: Analysis of Social Process and/or Space

Eylem Özdemir

Özet

Klasik sosyolojiden bu yana kent, iki temel eksenle tanımlanmaktadır: mekânsal olarak ve toplumsal bir süreç olarak. Kentleri, toplumların evriminde içkin olan çelişkilerin, çatışma ve uzlaşmaların siyasal, tarihsel ve sosyal olarak biriktiği toplumsal ve mekânsal birimler olarak tanımladığımız vakit, kendiliğinden sosyal bilimlerin de konusu, inceleme nesnesi haline getirmiş oluruz. Öte yandan aynı tanım, kentlerin kendisinin de bir parçası olduğu makro toplumsal olgulardan ve süreçlerden özerk sınırlarının olup olmadığı, varsa bu sınırların nerede, nasıl ve ne pahasına kurulduğu konusunda bir güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Kenti çözümlemeye başladığımızda kaçınılmaz olarak belli toplumsal durum ve ilişkiler hakkında da düşünmeye başlarız. Bu makalede kent sosyolojisinin klasik ve eleştirel kuramcılarından bazıları seçilerek, kenti tanımlayan belirli kavramsal çerçevelerin özetlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: kent, kent sosyolojisi, klasik sosyoloji, eleştirel teori, kent mekânı, kent teorisi, kültürel farklılık, kimlik

Abstract

Beginning from classical sociology there have been two axes of urban definition: as spatial and as a social process. When we define city as a social and a spatial unit gathering contradictions, conflicts and compromises politically, historically and socially, we automatically make it the subject of social sciences. On the other hand, the same definition causes some difficulties when deciding whether cities have autonomous borders from macro-social facts and processes. When we begin to analyse urban we necessarily begin to think about some certain social circumstances and relations. In this article it is aimed to sum up certain conceptual frameworks on defining the city by selecting some classical and critical sociologists of urban sociology.

Keywords: city, urban sociology, classical sociology, critical theory, urban space, urban theory, cultural difference, identity

Giriş

Avustralyalı sosyolog Peter Saunders (2005: vii), henüz öğrenciyken devam ettiği bir kent sosyolojisi dersindeki konu yelpazesinden dolayı yaşadığı şaşkınlığı ve kafa karışıklığını, bir kitabının girişinde yer alan şu cümlelerle ifade etmiştir:

Antik kentler, ortaçağ kentleri ve modern kentler, kapitalist ülkelerdeki kentler, sosyalist ülkelerdeki kentler ve üçüncü dünya ülkelerindeki kentler; hepsi genel entelektüel sahamızın içindeydi. Kısa sürede anlaşıldı ki kent sosyolojisi, hiçbir şey ve her şey olabilirdi; kentlerde olup biten bir şeyi, kent sosyolojisi literatüründe bir yerlerde tartışılırken de bulabilirdiniz. Bununla ilgili asıl problemlerden biri, bildiğimiz yazarlardan hiçbirinin kentin tam olarak ne olduğu konusunda net olmamasıydı. Kentlerin geniş insan yığınlarının yaşadığı ve çalıştığı yerler olduğuna kuşku yok, ama bu ilkel tanım bile problemlidir. Britanya’da küçük kasabalar ya da banliyölere tekabül edebilecek yerleşimler, Kuzey Amerika ya da Avustralya’da resmi olarak kent statüsünde tasarlanmış olabilir. Bir yerleşimin kent haline gelmesi için ne kadar büyük olması gerekir?

Saunders, bu sorusu ile mekâna ilişkin niceliğin üzerine giderek, aslında meselenin salt bir büyüklük ya da mekân meselesi olmadığına, kenti tanımlayan toplumsal süreçlerin önemine işaret etmiştir. Bu tartışmanın genel olarak kent çalışmalarının tamamına içkin olduğunu söyleyebiliriz. Kentleri basit olarak, toplumların evriminde içkin olan çelişkilerin, çatışma ve uzlaşmaların siyasal, tarihsel ve sosyolojik olarak biriktiği toplumsal ve mekânsal birimler olarak tanımladığımız vakit, kendiliğinden sosyal bilimlerin de konusu, inceleme nesnesi haline getirmiş oluruz. Öte yandan aynı tanım, kentlerin kendisinin de bir parçası olduğu makro toplumsal olgulardan ve süreçlerden özerk sınırlarının olup olmadığı, varsa bu sınırların nerede, nasıl ve ne pahasına kurulduğu konusunda bir güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Sorun, tam olarak Harvey’in (2003: 49) saptadığı haliyle, “mekânsal biçim/toplumsal süreç çevirisinin oturmuş belli kurallarının olmaması” sorunudur. Harvey (2003), kent üzerine geliştirilen bütün yaklaşımlarda, kentin oluşturduğu karmaşık sistemden, ya toplumsal süreç ya da mekânsal biçim olmak üzere, ikisinden biri çekip çıkarılarak ve diğeri sabitlenerek bir takım

soyutlamalar yapıldığını söylemiştir. Ve bu şekilde yapılan şey aslında, “Bir dilde (diyelim ki toplumsal süreç dilinde) üretilen sonuçları, başka bir dile çevirmeye çalışmaktır. Bu çeviriler, bizim bir analiz türünün öbür analiz türü üzerindeki etkileri hakkında bir şeyler söylememizi sağlar” (Harvey, 2003: 49). Harvey’in çözüm olabileceğini düşünerek önerdiği strateji şudur: Önce mekânı sabitleyerek toplumsal süreci analiz etmek ve sonra toplumsal süreci sabitleyerek mekânsal biçimi analiz etmek; tabii her aşamanın bedellerinin farkında olarak... Harvey’in önerisinin ne ölçüde isabetli olduğu üzerine tartışılabilir; ama metodoloji düzleminde yönelttiği soruların, kent araştırmalarında ve teorilerindeki hemen her okulda, disipline ilişkin olarak dile getirilen güçlüklerin kalbinde yer aldığını belirtmek gerekir. Buna göre tüm kent çalışmalarının, merkezinde mekân ve toplumsal süreç arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir metin olarak okunabileceğini söyleyebiliriz.

Dolayısıyla kenti tartışmaya başladığımız anda bir yandan, kaçınılmaz olarak belirli toplumsal ilişki biçimlerini ve sürecini de tartışmaya başlıyoruz. Özellikle modern kentler üzerine yapılan ampirik ve teorik çalışmalarda bu durum, daha da belirgindir. Örneğin bu çalışmalar ya alt-metin olarak veya analizin merkezinde yer alarak muhakkak bir kapitalizm/modernizm tartışmasını içermektedir. Nitekim bugüne kadar kenti tarif etmeye çalışırken, kent araştırmalarının gelişimine katkıda bulunan sosyal bilimcilerin çoğunun kent üzerine yürüttükleri tartışmanın, kapitalizm/modernizm analizlerinin bir fonksiyonu olarak tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Simon Parker (2004: 1), kent teorisi ve deneyimini sistematik biçimde incelemeyi amaçladığı çalışmasında, bu durumu, daha veciz bir şekilde dile getirmiştir:

Kronoloji önemli; çünkü pek çok sosyal bilimci ve kültür teorisyeninin modernite çağı olarak tanımladığı bir periyodu kapsıyor. Kent, moderniteyle, onun hakkında ne düşündüğümüz ve onu nasıl yaşadığımız arasındaki yüzeydir.

Kent üzerine çeşitli perspektifleri sınıflandırma girişimleri*, kent çalışmalarının tarihini, *The City* başlıklı çalışmasından dolayı Weber'e kadar dayandırmaktadır. Bu tür bir sınıflandırmaya girişen Patrick Dunleavy de (1982), kent üzerine ilk farkındalığın 1890'larda Weber, Tönnies ve Simmel'le birlikte başladığını; öte yandan başat bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmasının 1920'li ve '30'lu yıllarda Chicago Okulu'yla birlikte olduğunu belirlemektedir.

Kent çalışmalarını bağımsız bir disiplin, bir araştırma alanı olarak belirleme girişimlerinde anahtar sorulardan biri, kentte süregelen hangi faaliyetlerin araştırma alanına gireceğidir. Daha doğrusu, araştırmanın odaklanacağı toplumsal süreçler, nasıl ve hangi kriterlerle belirlenecektir? Tahmin edileceği üzere buna verilen cevaplar, birbirinden farklı kentsel yaklaşımların biçimlenmesine yol açmıştır. Kent tanımına ilişkin sınıflandırmalar, liberal/Marksist, modern/postmodern, coğrafi/kurumsal/sosyo-kültürel gibi şemsiye kategoriler seçilerek yaklaşımlara göre yapılabilir ya da mekân/kültür/ekonomi/siyaset gibi kent özgüllüğünde tanımlanan temalar seçilerek yapılabilir. Ve her iki durumda da seçilen kuramcıların, yazarların açtığı kavramlar doğrultusunda bir kent tartışması yürüyeceğine şüphe yok. Bu makalede ise yukarıda sözünü ettiğimiz yaklaşımsal ve tematik sınıflandırmaların her ikisini de keseceğini düşündüğümüz, kent sosyolojisinin klasik ve eleştirel kuramcılarının bazıları seçilerek farklı kent tanımları sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu sınıflandırmayı yaparken esas olarak, kentin farklı analiz ve tanımlarına yol açan tartışmanın, mekân ve toplumsal süreç arasındaki gerilimli ilişkiye ait olduğuna işaret etmek istenmiştir. Bunun için öncelikle hep yapıldığı gibi, bir başlangıç belirleme ihtiyacıyla kronolojik bir nokta tespit edilmiş ve kent kuramcılarının büyük bir kısmının kavramsal ve analitik olarak esinlendiği başlıca klasik kaynaklar olan Max Weber ve

---

* Kent çalışmalarındaki çağdaş perspektifleri sınıflandıran Türkçe'de başvurulabilecek önemli bir çalışma, Tarık Şengül'e aittir. Bkz. Şengül, H. T. (2001), *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*, İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı. Şengül, kent kuramcılarının farklı yaklaşımlarının bütünlük oluşturduğunu ve aralarındaki işbölümünü gösterdiği teorik çalışmasında, Marksist kuramcılar Harvey ve Castells ile Weberyen sosyolog Ray Pahl'ı incelemiştir. Bu anlamda Şengül'ün çalışması aynı zamanda kurama ilişkin bir sentezleme örneğidir.

Georg Simmel ele alınmıştır. Bu sosyologlar aynı zamanda, kentsel olguyu dolaysız olarak konu edindikleri için böyle bir seçim yapılmıştır. Yoksa kent kuramlarına dolaylı dolaysız katkısı olan klasik kaynakların, Weber'den Marx'a, Durkheim'den Tönnies'e kadar daha geniş bir yelpazede olduğu elbette belirtilmelidir. Kent kuramlarının gelişiminde ikinci uğrak noktası olarak, hiç tartışma gerektirmeyecek bir şekilde Chicago Okulu belirlenmiştir; zira sosyal bilimler içinde kent araştırmalarının başlı başına bir disiplin haline gelmesindeki birincil rol, Chicago sosyolojisine aittir. Chicago sosyolojisinin, Park ve Wirth'te belirgin olmak üzere kenti, nasıl toplumsal ilişkilere bakarak ve toplumsal ilişkiler demeti olarak kavramlaştırdıkları ve mekânı kent ekolojisinin bir fonksiyonu olarak kurguladıkları belirlenmeye çalışılacaktır. Daha sonra Lefebvre, Harvey ve Castells hem ana akım dışında eleştirel kent kuramının gelişimini izlemek hem de kentin mekânsal kavranışını tespit etmek üzere ele alınacaktır. Son başlık olarak belirlenen çağdaş yaklaşımlarda ise, kentin kültür odaklı kavramlaştırması, postmodernizmin kent kuramları üzerindeki yankıları ile birlikte değerlendirilmeye çalışılacaktır. Kültür odaklı çağdaş kent kuramları, kentsel mekânın kimlikler ve farklılıklar bağlamındaki toplumsal süreçlerle ilişkisini problem edinerek, farklı kent tanımları arasında bir diyalogu kısmen sağlamış görünmektedir. Bu girizgâha son olarak eklemek gerekir ki kentin tanımlanmasındaki belli başlı kavramsal yaklaşımları bu tür bir özetleme girişiminde, kent tanımlarına ilişkin çıkarılan harita nihayetinde subjektif bir nitelik taşımaktadır. Zira Giddens'ın (2000: 13) ileri sürdüğü anlamda tüm düşünce disiplinlerinin inşa edilmiş tarihleri vardır ve tüm disiplinlerin kurucuları başlangıç mitlerinin parçasıdır:

Bütün disiplinlerin kendi kurmaca tarihleri vardır; bütün disiplinler hem kendi iç gelişimlerinin ve birliklerinin haritasını çıkartmanın hem de kendileriyle diğer komşu disiplinler arasında sınırlar çizmenin bir aracı olarak, geçmişe ilişkin mitlere başvuran hayali cemaatlerdir.

Çeşitli disiplinler içindeki tanım ve yaklaşımlara ilişkin her sınıflandırma denemesinin, böyle bir tarih içinden konuştuğu ve çıkardığı her kavram haritasının 'geçmiş mitlerinin' bir seçimine dayanan bir tür ye-

niden inşayı içerdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda başka seçimlerle çıkarılan bir harita şüphesiz ki başka bir inşayı içerirdi.

1. Kent Kuramının Klasik Esin Kaynakları: Weber ve Simmel

Klasik sosyolojide kent ve kent toplumu olgusuyla doğrudan iştigal eden ve buna özel bir dikkat veren kuramcılar Max Weber ve Georg Simmel'dir. Weber'in (1958) yukarıda sözünü ettiğimiz, kentlerin ortaya çıkışını incelediği *The City* başlıklı çalışması ile Simmel'in (Wolff, 1950: 409-426) kent sosyolojisinde klasik bir metin olarak yer etmiş, doğrudan kent yaşamının doğasını ele aldığı tek çalışma olan *The Metropolis and Mental Life* başlıklı makalesi her iki sosyologu da klasik referanslar haline getirmiştir.

Weber, Batı uygarlığına özgü olduğunu düşündüğü kent formunun özsel karakteristiklerini vurgulamak için çok boyutlu, ideal-tipik bir yaklaşım geliştirmiştir (Kaesler, 1988: 42). Buna göre kent, basit olarak birbirinden ayrı ama birbirine yakın konutların toplandığı bir yerleşimdir; ama asıl olarak kent, mukimlerinin tarımdan ziyade zanaat ve ticaretle geçindiği bir yerleşimdir (Weber, 1958: 65-66). Öte yandan yazar, zanaat ve ticarete dayalı tüm yerelliklerin kent olarak nitelenemeyeceğini de hemen ekleyerek kent olgusunun gerekliliklerini tanımlamaya çalışmıştır. Weber'e (1958: 67) göre kente ayırt edici karakterini veren, pazar ve değiş-tokuş gibi kurulu faaliyetlerle birlikte zanaat ve ticaretin varlığıdır.

Turner'ın (1996: 247) vurguladığı üzere, Weber'e göre feodalizm, kapitalist ilişkilerin gelişimini kolaylaştırmıştır; çünkü feodal koşullar altında özgür kentlerin, otonom loncaların, serbest emek ve ticarileşmenin yayılması mümkün olmuştur. Weber'in (1958: 74) kenti tanımlayabilmek için pazar fonksiyonu vurgusunun yanı sıra önem taşıyan ikinci vurgusu, kentin siyasal ve yönetsel özerkliğe sahip, bu nedenle de sürekli bir kurum olması gerektiğidir. Bu bakımdan, ekonomik olarak kent özelliği olmasa bile bir yerelin, politik-ekonomi anlamında var olmasının mümkün olduğunu söylemektedir. Kentlerin buna mukabil olarak gelişen bir diğer özelliği de, askeri birlik ya da kalelerin kent yerleşimlerinin bir parçası olarak yaygınlaşmasıdır (Weber, 1958: 75). Dolayısıyla Weber'in

kenti analizinde ekonomik, politik ve güvenliğe dair faktörleri birlikte konu ettiğini anlıyoruz.

Kentin özelliği salt ekonomik boyutuna indirgenmemelidir. Kentsel olguyu kavramak için siyasal kavramlara da başvurmak gerekmektedir. Çünkü ekonomik bir merkez olan kent, kaynaklarını belirli bir kural sistemine göre ayarlamakta ve düzenlemektedir. Kent üretim ve mübadele koşullarını denetlemek durumundadır. Bu denetim, doğal olarak, siyasal bir fonksiyondur ve siyasal olmasından ötürüdür ki ilk kurulan kentler askeri kaleler biçiminde şekillenmişlerdir (Vergin, 1977: 18).

Weber'in kentlerin gelişimine ilişkin olarak vurguladığı bir başka önemli nokta da katılımdır. Weber için yurttaş katılımı, özellikle de demokratik katılım, kentsel gelişmenin anahtar özelliklerinden biridir. Ve ileri sürdüğü önermeye göre kent ancak ekonomik, idari ve askeri hayat iyi entegre ve koordine olduğu taktirde etkin işlev görebilecek siyasal bir sistemdir (Parker, 2004: 12-13). Weber'in anılan çalışması, kentleşme sürecinin modern kapitalizme ait bir bürokratik-ekonomik komplekse nasıl yol açtığını anlamamıza yardım etmiştir.

Weber'in kent kavramlaştırmasında, bugünkü kentlerin tüm özellikleri, geçmiş toplumlara bakılarak analiz edilmektedir. Simmel ise Weber'den farklı olarak modernitenin doğuşunu, metropol ile yeni ve tarifi zor bir öznelliğin doğuşunun eklenmesiyle ilişkilendirmiştir (Martindale, 1958: 50). 20. Yüzyılın başlarında, Amerika'da yeni sosyoloji üzerinde belirgin bir etkisi olan Simmel'in ünlü makalesi *The Metropolis and Mental Life*, toplumsal etkileşimin mekânsal boyutlarından biri olarak toplumsal metropol mekânını tartışan içeriğiyle en çok Chicago Okulu'nu etkilemiştir (Frisby, 1992). Robert Park, Simmel'in hiç tereddütsüz modernitenin ilk sosyologu olduğunu belirtmiştir (Frisby, 1985: 2). Louis Wirth ise Simmel'in önemini, yukarıda anılan makalesi *The Metropolis and Mental Life*'in şehir üzerine sosyolojik bir bakış açısı geliştiren en önemli ve biricik çalışma olduğunu söyleyerek vurgulamıştır (Levine, Carter ve Gorman, 1976). Simmel'in, moderniteyi ve modernitenin içinde kurulan bireyselliği anlamak üzere metropole baktığını ünlü makalesinin girişindeki şu cümleler iyi ifade etmektedir:

Modern hayatın en derin problemleri, bireyin, bunaltıcı toplumsal baskılar, tarihsel miras, dışsal kültür ve hayatın tekniğiyle yüz yüze olan varlığının özerkliğini ve bireyselliğini muhafaza etme iddiasından kaynaklanmaktadır. (...) Modern hayatı ve sonuçlarını, kültürel bedeninin ruhunu sorgulamak, deyim yerindeyse, metropolün, hayatın birey ve birey-üstü içerikleri arasında kurduğu denklemleri çözmeyi gerektirir. Bu tür bir sorgulama, dışsal baskılara intibak sürecinde kişiliğin, kendisini nasıl uyumlaştıracacağı sorusunu cevaplamak zorundadır. Bu, benim bugünkü görevim olacak (Simmel, 1950: 409).

1903'te yayınlanan ve doğduğu yer Berlin'den yola çıkarak yaptığı kent analizinde Simmel, cemaat sisteminin ve cemaatin sürekli gözetimine kıyasla, metropol hayatının getirdiği baskıların, özgürlükle daha telafi edilebilir olduğunda ısrarlıdır. Ayrıca metropol, sermaye üzerine odaklanarak zaman, mekân ve toplumsal aktörlerin o güne kadar tasavvur edilemeyen karmaşık bir bütünlüğüne izin verir. Simmel böylece, daha sonraki yazarların (Harvey, 1997; Giddens, 1999) *zaman-mekân sıklığı* olarak tanımladığı olgudan söz etmekte, şehirde gerçekleşen sosyal ve ekonomik koşullar arasındaki etkileşimin hızı ve yoğunluğunun yol açtığı yeni bir toplumun ortaya çıkışını tartışmaktadır. Simmel'in sosyolojisinin kurucu unsurlarını belirlediği çalışmasında Frisby (2002: 118) *The Metropolis*'i, Simmel'in mekân kavramlaştırması hakkında ipuçları edinmek üzere incelemiştir:

Mekân sosyolojisi bağlamında kent, sosyolojik sonuçları olan bir olgu değil, mekânsal olarak biçimlenmiş, sosyolojik bir olgudur. Metropol, sadece toplumsal farklılaşma ve karmaşık toplumsal ağların odak noktası değil, aynı zamanda kalabalıklar gibi müphem toplulukların yerleşim yeridir. Çeşitli toplumsal katmanları bir araya getiren kentin açıklığı, gettoda yoğunlaşmış azınlık olarak tanımlanan toplumsal mesafeye karşıtlık oluşturur. Diğer bir deyişle, herhangi birinin ortak insan varoluşuna tam bir umursamazlığına imkân sağlar. Daha az ekstrem bir biçimde, metropolde sürekli değişen uyaranların hengamesiyle yüz yüze olan bireyin varlığının ve toplumsal mesafenin muhafazasının bir aracı olarak toplumsal etkileşimdeki yaygın kayıtsızlık, Simmel'in yüzyılın başındaki çalışmasının merkezi teması olmuştur.

Simon Parker'ın (2004: 15) Weber ve Simmel'in kent analizleri arasında yaptığı karşılaştırma, Frisby'nin tespitini destekler niteliktedir.

Simmel de Weber gibi, metropolü tarihsel bir gelişme olarak görür ve amacı, kentsel hayatın genel karakteristiklerini *sui generis* tanımlamaktır. Weber'den farklı olarak ise Simmel, metropol toplumuna yaklaşımını, antropolojik ve sosyal psikolojik bir içerikle mikro seviyede davranışı gözleyerek inşa etmektedir. Simmel (1950), toplumsal aktör olarak bireyin bilinci, kişiliği ve karakteri üzerine odaklanma eğilimindedir. Buna göre, geleneksel toplumlardaki katı statü hiyerarşileri, bireylerin kendi özerklik ve kimliklerini savunmalarını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Ama 19. yüzyılda endüstriyel kapitalizmin belirmesi ve alt sınıfları toprakla sınırlayan bağların çözülmesiyle, bireyler bu sefer kendilerini başkalarından ayırt etme arzusu duymuşlardır. Birey, kentte kişiliğinin ruhsal özünü keşfetme ve geliştirme imkânına sahiptir. Simmel, metropolün bu tür bir mücadele ve uzlaşmaya alan açma işlevi olduğuna inanmaktadır. Simmel'in kentlerde hayat bulan yeni bireye dair sosyo-psikolojik analizi, en çok Chicago sosyolojisini ve daha sonra da kentin kültür odaklı kavramlaştırmalarını etkileyecektir.

2. Chicago Okulu ve Kent Sosyolojisi: R. E. Park ve Louis Wirth

Bugün Chicago Okulu diye andığımız, 20. yüzyılın ilk birkaç on yılında sosyal bilim araştırmalarına yön veren okul, 1892'de Chicago Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler ve Antropoloji adıyla kurulmuş, asıl olarak sosyoloji çalışmaları yapmış bir bölümdür. Chicago Okulu'na dair belki de öncelikle söylenmesi gereken nokta, bu adlandırmanın *epistemik bir topluluk* ya da toplum üzerine aynı anlayış ve yaklaşımları paylaşan bir gruptan ziyade Chicago Üniversitesi'nde anılan bölümde, kuruluşundan 1930'lara kadar olan dönemde sosyoloji çalışan bir grup araştırmacıya tekabül ettiği (Parker, 2004: 39).

O yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında, yaşadığı nüfus patlaması ve kültürel çeşitlilikle birlikte Chicago kentinin sosyologların ilgi odağı olduğunu anlıyoruz. Chicago sosyologları hem kent toplumuna ilişkin önemli bir ampirik kanıt ve veri toplamışlar hem de genel olarak kent hayatının çeşitli boyutlarını içeren zengin bir kavrayış geliştirmeye çalışmışlardır. Tönnies, Durkheim ve özellikle Simmel'den etkilenen Chicago Okulu'nun kent sosyolojisine herhalde en tartışmasız katkısının,

kendi başına kenti, güncel araştırmanın laboratuvarı haline getirmek olduğunu söyleyebiliriz. Robert E. Park ve Ernest W. Burgess, 1910'ların başında Chicago Okulu'nda bir araya gelen, ilgi alanları kent olan ve Chicago'yu, kentsel bir laboratuvar olarak çalışmaya girişen iki sosyolog olarak, ilk kent analizi/araştırmaları okulunu kurmuş oldular. Her ikisi ve öğrencileri, 1940'lara kadar, profesyonel sosyologlar tarafından yazılmış ilk sistematik alan araştırmaları ve etnografiler içeren verimli çalışmalar yayınladılar (Gottdiener and Budd, 2005: 1). Schnapper (2005: 201), Chicago Okulu'nun üzerinde çalıştığı genel tema ve soruları şöyle tanımlamaktadır:

1920 ile 1935 arasında Chicago Okulu olarak adlandırılan akımın ve etnilerarası ilişki sosyolojisi geleneğinin kurucusu olan sosyologlar, (...) çalışmalarıyla hem kent sosyolojisinin hem de etnilerarası ilişki sosyolojisinin temellerini atmış oldular. Araştırmaları, kentlerdeki etnik ve kırsal toplulukları konu alıyor ve şu düşüncelere dayanıyordu: Kent uzamına bakarak Amerikan toplumundaki göç dalgalarının giderek birbirine eklenişinin anlaşılabilceği ve bu uzamdaki ilişkilerin insanlar arasındaki ilişkilerin koşulu ve simgesi olduğu.

Park'ın 1915 tarihli makalesi, "(i) Şehir Planı ve Yerel Örgütlenme, (ii) Endüstriyel Örgütlenme ve Ahlaki Düzen, (iii) İkincil İlişkiler ve Sosyal Kontrol ve (iv) Tabiat ve Kentsel Çevre" alt başlıklarıyla bölümlendirilmiştir (Park, 1915). Buradaki her yapısal özellik, insan karakteri ve ilişkilerinin belli yönleriyle birlikte verilir ve böylece, "Park'ın kentin sadece bir fiziksel yapı değil, toplumsal hiyerarşi ve ayrımların çizildiği bir insan toplumu olduğu yönündeki görüşü güçlendirilmek istenmiştir" (Lindner, 1996: 68).

Park (1950) kenti endüstri bölgeleri, etnik topluluklar ve çeşitli alışkanlık alanlarını içeren bir mozaik gibi algılamaktadır. Bunların hepsi doğal alanlar olarak, bir ilişkiden diğerine evrilir ve kent ekolojisini oluştururlar. Bu doğal alanlar, belirli bir kent planına göre değil, kentsel fonksiyonların eğilimlerine göre oluşur ve kent planının amacı da, bu doğal eğilimleri biçimlendirmektir. Chicago Okulu sosyolojisini incelediği makalesinde Venkatesh (2001), Park'ın kenti doğal alanların bir toplamı olarak kavramsallaştırırken, siyasal ve ekonomik karar alma sürecinin oynadığı role duyduğu hassasiyete de dikkat çekmiştir. Öte yandan,

Park ve meslektaşlarının, kent ekolojisi üzerine yazarken rutin olarak, siyasal aktörleri karakterize eden, çıkara dayalı, değişken pratikleri hafife aldıklarını, ihmal ettiklerini de belirtir. Bunun yerine sosyal hayatın mahalleler ve cemaatler halinde örgütlenmesini önemsemişlerdir ki bu örgütlenmeler, buralarda ikamet edenlerin organik bir ritme ve sınırlara göre hareket ettiği yerlerdir. Venkatesh (2001: 283) mekâna ilişkin olarak Chicago sosyolojisinin de kalbinde olan bir tartışmayı şöyle ifade etmiştir:

Ekoloji teorisinin savunucuları tanım yaptılar, ama mekânın toplumsal üretiminde analitik olarak özerk iki momentumu birbirine yeterince açıklıkla bağlamadılar: Kentin, devlet pratiğinin bir ürünü olarak ve malın, endüstriyel ve mali sermayenin hareketinin bir ürünü olarak düzenlenişi (*soyut mekân*) ile eğlence, çalışma, tüketim, ırk ayrımı gibi toplumsal hayatı yeniden üretme pratikleri aracılığıyla şekillenen insan yerleşimi modelleri (*toplumsal mekân*). Park ve meslektaşlarının, siyasal baskıları ya da sermaye dinamiğini, kendi kent teorilerinde layıkıyla birleştirip birleştiremedikleri büyük bir tartışma konusudur.

Park' a (1915) göre kent yaşayan bir toplumsal organizma, gerçek bir insan kaleydoskopu gibi işler. İnsanlar için kentin sonsuz cazibesi, kentsel çeşitliliktir. Bireyler, kent hayatının çok çeşitli tezahürleri arasında, kendilerini daha geniş ve huzurlu hissedebilecekleri bir yer, bir şekilde bulmaktadırlar. Mizaçlarını tam ve özgürce dışa vurabilecekleri, kendi tabiatlarının uyarılarına riayet edebilecekleri ahlaki-manevi alanı burada bulma imkânları vardır. Yine de Park, pek çok insanın kenti örgütsüz, dağınık ve hatta tehlikeli bulduğuna da işaret etmektedir. Bu iddiaların gerçeklik payını kabul etmekle birlikte Park, kenti baş döndürücü bulmaktadır. Kentsel alanlar çok daha iyi bir yaşam imkânı sunmaktadır; kent, insan özgürlüğü ve fırsatlarının büyük vaadidir.

Kent sosyolojisi içinde Chicago Okulu'nun ikinci önemli figürü Louis Wirth, en bilinen katkısını kent hayatının kapsamlı bir teorisini geliştirdiği, 1938 tarihli çalışması *Urbanism as a Way of Life* ile yapmıştır. Wirth, bu makalede kentleşmeyle endüstrileşmeyi ve modern kapitalizmi birbirine karıştırmanın tehlikelerine işaret etmiş ve şehri sosyal/sosyolojik bir olgu olarak kavramlaştırmanın peşine düşmüştür. Bunun için de esas olarak orada yaşayan topluluklara, toplumsal gruplara, nüfusa bakarak

öncelikle nüfus özelliklerini ve bu özellikler arasındaki ilişkiyi saptamaya girişmiştir. Wirth'ün problemiği, sosyolojik kavramlar ve analizin ışığında, ampirik araştırmayla kanıtlanabilen bir kent teorisi geliştirebilmektir. Buna en çok yaklaştığını düşündüğü çalışmalar ise, biri Weber'in, diğeri Park'ın olmak üzere *The City* başlıklı iki çalışmadır.

Wirth kenti öncelikle geniş, yoğun ve çeşitli bir nüfus olarak tanımlamıştır. Özgün bir kent hayatı ve ayırt edici bir kentsel kişiliğın gelişimini bu nitelikleriyle anlamaya çalışır. Nüfusun bu özellikleri (genişlik, yoğunluk ve heterojenlik) gayri şahsi, yüzeysel ve geçici bir yaşam biçimi oluşturmaktadır. Wirth, Darwin ve Durkheim'e atıfla nüfus yoğunluğunun, karmaşıklığı artan bir toplumsal yapıda nasıl farklılaşma ve uzmanlaşma ürettiğini hatırlatır ve Park'ın yaklaşımını bütünlercesine kentin farklı kısımlarının süreç içinde uzman fonksiyonlar edindiğine dikkat çeker. Wirth'te ve Park'ta ortak olan ve köklerini büyük ölçüde Simmel'de bulan yaklaşım daha çok kent yaşamının yol açtığı toplumsal ilişki biçimi ve kişilik özelliklerinin belirlenmesine dayalıdır:

Kent sonuç olarak, birinden diğesine ani geçişlerin olduğu toplumsal dünyaların bir mozaikini andırmaktadır. Aykırı kişiliklerin ve yaşam tarzlarının yan yana varoluşu, relativist bir perspektif ile rasyonelliğın ön koşulu olabilecek, hayatın sekülerleşmesine yol açabilecek, bir çeşit, farklılıkların hoş görülmesi anlayışını üretme eğilimindedir. (...) Saat ve trafik işaretleleri, kent dünyasındaki toplumsal düzenimizin sembolik olarak temelidir. Büyük bir toplumsal mesafeyle çevrili sık ve kısa fiziksel temas, birbiriyle ilişkisi olmayan bireylerin korunmasını vurgulamaktadır ve başka fırsatlarla telafi edilmedikçe ancak artan bir yalnızlığa yol açmaktadır (Wirth, 1938: 101).

Buna göre anlıyoruz ki kent, iki olgusal duruma yol açmıştır: Birincisi, birbirinden çok farklı bireyleri, türlü türlü yaşam biçimlerini, alışkanlıklarını ve değerlerini aynı kent mekânına doldurmuştur. İkincisi ise kentte kurulan yaşam, insan psikolojisi üzerinde etkili olmakta, kendine özgü bir kişilik tipi (urban personality)* yaratmaktadır. Bu kentli kişilik, başkalarına kayıtsız ve umursamazdır; diğeri insanlarla ancak ne yaptık-

---

* Andığımız her üç sosyolog da (Simmel, Park ve Wirth) bundan söz etmekte ve bir 'urban personality' tanımlamaya çalışmaktadırlar. Özellikle Simmel'in merkezî temasının bu olduğu söylenebilir.

ları bağlamında ilgilenir- otobüs şoförü, tezgâhtar, doktor vs. (gayri şahsilik); dolayısıyla kurduğu toplumsal ilişkiler de yüzeysel, ikincil ve işlevseldir.

Wirth'in kent toplumunun ayırt edici kriterlerinden biri olarak belirlediği nüfus yoğunluğu, paradoksal bir biçimde fiziksel temasla birlikte toplumsal mesafeyi de arttırmaktadır. Yani insanlar kent mekânlarında daha çok yan yana gelmekte, birbirine değmekte ama kurulan ilişkinin niteliği toplumsal mesafeleri çoğaltmaktadır. İşte bu durum, kent mekânında birbirine çok aykırı, çok çeşitli yaşamların bir arada durabilmesine alan açmaktadır. Kente atıfla Wirth'in hoşgörüsü, Park'ın insan kaleidoskopu, Simmel'in özgürlük alanı olarak tanımladığı özellikler, aslında kayıtsız/umursamaz bir insan tipinin ve bu minvalde kurulan bir toplumsal ilişki biçiminin yol açtığı özelliklerdir. Bu zaman-mekân sıkışmasında açılan toplumsal mesafeler farklılıkların barınmasına, nefes alabilecekleri boşlukların açılmasına imkân tanımaktadır. Sonuç itibarıyla, muazzam bir toplumsal çeşitlilikle malul sınırlı toplumsal bağlar/ilişkiler, kent mukimlerini kır sakinlerinden daha hoşgörülü kılmaktadır.

Wirth, kent yaşamına özgü olarak heterojenliği tanımlayabilmek için kentsel toplumsal yaşantının akışkanlığından, devingenliğinden söz etmektedir. Yüksek bir mobilite halinde olan birey, çok çeşitli sayıda başka birey ve öznelerden gelen uyarılara maruz kalır ve bu, onu kentin toplumsal yapısını oluşturan farklı toplumsal gruplar içinde değişik statülere sokar. İstikrarsızlık ve emniyetsizliğin bir norm olarak kabulünü de beraberinde getiren bu olgusal durum, kent sakinlerinin karmaşıklığı ve kozmopolitliğini de hesaba katmamıza yardımcı olur (Wirth, 1938: 101). Bireyin tam bir kent mefhumuna sahip olma ya da büyük resim içindeki yerini tam olarak belirleyebilme ihtimali yok denecek kadar azdır.

Wirth'e göre nicelik, yerleşim yoğunluğu ve nüfusun heterojenlik derecesi olmak üzere üç değişken temelinde kent yaşamının karakteristiklerini açıklamak ve çeşitli büyüklük ve tiplerdeki şehirler arasındaki farkları hesaplamak mümkündür. Özgün bir yaşam tarzı olarak görülebilecek kentselliğe ampirik olarak birbiriyle ilişkili üç perspektiften yaklaşılabılır:

- a. Nüfus, teknoloji ve ekolojik bir düzen içeren fiziksel bir yapı olarak,
- b. Karakteristik bir toplumsal yapı, bir toplumsal kurumlar dizisi, belirli bir toplumsal ilişki örüntüsü içeren toplumsal bir örgütlenme sistemi olarak,
- c. Ve bir tutumlar ve fikirler seti; kolektif davranışın belirli biçimleriyle ilişki halinde bir kişilikler demeti olarak (Wirth, 1938: 102).

Wirth bir bakıma, saydığımız bu üç değişkenin (nicelik, yoğunluk ve heterojenlik) kentliliğin ölçüsü olduğu bir teori önermektedir. Yani buna göre, söz konusu değişkenler ne kadar çok, yoğun gözleniyorsa kentten o kadar söz edebiliriz. Wirth'in bu yaklaşımı, yıllar süren araştırmalara rağmen, bu teorisini destekleyecek bir kanıt bulunmadığı yönünde eleştirilmiştir:

Çok açık ki nicelik, yoğunluk ve heterojenlik kenti tanımlar, özellikle bu değişkenler geniş ölçekli olduğunda; öte yandan bunların herhangi birindeki artış ya da kombinasyon, zorunlu olarak daha fazla kent etkisi üretmemektedir. San Fransisco gibi nispeten daha küçük kentler, yüksek oranda kentsel ve çeşitli; Indianapolis, Nashville gibi daha büyük olanlar ise, daha az kentseldir (Gottdiener and Budd, 2005: 7).

Sadece Wirth'ün yaklaşımına değil, genel olarak Chicago Okulu'na bir başka eleştiri de önerdikleri modelin uygulanabilirliğiyle ilgilidir. Kentin evrensel bir mekân tipolojisi olarak ele alınan iç içe geçmiş, eş merkezli çemberlerden oluşan bölgeler (*concentric zones*) şeklindeki modelinin, özel bir yer ve zamanın alan çalışmasına ait olduğu söylenmiştir (Fincher, Jacobs, Anderson, 2002: 28). Bu eleştiriye göre irksal gettonun, işgal etme ve diğerinin yerini alma aşamalarına dayanan oluşum modeli, 1920'lerin Chicago'sunu resmediyordu.* Bu, özellikle Afro-Amerikanların kitlesel biçimde, ABD'nin kuzey ve doğu şehirlerine göç

---

* *Concentric* bölgeler, Burgess ve Park'ın Chicago'da yerleşim yerlerini, toprak kullanımını göstermek üzere oluşturdukları bir modeldi. Buna göre kent merkezleri, fabrikaların oluşturduğu halkayla çevrili iş merkezleriydi; bunu gettolar, bu fabrikalarda çalışan işçilerin evleri ve ardından da merkezin gücünü ve kirliliğine uzak, daha pahalı konutlardan oluşan ikametgâh halkası izliyordu.

ettiği ve bu göçün de kentin sağlıklı metabolizmasını bozacak bir hareket olarak algılandığı bir dönemdi. Jacobs ve Fincher (2002), söz konusu modelin kentlerdeki değişimin bilimsel mantığını açıklama girişimi olmakla birlikte, kente ilişkin düzensizlik ve işlevsel bozukluk kaygılarından doğduğunu; bu bakımdan da düzgün bir kent yaşamı ve uygun kentsel özneler gibi normatif bir yaklaşım içerdiğini belirtmektedirler. Ayrıca bu özgüllükte oluşturulan bir modelin, her kente uygulanabileceğini öngörmenin sorunlu olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu eleştiriyi belirtirken Alan Turley'in (2005: 6), *concentric* halkaların Webergil anlamda bir ideal tip olduğu ve bir kentin izlemek zorunda olduğu mutlak gelişme şemasını vermediği yönündeki uyarısına da işaret etmeliyiz. Chicago Okulu'nun vurgulanması gereken tanımlayıcı özelliklerinden biri de etnografi ve alan çalışmasının metodolojik ağırlığıdır. Parker (2004: 44) bundan şöyle söz etmektedir:

Chicago sosyolojisinde etnografinin önemi, modern kentin, en az keşfedilmemiş bir kabile toplumu nispetinde 'puzzle' olduğu fikriyle ilgili olduğu kadar, antropologların kullandığı metotların insan toplumları üzerine çalışmalarda yararlı olacak şekilde uygulanabilir olduğu fikriyle de ilgilidir. Şükür ki Park ve Redfield örneğinde, saha görüşmeleri ve katılımcı gözlem araştırmaları, 1920'ler ve '30'larda Chicago'da ortaya çıkan bir kuşak sosyologun en önemli araçları haline gelmiştir.

Gerçekten de 1920'ler ve '30'larda, etnografik katılımcı gözlem teknikleri uygulanarak yapılan araştırmalar için Chicago'nun, mükemmel bir kentsel keşif alanı olduğu anlaşılmaktadır. Chicago alan çalışmalarının altın çağındaki araştırmacılardan bazıları, Anderson, Thrasher, Wirth, Reckless, Young, Cressey'dir. Bu araştırmacıların tamamen ya da kısmen katılımcı gözlem yöntemi kullanmalarının özellikle Park'ın etkisi sonucu olduğu belirtilmektedir. Rivayet edilir ki Park'ın öğrencilerine en ünlü öğüdü, "ellerinizi, gerçek araştırmayla kirletin" dir (Lofland, 1971: 2).

3. Kentin Mekânsal Kavramlaştırması ve Mekânın Diyalektiği: H. Lefebvre, M. Castells ve D. Harvey

1900'lerin ilk yarısında, kent mefhumunu sosyolojik olarak sorunsallaştıran sadece Anglo-sakson düşünce geleneği değildi. Edebiyat, felsefe, tarih gibi pek çok disiplinde ve kır/kent sosyolojisi, zaman, mekân, gündelik hayat, modern dünya gibi çeşitli temalarda yazan Henri Lefebvre, kıta Avrupası düşünce dairesine aitti ve çalışmaları Fransa'da geniş yankı bulmakla birlikte, Anglo-sakson dünya tarafından keşfedilmesi, eserleri İngilizceye çevrilene kadar biraz zaman almıştı. *The Urban Revolution*, *The Production of Space*, *The Right to the City* başlıklı çalışmaların, Lefebvre'nin kent meselesi üzerinde durduğu en önemli metinleri olduğu söylenebilir. Parker (2004: 20), Lefebvre'nin kent üzerine klasik manifestosunun *The Right to the City* olduğunu belirtmiştir.

Lefebvre, kente ve kentselliğe ilişkin tanımlarında mekânı vurgulaması sebebiyle başta Harvey olmak üzere, kenti mekânsal bir birim olarak kavramlaştırmaya girişen sonraki kuramcıları en çok etkileyen kaynaklardan biridir. Kofman ve Lebas (1996: 17), Lefebvre'nin Sosyalist Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği bir tartışmada mekânı "zamanın dünyadaki kaydından başka bir şey değildir" sözleriyle tanımlayarak şu sözlerle devam ettiğini aktarmaktadırlar:

Mekânlar, bir dizi zamanın dışsal dünyasının eşzamanlılıkta kayıtlarıdır, tasavvurlarıdır; kentin ritimleri, kent nüfusunun ritimleridir ve bir sosyolog olarak size şu fikri öneririm; kent, onu ancak tam anlamıyla zamanın konuşlanması olarak anladığımız vakit, mevcut kökleri üzerinde yeniden düşünülebilir ve inşa edilebilir. Ve insani bir tutumla bunu, yaşayanları için örgütlemek zorunda olduğumuz vakit, bu vakittir.

Lefebvre'nin *Right to the City*'deki analizinin, kentin yıkılmasıyla kentselliğin artması ve yoğunlaşması arasında derinleşen çelişki etrafında odaklandığı söylenebilir. Buna göre kentselleşen mekân, mücadele alanı, farklılıklar topluluğu ve değişim değerine karşı kullanımın önceliğidir (Lefebvre, 1996). Yazara göre asıl teorik ve pratik zorluk, endüstriyel toplumun kentleşmesinin, bugün hala *kent (city)* dediğimiz şeyi parçalamadan gerçekleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Kritik nokta, kent toplumu kentin yıkıntıları üzerine inşa ediliyorsa, özgürlük ve hoşgörü-

yü nasıl tutabileceğimiz ve bu fenomenin çelişkilerini nasıl arttırabileceğimizdir. Burada kentselliğin doğasındaki çelişkiyi biraz daha somutlaştırmak üzere Harvey'in (2003: 187), Lefebvre'nin izini süren formülasyonlarına başvurabiliriz:

Kent kısmen, önceki üretimde biriktirilmiş sabit varlıkların bir deposudur. Belli bir teknoloji kullanılarak inşa edilmiş ve belli bir üretim tarzı bağlamında yapılandırılmıştır. Kentsellik bir toplumsal biçim, diğer başka şeylerin yanında belli bir işbölümüne ve egemen üretim tarzıyla genelde tutarlı, belli bir hiyerarşik faaliyet düzenine dayandırılmış bir yaşam tarzıdır. Bu yüzden kentsellik ve kent, belli bir üretim tarzını dengede tutma işlevi görür. Ama aynı zamanda kent, biriken çelişkilerin de odağıdır ve bu yüzden yeni bir üretim tarzının da muhtemel doğum yeridir. Tarihsel olarak kent, etrafında belli bir üretim tarzının örgütlendiği bir eksen, kurulu düzene karşı bir devrim merkezi ve (kendisine karşı isyan edilen) bir güç ve ayrıcalıklar merkezi olarak görülür. Tarihsel olarak kent ve kırsal kesim arasındaki antitez, etrafında toplumun tüm iktisadi tarihinin geliştiği bir hareket ve çatışma eksenini olmuştur.

Yine Lefebvre'ye dönersek pazar mantığı, kentsel nitelikleri mübadele konusuna dönüştürmekte ve bir kreasyon/yaratım (*oeuvre*) olarak şehri baskı altına almaktadır. Yazara göre sözü edilen çelişkinin doğasını anlamak için biçim ve içerik, düşünce ve gerçeklik arasındaki diyalektiğin anlaşılması gerekir. Kentsel biçim olayların, algıların, gerçekliğin tüm unsurlarının eşzamanlılığına dayanır ki bu eşzamanlılık, her şeyin kendi etrafında ve toplumsal olarak bir araya gelmesini, karşılaşmalarını ve kreasyon ve ürünün (*oeuvre and product*) ayrıcalıklı buluşmasının mekânı olarak kent toplumunu içerir. Şimdi sadece insan ve yurttaşın soyut hakları değil, fakat çalışma koşulları, kültür, barınma hakları, yaşlılar, kadınlar gibi toplumsal gruplara ait somut haklar gündemdedir. Bunlar hakların en yüksek seviyede tezahür etmesidir: özgürlük, toplumsallaşma içinde bireysellik, çevre (*habitat*) ve yaşam biçimi (*habiter*) (Lefebvre, 1996: 72-85). Harvey'in (2004: 236) dile getirdiği kentsel çelişki, Lefebvre'nin analizindeki temel noktalardan biri olan yıkım ve yaratım (*oeuvre*) arasındaki çelişkiyi güncelleyerek ifade ediyor olmalıdır:

Kent, asla karmaşa, çatışma ve şiddetten azade, ahenkli bir yer olmamıştır. Sadece 1871 Paris Komünü tarihini okuyun, Scorsese'nin kurgusal tasviri

olan, 1850'lerdeki 'New York Çeteleri'ni izleyin ve ne kadar yol kat ettiğimizi düşünün. Ama sonra Belfast'ı bölen, Beyrut ve Saraybosna'yı yok eden, Bombay'ı sallayan ve hatta 'melekler şehrine' dokunan şiddeti düşünün. Soğukkanlılık ve incelik, kent tarihinde istisnadır, kural değil. Anlamli olan tek soru, sonuçların yıkıcı mı yoksa yaratıcı mı olduğudur. Genellikle her ikisidir: kent, yaratıcı yıkıcılığın tarihsel mekânıdır. Yine de kent aynı zamanda, kayda değer biçimde esnek, dayanıklı ve yenilikçi bir toplumsal form olduğunu kanıtlamıştır.

Aynı Lefebvre gibi Harvey de bir yaratma etkinliği olarak kent mefhumuna sahiptir. Dolayısıyla kent hakkı, yalnızca hali hazırda olanlara erişim hakkı olarak tanımlanamaz; aynı zamanda Robert E. Park'a (1967: 3) atıfla "kalbimizin isteğine göre" onu değiştirme hakkı olarak tanımlanmalıdır. "Kent, insanın yarattığı dünyaysa eğer" demektedir Park, "bundan böyle onun yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır; böylece insan kenti inşa ederken, dolaylı olarak kendini yeniden inşa etmektedir." Harvey ise Park'ın bu tespitine dayanarak niteliksel açıdan farklı bir kent toplumsallığı yaratarak kendimizi yeniden inşa etme hakkını, en kıymetli insan haklarından biri olarak tartışmaktadır. Harvey (2004: 236-239), Marx'ın da Park'la aynı şeye işaretlerle, kendimizi değiştirmek için, dünyalarımızı değiştirdiğimizden (ve tam tersi) söz ettiğini belirtmiştir. Tüm insan emeğinin kökünde bu diyalektik ilişki yatmaktadır. Bu diyalektik bir tarafında tahayyül ve irade kendi rolünü oynar. Bireysel ve kolektif olarak günlük eylemlerimiz, politik, entelektüel, ekonomik aidiyetlerimiz aracılığıyla kenti inşa ederiz. Ama karşılık olarak, kent de bizi inşa eder. O halde, alternatif kentsel dünyalar hayal edebiliriz.

Harvey'in Lefebvre'nin ütopyacılığını yeniden formüle ettiğini net olarak görebiliriz. Zira Lefebvre de alternatif ihtimaller düşünebilmek için ütopyalara ihtiyacımız olduğunu söylemiştir. Ütopya, henüz var olmayan bir yerin araştırılmasıdır ve Lefebvre'nin imkânsızlığın *imkânı* düşüncesinden türeyen kent hakkı kavramlaştırmasında hayati bir rol oynamaktadır (Kofman and Lebas, 1996: 21). Buna göre yabancılaşma, insanın, insanlık türünden ya da özünden uzaklaşmasından değil, fakat mümkün olanı başarma, imkânsız mümkün kılma yeteneğine ilişkin hissiyatını kaybetmesinden ileri gelmektedir. Lefebvre (1996: 187) kenti tasarlayanları, inşa edenleri, bir tür ütopyacılar olarak görür ve onların da kendilerini böyle görmelerini önerir. Mesela mimarlar işlev, yapı ve

biçim üzerine dogmatik yaklaşımları ya da dünyayı içinde yaşayanları görmeden algılamakta ısrarlı, sofistike olmayan sosyologlar gibi davranmayı bir yana bırakmalıdırlar. Aslında Lefebvre'nin problemi, kentin felsefecileriyle, kentsel sistem üzerine daha bilimsel ve teknik bakış açısına sahip olanlar arasındaki sektör bölünmeyle ilgilidir. Bunun son bulmasını ister ve kent toplumu üzerine çalışanlarla üretkenleri bütüncül bir yaklaşım geliştirmeye çağırır.

Harvey'in ütopyacılık yaklaşımı ise, onu sosyal adaleti araştırmaya götürmüştür. Toplumsal olarak adaletli bir kent inşa etmek mümkün müdür, yoksa adalet, sadece yönetici sınıfın ne istediğinden başka bir şey değil midir? Harvey'in (2003: 95) peşine düştüğü adalet, toplumsal işbirliği yapma ihtiyacından doğan çatışmaların çözümü için adil ilkelere uygulanmasıdır; yazar, incelediği sosyal adalet kavramının iskeletini, "adil yollarla sağlanan, adil bir dağıtım" olarak tanımlamaktadır. Coğrafi olarak ise adalet sorununa, "en az şansa sahip bölgenin başarı şansını azami düzeye çıkararak bir mekânsal örgütlenme biçimi" olarak yaklaşmaktadır (Harvey, 2003: 106).

Kofman ve Lebas (1996), Neil Smith (2003) ve Ira Katznelson (1992), Harvey'in Marksist coğrafya analizinde Lefebvre'nin etkisini, özellikle *Sosyal Adalet ve Şehir*'de izlemenin mümkün olduğunu belirtmişler ve bu eseri esas olarak Lefebvre'nin *The Urban Revolution* adlı çok bilinen çalışmasına dayandırmışlardır. Buna göre, Harvey'in (2003) değişen sermaye birikimi tarzları, esneklik, yeni kültürel biçimler ve zaman-mekân sıkışması analizleri, Lefebvre'nin tasvir ettiği mekânsal temsil biçimleri ve mekânın temsiline tarihsel evriminden şiddetle etkilenmiştir.

Katznelson (1992: 96-98), Lefebvre'nin teorik ve ampirik temelleriyle birlikte, kent ve kentselliğe (city and urbanism) ilişkin olarak, bu ikisini birbirinden ayıran bir şema çizdiğini söyler. Katznelson'un bu tanımı, Lefebvre'nin yukarıda sözünü ettiğimiz *kentin yıkılması ile kentselliğin artması* arasındaki çelişki üzerine bina ettiği ve Harvey'in de onun izinden giderek, kentsel etkinliği 'yaratıcı yıkıcılık' şeklinde tanımladığı yaklaşımı aydınlatmaya yardımcı olabilir. Buna göre kent, mekânda bulunan objelerin bir düzenlemesi, kentsellik ise, bir yaşam biçimidir. Katznelson, Lefebvre'nin, üretim tarzlarıyla kurduğu mekânlar arasında tam bir tekabül yet olmadığı yönündeki iddiasıyla birlikte, yine de her devrin kendi mekânını ürettiği üzerine fikrini hatırlatır. Bu anlamda

mekân, sadece inşa edilmiş bir çevre değil, bir üretim gücü ve tüketim nesnesidir. Devlet tarafından kontrol edilen bir enstrüman olduğu için aynı zamanda bir siyasal mücadele alanıdır.

Neil Smith (2003: vii-xxiii) ise Lefebvre'nin tüm çalışmalarının merkez temasının, diyalektiği mekân açısından düşünme çabasını içerdiğini belirtmiştir. Smith'e göre Lefebvre'nin kavramlaştırmasında, 'ideolojik açıdan kör bir alan olarak' (*blind field*) kentlilikle ilgilenmek, mekânsal ideolojilerin sorgulanmasıyla aynıdır; kent pratiği, mekân pratiğinin bir alt koludur. Erken 20. yüzyıl sanatı, fiziği ve matematiğinde, sosyal teori ve felsefede mekânın yaşayan, canlı hale gelmesi ise bambaşka bir hikâyedir. Smith (2003: xiii) özellikle The Urban Revolution'a atıfla bu hikâyeden şöyle söz eder:

Mekân, çoğunlukla, katılık, hareketsizlik, statiklikle eş anlamlıydı; kendiliğinden kör bir alan haline gelmişti. Lefebvre için ise, tam tersi, mekân, özgürleşme vaadini taşımaktadır: başka her şeyin yanı sıra zamanın tiranlığından özgürleşme, aynı zamanda toplumsal baskı ve sömürüden özgürleşme, kendini hapseden kategorilerden özgürleşme, iradeye doğru özgürleşme... Lefebvre için mekân, radikal olarak açıktır; Batı düşüncesine hâkim olan ve bazı çevrelerin de devam ettirdiği mekânın kapanmasını kesinlikle reddeder. Ancak biz, küreselleşmenin mali sermayedarlarının ya da onların sol kanat parodilerinin temsil ettiği, mekânın radikal kapanmasını yansıtmayı bıraktığımız anda, Lefebvre'nin mekâna ilişkin dâhice ısrarı açık hale gelir. (...) The Urban Revolution, kent mekânına ve sokaklardan gelen devrimci sosyal değişim imkânlarına bir şükran ifadesidir.

Smith, mekânın olgusal olarak Lefebvre'nin analizinde nasıl bir yer işgal ettiğine işaret etmiştir. Lefebvre (1991: 358-59) ise mekânsal pratiğin, hayatı düzenlediğini ama yaratmadığını vurgulamıştır. Mekânın kendiliğinden bir iktidarı yoktur, kendiliğinden çelişkiler de içermez. Bunlar, bir toplumun çelişkileridir; toplumdaki bir şeyle diğer bir şey arasındaki çelişki... Üretim ilişkileriyle üretim güçleri arasında olduğu gibi mesela... Basit olarak mekânın içinde, mekân düzeyinde ve mekâna ait olarak ortaya çıkan çelişkiler...

Castells de (2002: 34-44) benzer bir şekilde mekânla içinde gerçekleşen toplumsal süreçleri ayırt ederek kent mekânında, hem kentsel olarak örgütlenmiş toplumsal ilişkileri, hem de devletin kolektif olarak örgütlen-

diği tüketim kalıplarını içeren süreçlerin yer aldığını belirtmiştir. Her ikisine istinaden kentin tanımlayıcı özelliği, mekânın kullanımı, toplumsal ilişkileri ve kapitalist üretim için gerekli olan emek gücünün yeniden üretimidir. Chicago Okulu'nun vurguladığı mekânsal farklılaşma ve Lefebvre'nin odaklandığı gündelik hayat, ancak bu çerçeve içinde anlamlıdır. Castells'in (1997: 13-15) bu vurgularında, hem Chicago Okulu'na hem Lefebvre'ye yöneltilen eleştiri tonunu hemen sezmek mümkündür.

Castells (2002: 22), kent ve ekoloji sorununun, gelişmiş kapitalizmde toplumsal örgütlenme ve değişimin temel eksenleri haline geldiğini kabul etmekle birlikte, ikisinin de mekânın örgütlenmesi sorunu olarak tanımlanamayacağı fikrindedir. Mekânsal ifadeleri vardır ama asıl olarak toplumsal sınıfların diyalektiği ile ilişkili olarak kavranmalıdır. Buna göre kent sorunu, eğitim, sağlık, ulaşım gibi, toplumsal grupların günlük hayatındaki ortak tüketim araçlarının örgütlenmesiyle ilişkilidir. Castells, bu durumda kentsel krizi de ekoloji sorununun temelinde yer alan üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin ortaya çıkardığı daha genel bir krizin özel bir biçimi olarak tanımlamıştır.

Castells, o güne kadar kent sosyolojisine hâkim olan yaklaşımların özellikle kültürcü niteliğini eleştirmiş ve bu kültürcülüğün ideolojik olduğunu göstermeye çalışmıştır. Kentleşme analizindeki bu kültürcü eğilim, teknik olarak belirli tipte bir üretim (endüstriyel etkinlik) ve belirli bir değerler sistemi (modernizm) ile belirli bir mekânsal örgütlenme (kent) arasında bir tekabüliyet varsaymaktadır. Bu durumda kent aslında, belirli bir nüfus tarafından işgal edilen bir mekânı anlatır ki bu nüfusu, kentsel analiz için ayırt edici kılan da bildiğimiz gibi, yoğunluk, heterojenlik, işlevsel ve sosyal farklılaşmadır. Castells'e (2002: 34) göre, böyle bir teorik tanım, somut analizde kullanılacağı anda sorun başlar; bir mekânsal birime hangi temelde kentsellik atfedilecektir? Her bir kriterin ampirik ve teorik temelleri nelerdir? Tabii tüm bunları sorgularken Castells, ortada bilim değil, kentleşme kuramlarına hâkim olan ideolojik bir yaklaşım olduğunu kanıtlama çabasındadır. Kır kültüründen kent kültürüne geçiş teması, aslında yeni toplum biçimlerine uyum meselesini tartışan, yani kentleşmeyi uyumlaşma/bütünleşme ekseninde tanımlayan bir çerçeve sunar ki bu ideolojiktir.

Kent ideolojisi, toplumsal örgütlenme tarzlarını, toplumsal evrimin bir aşamasının karakteristiği olarak görmektedir ki bu, insan varoluşunun teknik-doğal koşulları ve çevresiyle yakından ilgilidir. Bu ideolojidir ki son tahlilde objesinin özgünlüğü tarafından tanımlanan teorik bir mekân şeklinde anlaşılan bir 'kent bilimine' imkân vermiştir. (...) Kent sosyolojisinin tarihi, bu 'disiplinle' içerdiği kültürcü yaklaşım arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir (Castells, 2002: 35).

Castells bu ideolojik hâkimiyetten ve Chicago Okulu'nda temsil edilen işlevselciliğin yanı sıra toplum bilimlerinde kuramın zayıf olmasından şikâyet etmiştir. Toplum bilimleri pek çok veri toplamış, bu veriler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmış, ama bunlarla az sayıda hipotez ve genellenemeyen betimlemelerden öteye gidilememiştir. Castells (1997: 19) bu malzemenin, kent gelişiminin eğilimlerini yansıtmaması bakımından önemli olduğu, ama sağlam bir kuramdan yoksunluğun asıl güçlüğü oluşturduğu kanaatindedir. Castells'in analizinde kent problematiğinin kökleri endüstriyel problematiktedir ve mekân problematiğinin kökleri de toplumsal problematikte... Aralarındaki ilişki elbette diyalektiktir; ama belirleme yine de vardır; bu belirlenimin yönü, toplumsaldan mekâna doğrudur (Merrifield, 2002: 117).

Smith (2003: xvi), Castells'in Lefebvre'ye eleştirilerini üç noktada özetlemiştir: Birincisi, Lefebvre'nin kentsel akrabalığın, gelecekte toplumsallık ve irade inşa etmeye yarayacak, eşsiz bir çevre oluşturduğu yönündeki görüşünün romantikliğidir. İkincisi Castells, kentin araştırmaya elverişli her türlü bilimsel objeyi temsil ettiği yönündeki önermeye şiddetle itiraz eder; kent, O'nun için, en iyi ihtimalle, "pırılıtsından çok pulları dökülen" ideolojik bir yapıdır. Ve üçüncüsü de yukarıda sözünü ettiğimiz, Lefebvre'nin kentsel devrimi, Marksist tarih, politika ve ekonomi analizinin yerine koyduğu yönündeki eleştiridir.

Lefebvre üzerine yapılan tartışmalardan biri de Anglo-Amerikan fikir dünyasının öyle takdir ettiği gibi Marksist bir kent coğrafyacısı mı olduğu, yoksa kendilerini postmodern coğrafyacılar olarak adlandıranların ileri sürdüğü gibi gizli bir postmodernist mi olduğu yönündedir. Öncelikle Lefebvre'nin kendisini felsefeci/sosyolog olarak tanımladığını not düşmek gerekir (Kofman and Lebas, 1996: 44). Bununla birlikte Marksist/postmodernist tartışmasında Lefebvre'nin, Harvey ve Castells gibi Marksist yazarların dışında Edward Soja örneğinde olduğu gibi

postmodern eleştiriye de kaynaklık etmiş olmasının payı bulunmalıdır. Jameson (1991: 364), Lefebvre'nin postmodern bir dönem fikrine yabancı olduğunu belirtmektedir; çünkü çalışmalarının ampirik çerçevesi, büyük ölçüde, Fransız modernleşmesi tarafından şekillenmiştir. Kofman ve Lebas (1996) ise yine de Lefebvre'nin postmodernizme asıl itirazının bu sebeple olmadığını öne sürmüşlerdir. Buna göre Lefebvre, modernizmle çelişen bir felsefeci, bir modernite eleştirmeniydi. Modernizm, onun için, az bir idrak ve pek çok illüzyonla yeninin yüceltilmesiydi; yüzyıllarca geriye gidebilecek bir dönemin bilinciydi. Öte yandan modernite bitmemiş bir tasavvur olarak, eleştiri ve özeleştiri, bilme, anlama girişimiydi. Modernizm ve modernite, modern dünyayı birlikte kuran, iki ayrılmaz veçheydi; birincisi kesinlik ve kibir, diğeri sorgulama ve düşünmeydi. Lefebvre daha geç metinlerinde modernitenin başlangıcını, Avrupa'nın çöküşündeki toplumsal pratiğin (zaman, mekân, sembol ve gerçeklik olarak) bir dizi göstergesinin olduğu sessiz katastrof olarak belirlemiştir. Bu katastroftan teknik, iş ve dil olmak üzere modernitenin üç değeri ortaya çıkmıştır. Bugün bu modernite bir sona gelmiştir ama teknolojik bir pratik olarak modernizm gündelik hayatı dönüştürmeye devam etmektedir. Toplum, devlet ve politik eylemde şeffaflık efsanesinin zuhur etmesiyle birlikte tüm ideolojilerin sonunu ilan ederek, moderniteyi eleştirenler, teknolojik konuşlanmaya açık olan alanı terk etmişlerdir ve yanlış bir modernite/postmodernite dikotomisiyle cevaplanamayacak, gerçek sorunun durduğu alan da burasıdır (Kofman and Lebas, 1996: 45).

4. Kente Kültürel Bakışlar: Kimlik, Farklılık ve Postmodern Tasavvurlar

Kent kuramlarındaki çağdaş tartışmaların önemli bir kısmını kenti kültürel bir yaklaşımla kavramlaştıranlar oluşturmaktadır. 1900'lerde kent meselesiyle yakından ilgilenmekle birlikte kent planlamasından, teknoloji tarihi, kültür tarihi ve edebiyat eleştirisine kadar uzanan geniş bir yelpazede yazan Amerikalı entelektüel Lewis Mumford, kentin kültürel analizi üzerinde geniş yankı uyandırmıştır. Ünlü makalesi 'What Is a City?'de Mumford (2000: 93), kentin saf fiziksel bir olgu olarak sayısız keşfe konu olduğunu söyledikten sonra, kendi sorusunu yöneltir: "Ama

toplumsal bir kurum olarak kent nedir?" Mumford kentten, birincil gruplarla, amaca yönelik işlevsel kurumların birbiriyle ilişkili bir toplamını anlamaktadır. Birincisi aile ve komşuluklar, ikincisi ise kent yaşamının karakteristiğine tekabül eder. Kentin fiziksel varoluşunun araçları, sabit mekân, dayanıklı bir barınak, cemiyet için daimi faaliyetler, mübadele ve muhafazadır; toplumsal araç ise, sadece ekonomik hayata değil kültürel süreçlere de hizmet eden emeğin toplumsal bölünmesidir.

Kent tam anlamıyla, coğrafik bir örgü, ekonomik bir organizasyon, kurumsal bir süreç, toplumsal eylemin sahnesi ve kolektif birliğin estetik bir sembolüdür. Kent sanatı teşvik eder ve sanattır; kent tiyatroyu yaratır ve tiyatrodur. İnsanların çatışmacı ve işbirlikçi kişilikler, olaylar, gruplar aracılığıyla maksatlı eylemlere odaklanarak çalıştığı sahne olarak kent, kentin içindedir (Mumford, 2000: 94).

Mumford, Wirth'ün yaklaşımıyla bütünlük arz eden bir kentsel yaklaşıma sahiptir; aynı şekilde nüfus yoğunluğu, heterojenlik ve büyüklüğün sınırlarını kentin tanımlanması için ölçü olarak tartışmaktadır. Öte yandan sonraki kentsel kültür analizlerini etkileyen, yukarıdaki cümlelerinde belirttiği gibi, kenti toplumsal bir drama olarak kavramlaştırmasıdır. Bu tiyatro benzetmesini daha sonra, Richard Sennett (1996) kamusalılığı tartışırken, bir imge olmaktan daha fazla bir şekilde, bir analiz aracı olarak kullanacaktır. Sennett, özellikle 19. yüzyıl kentlerindeki kamusalılığı çözümlenmek üzere, her ikisinin de birer ifade etme eylemi olduğu ve her ikisinin de yabancı bir seyirci topluluğuna sahip olduğu önermesinden hareketle, sahne ve sokak arasındaki benzerlikler ve karşıtlıklara dikkat etmiştir. Tiyatronun toplumun geneliyle değil, çok özel bir toplum türüyle, büyük kentle ortak bir derdi olduğunu özellikle belirtmiştir. Bu ortaklığı seyirci yüzünden kurmaktadır. Yabancıardan oluşan bir toplumda kişi kendisini nasıl inandırıcı kılacaktır? Kendini ifşa etmekle ifade etmek arasındaki fark nedir? Ve en nihayet sahicilikle içtenlik arasındaki fark nedir? Sennett'in (1996: 59) bu minvaldeki sorgulamaları, psikolojik edimlerin kamusalı nasıl işgal ettiğini ve yeniden kurduğunu göstermek içindir.

Sennett'in kamusalılığa ilişkin olarak temel tezi, modern kamusal alanın, bizzat 19. yüzyıl kentlerinde geçirdiği krizin ardından 20. yüzyılda kelimenin tam anlamıyla özel alanın hışmına uğrayarak boşaldığıdır.

Artık kentlerde modern kamusalıktan söz ederken ölü, boş bir alandan söz ediyoruz. Buna göre 19. yüzyıl boyunca yaşanan kriz, mahremiyetle kamusal alan arasında giderek şiddetlenen çatışmanın tezahürüdür; bu bakımdan kamusal yaşama ilişkin inancın sona ermesi, 19. yüzyıl burjuva kültürüyle kopuş değil, aksine o kültürün çelişkilerinin gerçekleşmesidir. Kamu içinde kişilik, terim olarak dahi, bir çelişkiyi anlatır; zira kişisel kamusalı yok etmiştir. Ve nihayet ölü kamusalığın içinde inşa edilen, mahrem bir toplumdur (Sennett, 1996: 324).

Peki ama, modern kentler için bu olgu, tam olarak neyi ifade etmektedir? Kamusalığın bu tür bir çözümlemesi, ölü kamusalığın ve onun bir uzantısı olarak yerelliğin, kentlerde yeni cemaatlerin ve cemaat kültürünün oluşumuna ışık tutmaktadır. Cemaatler, cemaatlerin taşıdığı kimlikler, tüm cemaat ilişkileri bu mahrem toplumda kurulmakta ve onu oluşturmaktadır. Sennett bir bakıma, daha önce Simmel ve Chicago sosyologlarının tanımlamaya çalıştığı 'kentsel kişilik' tipini politik içeriği ve sonuçlarıyla birlikte analiz etmiştir. Sanayi kapitalizminin kentlerde, insan kişilikleri üzerindeki tahribatını, yabancılaşma, tecrit olma, parçalanma, atomize olma gibi argümanlarla tanımlayan Sennett'e (1996: 367) göre "bu yabancılığı yok edebilmek için, insani deneyim ölçeğini mahremleştirmeye ve yerelleştirmeye çalışırız; yani yerel toprağımızı manevi bakımdan kutsal kılarız. Bu, gettonun yüceltilmesidir."

Sennett, modern kamusalığın sosyolojik ve sosyo-psikolojik inşa süreçlerini modern kentlerden, ekonomik ilişkilere, edebiyata kadar uzanan geniş bir malzeme yığını içinden gözlemleyerek kamusal insanın akıbetini anlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla modern kenti ve kentsel ilişki biçimlerini, söz konusu kamusalığın sadece veçhelerinden biri olarak değil, bizatihi kamusal-özel karşıtlığının tüm çelişkilerinin biriktiği alan olarak ele aldığı söylenebilir. Ne kadar kent varsa, o kadar çeşitli tanımlama getirilebileceği kabulüyle yola çıkan Sennett (1996: 60), kent için en basit tanımı seçmiş ve kenti yabancıların bir araya geldiği, heterojen ve yoğun nüfusa sahip, değişim ve etkileşimin olduğu yerleşim yeri olarak tanımlamıştır.

Fainstein ve Campbell (1996), tam da bu basit tanımın içerdiği nüfus özelliklerinin, kentlerde mekâna ait farklılıklara yol açtığı görüşündedirler. Fainstein ve Campbell, ekonomik, kültürel ve politik faktörlerin, karşılıklı etkileşerek çağdaş mekânsal biçimleri oluşturduğunu belirtir-

ken, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye atıfla, benzer ekonomik aşamalardan geçen ülkelerin, benzer mekânsal gelişme kaydettiğine, ama metropol alanlarının önemli farklılıklar gösterdiğine dikkat çekmişlerdir. İşte bu farklılıklar, mekânda yaşayanlarla ilgilidir. Farklı nüfus yoğunlukları ve farklı etnik-ırksal kompozisyonlar, mekânsal farklılıklara yol açmaktadır (Fainstein and Campbell, 1996: 4). Buna göre kent mekânı, içinde gerçekleşen etkinliklerle, onu işgal eden insanların nitelikleriyle anlam kazanır; mekâna biçim veren, ona ait insanların algılarıyla birlikte mekânın tüm fiziksel özellikleridir. "Mekân sadece var olmaz: daha çok toplumsal bir yaratımdır" diyen Fainstein ve Campbell (1996: 10), bu yaratıcı etkinliğin üretiminin, bir kez mekân ilişkilerini biçimlendirdikten sonra bunun kararlı, sabit bir özellik gösterdiğini, kendi başına bir hayat kazandığını vurgulamışlardır. Örneğin bir kez etnik/ırksal gettolar oluştuğunda, çoğunluğun dışlanması ve azınlık tercihleri arasındaki karşılıklı etkileşim aracılığıyla, kendilerini sürekli kılmaktadırlar. İkamet etme, yerli olma özellikleriyle kimlik kazandıkları anda, tanımlı bir bölge (*territory*), siyasetçilerin bağımlı olduğu bir oy bloğu, tehlikeli addedilen bir alan, yabancıların egzotik bulduğu bir yer, emlak piyasası için özel bir mevki ve belirli tarzlarda işgücünün kaynağı haline gelmektedirler. Zukin de benzer biçimde, kentlerde kamusal kültürün özelleşmesini, kamusal alana görsel bir tüketim nesnesi olarak değer biçen bir kamunun oluşumunu tanımlarken, hiç kuşkusuz ekonomik bir fonksiyona bakmaktadır. Kenti sahip olduğu sembolik dilin kodlarını deşifre ederek çözümlemeye yönelik çağdaş sosyologlardan biri olan Sharon Zukin, şehirde gerçekleşen ekonomik süreci çok önemsemekle birlikte, bunu kültürün bir fonksiyonu gibi ele almaktadır. Nitekim kenti esasen kültürel bir olgu olarak anladığını hemen tespit edebiliriz.

Kentler, genellikle insan toplumunun en temel içgüdülerini temsil etmekle eleştirilirler. Onlar, paranın toplumsal baskısını ya da bürokratik makinenin iktidarını resmeden, Leviathan ya da Mammon'un inşa edilmiş halidirler. Biz kentte yaşayanlar, 'kültürü' bu hissiz bakışın panzehiri olarak düşünmek isteriz. Kent sanatının Akropolis, müze ya da konser salonu, trend olan sanat galerisi ya da kahve, etnik gelenekleri mutfak düzeninde kaynaştıran lokantalar- kültürel etkinliklerin bizi, günlük hayatın batağından alıp, ritüelleşmiş zevklerin kutsal mekânlarına taşıması beklenir (Zukin, 2000: 132).

Kenti, yarattığı kültür dünyasına atıfla okumaya girişen Zukin, mekânda üretilen sembollerin kendi ekonomisini yarattığı, kültürün ekonomik bir temel olduğu ve aynı zamanda söz konusu semboller aracılığıyla mekândaki çatışmaların kontrol edildiği bir kültürel sistem tanımlar. Buna göre kent, bu kültürel sistemin sahip olduğu sembolik içeriğin kendisidir. Zukin, kenti yarattığı sembolik dil aracılığıyla anlamaya çalışmıştır. New York ve Los Angeles gibi dünya metropollerine atıfla kültürel çeşitliliği küresellekle ilişkisi içinde tartışarak, büyük ve çeşitli göç alan bu metropollerde kültürel farklılığın piyasaya nasıl tercüme edildiğini sorunsallaştıran Zukin'in bir bakıma, yorumlayıcı bir metodla kentin antropolojik bir kavramlaştırmasına giriştiğini söyleyebiliriz. Bu kavramlaştırmadaki birinci önemli boyut çok-kültürlülüktür. İkincisi, kültürel çeşitlilikle başa çıkma yollarından biri olarak tezahür eden güvenlik meselesidir. Ve üçüncüsü de tüm kentsel ilişkilerin inşa edildiği bir semboller alanı ile bunun sonucu oluşan sembolik ekonomidir (Zukin, 2000: 132-142). Kamusal alandaki yabancılar ve şiddet korkusu özel kolluk kuvvetlerinin gelişimini, kapalı, korunaklı toplulukları ve kamusal alanın maksimum gözetim için tasarlanmasını esinlemiştir. Zukin'e göre bu ikisi, yani yabancılar ve güvenlik ihtiyacı çağdaş kent kültürünün en önemli kaynaklarındanır.

Jacobs ve Fincher (2002) de kenti sembolik bir içerik olarak okumakla birlikte, 1990'lardan itibaren kentsel yaklaşımları etkileyen farklılık temasını eksen alarak kenti tanımlamaya girişmişlerdir. Bu bağlamda farklı cinsiyetler, ırklar, milliyetler, sınıfların açtığı yolda gelişen farklılık perspektiflerinin, kenti bir metne, anlam ve semboller üstünde mücadelelerin şekillendirdiği semiyotik bir mekâna dönüştürerek okuduğunu belirtmişlerdir. Yazarların kendisi de, kent çalışmalarındaki bu yaklaşımların kurduğu söylemi, her bir yaklaşımın kente dair sahip olduğu anlatıları belirleyerek çözümlemişlerdir. Yazarlara göre farklılık yönelimli bu anlatılar, kakofonik olmakla birlikte kente ilişkin anlayışımızı zenginleştiren önemli sorular açmakta, yeni araştırma yöntemlerinin peşine düşmemizi istemekte ve daha adil kentler kurmamız için güçlü bir alan sunmaktadır.

Farklılık teması sosyal bilimlerde özellikle '90'larda o denli popüler ve etkili olmuştur ki toplulukçu/müzakereci/eşitlikçi her mezhebinin çeşitli disiplinler üzerindeki etkisini gözlemek mümkündür. Kent

kuramlarının da bundan azade olmadığına iyi örneklerinden biri, Gary Bridge'in farklı bir literatürün, felsefi pragmatizmin izini sürerek, Habermas'ın iletişimsel eylem teorisine referansla farklılık teması ekseninde yaptığı kent kavramlaştırmasıdır. Bridge (2005), ne modernist rasyonalitenin ne rasyonalitenin tamamen yıkıldığı postmodern kentin, farklılıkların karşılıklı ifadesine yer verebileceği kanaatinde; ancak kentin sayısız iletişim mekânları farklılıkların diyaloguna imkân verebilir. Bridge, kent mekânını araçsal/iletişimsel, sistem/yaşam dünyası (Habermas'ın ayrımları), soyut/yaşayan (Lefebvre'nin ayrımı) şeklinde dikotomize etmeyen; söylemsel ve söylemsel olmayan iletişim mekânlarının iç içe geçen durumunu tanıyan bir anlayış önerdiğini ifade etmektedir. Eklemlenme (*articulation*) ve yorumlama (*interpretation*) ile dolu bir kavramlaştırmadır bu. Bridge bunun, iktidarın mekânının farklılıkların çoğulluğundan ayrı olmadığı, yeni türde bir kente imkân verdiği görüşündedir. Bridge'nin müzakereci bir kamusal anlayışını içeren yaklaşımı, modernist rasyonalite ve onun postmodern eleştirisi ile üçüncü bir ihtimal olarak modernist rasyonalitenin Habermasçı eleştirisi ve yeniden formülasyonunu analiz ederek, farklılıklara alan tanıyan yeni bir kentliğin teorik imkânlarını tartışmaktadır. Bridge'nin yaptığı teorik çıkarımlar bir yana, yürüttüğü tartışmanın kendisi, kenti tanımlayan iki köşe taşının, zaman ve mekân mefhumlarının, kenti nasıl kamusalıktan rasyonelliğe, kültürden coğrafyaya pek çok tema ve disiplin ekseninde tartışmaya ve çeşitli teorik uyarlanmalara, dolayısıyla inter-disipliner bir okumaya açık hale getirdiğinin bir örneğidir.

Bu tür bir okumayı kimlik ve mekân eksenli yapan Kian Tajbakhsh (2001), postmodern eleştirinin açtığı teorik zeminde, yine farklılık temelli bir kent analizi yapmıştır. Tajbakhsh, kenti yabancıyla, ötekiyle, farklı olanla karşılaşmanın sembolik mekânı olarak görmektedir. Tajbakhsh'a göre bu çoğulluğa iki şekilde karşılık verilmiştir: Birincisi, tüm farklılıklarda ortak olan unsuru araştırarak sabitlemek ve evrenselliğin unsuru olarak yeniden ileri sürmektir. Bunun için Tajbakhsh, Paris'in şaşırtıcı, tedirgin edici yabancıları karşısında Rousseau'nun, kent kozmopolitlerinin giyindiği kamusal maskeleri kınayarak, herkesin, diğerlerinin gerçek karakteriyle yüz yüze geldiği, şeffaf bir toplum düşlediğini hatırlatır. İkinci cevap ise, çeşitliliği aşmaktan ziyade, daha güvenli, dışa kapalı, komünal alanlara doğru çekilme arayışıdır. Tajbakhsh (2001: xiv-xv)

bunun için de, Robert Park'ın, şehir için yaptığı ünlü gözlemi, 'birbirine temas eden ama nüfuz etmeyen küçük dünyaların mozaığı' tanımını hatırlatır. Tajbakhsh, üçüncü bir cevap arayışındadır. Farklılığın özneye içkin, uzlaşılmaz bir farklılık olarak saygı gördüğü, ne aşıldığı ne geri çekildiği, fakat ötekiyle temas içinde olduğu bir ihtimaldir, bu. Tajbakhsh'ın Sennett'e (1970: 108) atıfla söz ettiği, "şehir hayatının büyük vaadinin, kendi sınırları içinde yeni tür bir karmaşa ihtimali olduğu, insanı yok etmeyecek, ama zenginleştirecek ve olgunlaştıracak bir anarşi" ihtimalidir. Çünkü kent hayatının özü, çeşitlilik ve girift deneyim imkânlarıdır. Çünkü ancak kent hayatının durağan olmayan, kaygan topluluklarında, bir kişi 'ötekilik'le ilişki girişiminde bulunabilir, 'kendinin sınırlarının ötesine geçip ilişki kurabilir. Tajbakhsh, bu tür bir kozmopolis fikrinin, hem toplumsal homojenliğe hem de kuşkucu bir çoğulluk ve dışlayıcı bölgelere karşı radikal bir alternatif olabileceği görüşündedir. Aynı Mouffe'un hareketli, çoğul, kaygan kimliklerin eklemelenme (*articulation*) pratiğini, sınıfçı ve cemaatçi siyaset pratikleri karşısında alternatif radikal bir strateji olarak kurgulaması gibi... Nitekim Tajbakhsh (2001: xiii) Laclau ve Mouffe'un yeniden formüle ettiği sosyalist tasavvurun, Marksist kent yaklaşımının tıklandığını düşündüğü noktada çok yardımcı olduğunu belirtmiştir. Tajbakhsh'ın teorik çerçevesi, kente yaklaşımı, politik önerisi postmodern eleştirinin kente uyarlanmasının çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Kentin, modernizm eleştirilerinin oldukça önemli bir kısmını oluşturan farklılık ve kimlik kategorilerine atıfla çözümlenmesi ve tanımlanmasının, onu aynı zamanda toplumsal süreçler ekseninde tanımlamakla eş olduğu söylenebilir.

Yine postmodern eleştiri içinde bu tanımlamayı mekân eksensli yapan çağdaş kuramcılarının en tipik örneği ise Edward Soja'dır. Edward Soja (1989), hem Harvey ile birlikte Lefebvre'nin mekân kavramlaştırmasını yeniden formüle eden coğrafyacıardan biri hem de kenti, postmodern bir mekân olarak kavramlaştırmasıyla en çok dikkat çeken çağdaş eleştirel kuramcılardan biridir. "Tarihsel anlatının mekânsallaştırmasını" amaçladığını ifade eden Soja (1989: 1), zamanı mekânın merceğinden okumanın peşindedir:

En azından geçen yüzyıldan beri, zaman ve tarih, Batı Marksizminin ve eleştirel sosyal bilimin pratik ve teorik bilincinde imtiyazlı bir yer işgal

etmiştir. Tarihin nasıl yapıldığını anlamak, özgürlük kavrayışının ve pratik siyasal bilincin asıl kaynağı, toplumsal hayat ve pratiğinin eleştirel yorumu için büyük bir değişken deposu olmuştur. Ama bugün, sonuçları bizden saklayan, zamandan çok mekân olabilir; coğrafyayı yapmak, taktik ve teorik dünyayı en çok gösteren bilgiyi, tarihi yapmaktan daha fazla sunabilir. Bu, postmodern coğrafyaların içindeki vaat ve önermedir.

Soja (1989: 60), Marksist coğrafyayı güncellemenin ve kapitalizmin tarihsel coğrafyasını yeniden kuramlaştırmanın, kaçınılmaz olarak eklektik bir çaba olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda, coğrafi biçimlerin analizinin, bu yüzyılda başka hiçbir zamanda olmadığı kadar, çağdaş siyasal ve teorik tartışmaların merkezine ilişkin olduğunu da belirtmiştir. Mekânı çok önemsediklerini düşündüğü dört kuramcının Henri Lefebvre, Michel Foucault, Ernest Mandel ve John Berger'in tezlerinden hareketle, üç farklı mekânsallaştırma rotası belirlemiştir. Birincisi *post-tarihselcilik*, tarih, coğrafya ve toplum arasındaki karşılıklı oyunların, rollerin dengeye kavuşması sırasındaki ontolojik mücadelede köklenen bir mekânsallaşmadır. Bu tür bir mekân iddiası, zamanda var olmanın imtiyazlı, ayrı bir yapı olduğu ontolojik tarihselciliğe karşı ortaya çıkmıştır. İkincisi, doğrudan madde dünyasının politik ekonomisiyle ilgili, savaş sonrası uzun ekonomik patlamanın nihayete ermesinin ardından, son kapsamlı sosyo-mekânsal yapılanmayla ilgili bir mekânsallaşmadır ki bu da *post-fordizmdir*. Üçüncü tür mekânsallaşma ise, yeni bir kültürel ve ideolojik dokuda, modernitenin deneysel anlamındaki değişimde, yeni, postmodern bir zaman ve mekân kültürünün ortaya çıkmasında yatmaktadır. *Postmodernizm*, post-tarihselcilik ve post-fordizmle çakışarak teorik bir söylem oluşturmakta ve coğrafyanın eleştirel bir stratejik nokta olarak sorunsallaştığı dönemsel bir kavram haline gelmektedir. Soja'ya (1989: 63-73) göre, ortaya çıkan bu eleştirel, postmodern insan coğrafyası, radikal bir yapı sökümler, geçmişin metinleri, anlatıları ve entelektüel tabiatında derinleşen bir keşif, tarih ve tarihsel materyalizm için mekânın anlamını ve önemini yeniden yazma ve konumlandırma girişimi olarak inşa edilmeye devam etmelidir.

Sonuç yerine

Kent çalışmalarının gelişiminin sosyal bilimlere en önemli katkılarından biri, mekânsız bir toplum teorisinin eksik olacağını, insanların birbirleriyle olduğu kadar yaşadıkları mekânla da ilişki kurarak onu değiştirdiklerini, ondan etkilendiklerini ve onu toplumsal süreçlerin bir parçası kıldıklarını göstermesidir. Sosyal bilimlerde disiplinler arası yaklaşımın gelişmesi ve çoğul metodolojilerin kullanılmasıyla birlikte kentin çağdaş tanımları, kentin içerdiği toplumsal süreçler ve mekânsal yapı arasındaki diyalogu daha açık kılan bir nitelik kazanmıştır. Kent kuramlarındaki tüm bu farklı yaklaşımlara bakıldığında asgari müşterek temel olarak kentin toplumsal, ekonomik, mekânsal ve kültürel süreçlerin bir toplamı olduğu belirtilmelidir. Modern kentler, her türden farklılığın/eşitsizliğin yakın fiziksel temasa rağmen birbirini 'görmeden' ve umursamadan yaşadığı/eşitlendiği mekânlar olarak hem özgürlüğün hem yabancılaşmanın, hem varoluşun hem yalnızlığın alanıdır. Bunun kamusal alandaki karşılığı, toplumun ve topluluğun, cemiyyetin ve cemaatin, kolektifin ve tikelin, yerelliğin ve küreselliğin birlikte, birbirinin içinde, etkileşerek ve dönüşerek bulunmasıdır. Modern kentler toplumun içerdiği tüm çatışma, uyum ve farklılık potansiyellerinin sınıf, cinsiyet, etnisite, mezhep gibi kategorilerle taşınarak toplumsal aktörlere dönüştüğü, eylemselleştiği alanlar olarak işlev görmektedir. Çeşitli toplumsal aktörlerin mekânla kurduğu ilişkinin, onu deneyimleme ve yeniden üretme biçimlerinin, mekânın bu aktörleri deneyimleyerek biriktirdiği sembolik içeriğin ve bu içerikle, aktörlere dönerek onları yeniden kurmasının en çok billurlaştığı alan, kentlerdir. Kentlerin taşıdığı bu zengin ihtimaller, onun disiplinler arası bir açıklıkla ve çoğullukla, aynı zenginlikte tanımlanmasını ve kavranmasını gerekli kılmaktadır. Çağdaş kent araştırmalarının konu ve metod bakımından sosyal bilimlerin pek çok dalını neredeyse dikey keserek gelişmesi bu ihtiyacın bir sonucu olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bridge, G., (2005), *Reason in the City of Difference: Pragmatism, Communicative Action and Contemporary Urbanism*, London: Routledge.
- Castells, M., (2002), *The Urban Ideology*, In Ida Susser (Ed.), *The Castells Reader on Cities and Social Theory*, (34-44), Blackwell.

- Castells, M., (1997), *Kent Sınıf İktidar*, Çev. A. Erendil, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Dunleavy, P., (1982), Perspectives on Urban Studies, In P. Dunleavy, Andrew Blowers, Christopher Brook, Linda Mcdowell (Ed.), *Urban Change and Conflict*, London: Harper and Row.
- Fainstein, S. and Campbell, S. (Ed.), (1996), Introduction: Theories of Urban Development and Their Implications for Policy and Planning, In *Readings in Urban Theory*, Oxford: Blackwell.
- Fincher R., Jacobs, J. and Anderson, K., (2002), Rescripting Cities with Difference, In John Eade and Christopher Mele (Ed.), *Understanding the City: Contemporary and Future Perspectives*, Oxford: Blackwell.
- Frisby, D., (1992), *Simmel and Since, Essays on Georg Simmel's Social Theory*, London and New York: Routledge.
- Frisby, D., (1985), *Fragments of Modernity, Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer and Benjamin*, Cambridge: Polity Press.
- Frisby, D., (2002), *Georg Simmel*, London and New York: Routledge.
- Giddens, A., (2000), *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, Çev. T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A., (1999), *Toplumun Kuruluşu*, Çev. H. Özel, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gottdiener, M. and Budd, L., (2005), *Key Concepts in Urban Studies*, London: Sage Publications.
- Harvey, D., (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev. M. Morali, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D., (1997), *Postmodernliğin Durumu*, Çev. S. Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D., (2004), The Right to the City, In Loretta Lees (Ed.), *Emancipatory City? Paradoxes and Possibilities*, London: Sage Publications.
- Jameson, F., (1991), *Postmodernism or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, London: Verso.
- Kaesler, D., (1988), *Max Weber: An Introduction to His Life and Work*, Cambridge: Polity Press.
- Katznelson, I., (1992), *Marxism and the City*, Oxford: Oxford University Press.
- Kofman, E. and Lebas, E. (Ed.), (1996), Lost in Transposition : Time, Space and the City, In *Writings on Cities*, Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H., (1996), Right to the City, In E. Kofman and E. Lebas (Ed.), *Writings on Cities*, (122-132), Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H., (1991), *The Production of Space*, Oxford: Blackwell.
- Levine, D.N., Carter E.B and Gorman, E. M., (1976), Simmel's Influence on American Sociology, *American Journal of Sociology*, 81, 813-45.
- Lindner, R., (1996), *The Reportage of Urban Culture: Robert Park and the Chicago School*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lofland, L. H., (1971), *Analyzing Social Settings*, Belmont: Wadsworth.

- Martindale, D., (1958), Martindale in Weber, In M. Weber, *The City*, Illinois: Glencoe Free Press.
- Merrifield, A., (2002), *Metromarxism: A Marxist Tale of the City*, London and New York: Routledge.
- Mumford, L., (2000), What Is a City?, In R. T. LeGates & F. Stout (Ed.), *The City Reader*, London and New York: Routledge.
- Park, R. E., (1915), The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the City Environment, *The American Journal of Sociology*, vol. 20, 5, 577-612.
- Park, R. E., (1967), *On Social Control and Collective Behavior*, Chicago: Chicago University Press, 1967.
- Park, R. E., (1950), *Human Communities*, Glencoe: The Free Press.
- Parker, S., (2004), *Urban Theory and The Urban Experience*, London and New York: Routledge.
- Saunders, P., (2005), *Social Theory and Urban Question*, London and New York: Routledge.
- Schnapper, D., (2005), *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*, Çev. A. Sönmezay, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Simmel, G., (1950), The Metropolis and Mental Life, In K. H. Wolff (Ed.), *The Sociology of Georg Simmel*, Illinois: The Free Press.
- Smith, N., (2003), Foreword, In Henri Lefebvre, *The Urban Revolution*, Minnesota: University of Minnesota Press.
- Soja, E., (1989), *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, London: Verso.
- Sennett, R., (1996), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. S. Durak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R., (1970), *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*, New York: Norton.
- Şengül, H. T., (2001), *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*, İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı.
- Tajbakhsh, K., (2001), *The Promise of the City: Space, Identity and Politics in Contemporary Social Thought*, California: University of California Press.
- Turley, A. C., (2005), *Urban Culture: Exploring Cities and Culture*, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Turner, B., (1996), *For Weber, Essays on the Sociology of Fate*, London: Sage Publications.
- Venkatesh, S., (2001), Chicago's Pragmatic Planners/American Sociology and the Myth of Community, *Social Science History*, 25: 2, 275-317.
- Vergin, N., (1977), *Kentleşme ve Siyasal Yaşam*, Yayınlanmamış doçentlik tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Weber, M., (1958), *The City*, Illinois: Glencoe Free Press.
- Wirth, L., (2000), Urbanism as a Way of Life, In R. T. LeGates & F. Stout (Ed.), *The City Reader*, (97-105), London and New York: Routledge.

Wolff, K. H. (Ed.), (1950), *The Sociology of Georg Simmel*, Illinois: Glencoe Free Press.
Zukin, S., (2000), *Whose Culture? Whose City?*, In R. T. LeGates & F. Stout (Ed.), *The City Reader*, London and New York: Routledge.

Dr. Eylem Özdemir: 1976 Mersin doğumlu. Lisans eğitimini 1998 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladıktan sonra 2002 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden yüksek lisans ve 2009 yılında da aynı üniversitede Kamu Yönetimi Bölümü'nden doktora derecesi aldı. 2001 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

İletişim:

E-posta: ozdemireylem@yahoo.com

İdeal Arayışında Bir Dönüm Noktası: Yıldız Şehirler

*

A Turning Point in Search of the Ideal: Star-Shaped Cities

İ. Eren Kürkçüoğlu

Özet

Yaşamın sürekliliğinin bir uzantısı olan "ideal olanı arama" süreci boyunca toplumlar; dönemin koşullarına bağlı farklı mekânsal çözümler üretmiş ve bu çözümlerin bir kısmı mimari/estetik anlayışların ve toplumsal yapının değişmesine yol açmıştır. Bu değişimlerin en çarpıcı örneklerinden biri, Rönesans Dönemi Avrupa'sında ortaya çıkmış yıldız biçimli ideal kent şemalarıdır. Savunma sistemlerine ağırlık verilen yıldız şehirler; kültürel, mimari ve estetik açıdan yeni bir akım yaratmıştır. Çalışma kapsamında Rönesans Dönemi Avrupa'sının politik ve kültürel kırılma noktaları irdelenmiş, yıldız biçiminin ortaya çıkışı ve gerekçelerine değinilmiş, örnekler üzerinde karşılaştırmalı irdeleme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: ideal kent şemaları, Rönesans Dönemi, yıldız şehirler, savunma duvarları

Abstract

Through "searching for the ideal" process which is an extension of the continuity of life; communities generated different spatial solutions depending on the conditions of the period, some of which altered both the aesthetic and architectural understanding and the social structure. One of the most striking examples of these changes was the star-shaped ideal city diagrams composed during the Renaissance Period in Europe. The star-shaped cities which focused on defensive systems created new trends through cultural, architectural and aesthetic aspects. Within the framework of the study; the political and cultural breakpoints of the Renaissance Period in Europe have been reviewed, the emergence of star formation and the underlying reasons have been explained and the samples have been comparatively examined.

Keywords: the ideal urban schemes, Renaissance Period, star-shaped cities, defensive walls

Giriş

Tarihsel süreç boyunca kentlerin fiziksel yapılarının şekillenmesinde çevrenin doğal yapısı ile birlikte toplumların kültürel yapıları, politik ve stratejik tutumları, idari yapılanmaları, yaşam biçimleri ve geçim kaynakları gibi sosyo-ekonomik veriler de son derece etkili olmuştur. Bütün bu dinamikler; kentlerin belli bir sistematik içerisinde kurulmasına ve varlıklarını sürdürmesine olanak sağlamıştır.

Toplumların kültürel ve politik yapılarıyla eşgüdümlü olarak yaşadıkları kentlerin kurgu ve sistematüğini oluşturma sürecinde, kentlerin uzun süre yaşanabilir olması için temel aldıkları başlıca ilkelerden biri savunma/korunma gereksinimidir. Kentlerin makroformunun oluşmasında coğrafi sınır ve eşikler, bu gereksinime cevap veren başlıca doğal oluşumlar olarak süregelmiştir; öyle ki, ilk yerleşmelerin su kenarında kurulması ve Antik çağda yamaçlara ve tepelere yerleşilmesi bu ihtiyaçtan doğan olgular olmuştur. Ancak toplumsal yapının değişmesi ve savaş teknolojilerinin gelişmesi doğrultusunda, doğal coğrafi eşikler savunma ve korunma gereksiniminin karşılanmasında yetersiz kalmış ve zaman içerisinde yapay eşikler oluşturularak savunma sistemine destek sağlanmıştır. Sur duvarları, hendekler ve setler; yapay eşikler arasında en çok kullanılan düzenlemeler olmuştur.

Zaman içerisinde kentlerin savunma sistemlerinde kullanılan sur duvarları, kentlerin biçimleri ve mekânsal organizasyonlarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Savaş politikaları ve stratejik ilkeler doğrultusunda kentlerin savunma duvarları düz bir yüzey olmaktan öteye geçmiş, karmaşık geometrik biçimlere dönüşmüştür. Kentsel mekân kurgusu da bu geometrik biçimler ile doğrudan ilişkilendirilmiş, merkez ve çeper ile oluşturulan doğrusal bağlantılar sayesinde yerleşme ve yakın çevresini kontrol altında tutma, savunma anında hızlı ve kontrollü hareket etme olanaklarına ulaşılmıştır (Kostof, 1991; Moughtin, 1992). Özetle, kentlerin biçimsel olarak yapay eşikler ile şekillenmesi kentlere yeni bir kimlik kazandırmıştır.

Çalışma kapsamında, yapay eşiklerin kentin makroformunu ve kimliğini oluşturması doğrultusunda, Avrupa'da Rönesans Dönemi'nin politik, stratejik, kültürel ve estetik ilkelerinin kent formuna yansımaları ve geliştirilen yıldız biçimli geometrik kent şemaları irdelenecektir.

1. İdeal Kent Arayışları ve Yıldız Biçiminin Oluşması

Kültürlerin politik ve ideolojik yapılarının değişmesi ile birlikte kentler; çeşitli kırılma noktalarının da tetiklenmesi ile hızlı bir yenilenme ve dönüşüm sürecine girmiştir. Özellikle de Aydınlanma'nın kültürlere ve mekâna yansımaları olarak adlandırılan Rönesans Dönemi; Avrupa kentlerinin fiziksel, sosyal ve kültürel yapılarının değişmesinde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur (15. ve 16. yy.). Ortaçağ Dönemi'nin toplumsal ve kentsel sistemlerinde gerçekleşen çözümler yerini yeni oluşumlara bırakmış, yurttaşlık bilincinin artması ve Klasik Dönem'deki özgürlük düşüncesinin yeniden güçlenmesi ile Ortaçağ'ın "karanlık" olarak nitelendirilen gerileme döneminin üzerine ışık tutulmuş, kentler fiziksel ve sosyal yapılarında yenilenme sürecine girmiştir (Curl, 1970). Pozitif bilimlerin gelişmesi ve kilisenin toplum üzerindeki etkisinin zayıflaması ile de, kadercilikten akılcılığa yeniden dönüşün temelleri atılmış ve Antik Çağ'dan beri süregelen "her şeyin temel ölçütü insan" ve "temel ilke: doğa ile mücadele" anlayışları tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda "yeniden doğuş" olarak nitelendirilen Rönesans Dönemi'nde yapılmış önemli buluşlar (pusula ve matbaanın keşfi vb.), yeni yerleşmelerin kurulması ve mevcut kentlerin yeniden biçimlenmesinde önemli etkiler yaratmıştır. Savaş teknolojilerinin gelişmesi ve barutun keşfi ile kentlerin savunma sistemlerinin değişmesi ve buna bağlı olarak eski surların işlevlerini kaybetmesinden ötürü yeni savunma duvarlarının yapılması; Rönesans Dönemi Avrupa kentlerinin fiziksel ve toplumsal yapılanmasında büyük rol oynamıştır. Bununla birlikte politik düzendeki değişimler de -özellikle Ortaçağ Avrupa kentlerinin özerk yapılarının yerini tekrar merkezî otoritelerin alması- Rönesans Dönemi

kent mimarlığı anlayışının oluşmasında etkili olmuştur (Mumford, 1961; Spreiregen, 1965).

Rönesans Dönemi aynı zamanda “Sanat Çağı” olarak adlandırılmıştır. Özgürlük ve aydınlanma felsefesi temelinde oluşturulan yeni estetik anlayışlar, mimari ve kentsel ölçekte oran, ölçek ve boyutlarda yapılan değişiklikler ile yeni bir dil oluşturma çabasını beraberinde getirmiştir. Bu anlayışla birlikte Avrupa kentlerinde mimari yapılara ve kent formlarına birer “sanat eseri” gözüyle bakılmış, Ortaçağ Dönemi’nin organik, kendiliğinden oluşan kent dokusu yerine Rönesans Dönemi’nde “geometrik”, “biçimsel” ve “estetik” kent formlarına yönelme eğilimi başlamıştır. Geometrik biçimler, beraberinde “sınır”, “düzenlilik”, “kapalılık”, “tanımlı bir nüfus” ve “kontrol edilebilirlik” ilkelerini getirmekte ve bu ilkeler, dönemin “ideal kent anlayışı”nı vurgulamaktadır (Kostof, 1991). Genellikle bir hükümdarın yönetim biçimi ve ilkeleri doğrultusunda kurgulanan geometrik ve sınırlanmış kapalı biçimli ideal kentlerin; bütüncül bir yapıya sahip olmalarından ötürü korunması, savunulması ve kontrol edilmesi daha kolay ve elverişlidir. Geometrik biçimlerin eşit parçalara bölünmesi ile de mülkiyet açısından daha eşitlikçi bir kent düzeni ortaya çıkmaktadır. Böylelikle tekrar ortaya çıkan “ideal kent” arayışları, “ideal insan” ve “ideal toplum” arayışlarını da beraberinde getirmiştir.

İdeal kent anlayışı’nın temelini oluşturan ve büyük önem kazanmasına olanak sağlayan, Rönesans Döneminin önemli teorisyenlerinden Leon Battista Alberti’ye göre ideal kentler şu özelliklere sahip olmalıdır (Moughtin, 1992; Spreiregen, 1965): 1) Kentler muntazam, rasyonel bir plana ve mimariye sahip olmalı, 2) Kent ve çevresi “daireysel” ve “ışınsal” formlarda olmalı (estetik ve kontrol edilebilirlik), 3) Işınsal bir yol sistemi ve merkezinde meydan olmalı, 4) Bina yükseklikleri eşit olmalı, 5) Yollar düz bir aks halinde uzanmalı ve önemli bir yapıyla sonlanmalı (perspektif etkisi), 6) Kent içinde açık alanlar, meydanlar yer almalı, bu meydanlar simetrik ve görkemli olmalı ve çevre yapılarla bütün oluşturmali, 7)

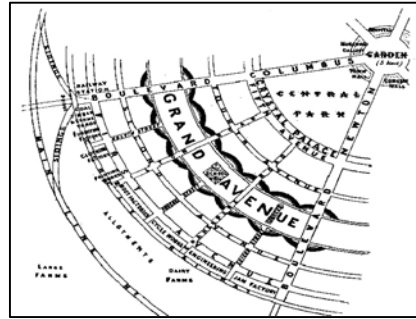
Kent hava almalı ve 8) Merkezde kamu binaları yer almalı (sembolik anlam, erişilebilirlik, prestij etkisi).

Alberti'nin de altını çizdiği üzere, geometrik biçimli ideal kent formlarının temelini *radyal* (ışınsal) planlar oluşturmuştur. İkonografik bir ifade ve mekânsal diyagram yaratan merkez, merkezden çıkan ışınsal yollar, simetrik düzen, eşit mesafeler ve erişilebilirlik ile dairesel plan içinde en fazla yerleşilebilirlik ilkeleri, ideal kent şemalarında tasarımcıları hep ışınsal form temelli yaklaşımlara yöneltmiştir. Işın demetlerinin kesiştiği merkezde genellikle önemli bir yapı (kilise, saray, şato, askeri birimler) bulunmakta ve kentin en önemli bölgesini işaret etmektedir. Bununla birlikte bütün kente hâkimiyet de bu noktadan sağlanmaktadır. Işınsal yollar merkezde kesişmekte ve kenti eşit parçalara bölmektedir. Daire formunun sınırlayıcı olduğu bölge ise kentin sonlandığı bölgelerdir ve kent kapısı, sur duvarları, burç yapıları gibi yapay eşikler ile biçimlenmektedir.

Alberti'nin sıralamış olduğu ideal kent formlarının temel ilkeleri ve bu ilkelerin oluşturduğu mekânsal diyagramlar; Antik Çağ yerleşmelerinden beri kentlerin oluşum süreçlerinde izleri sürülebilir, toplumların kültürel ve politik yapıları ile şekil değiştirmiş önemli dinamikler şeklinde süregelmiştir. Antik Yunan şehirlerinde güç ve hâkimiyeti, siyasal ve sosyal ilişkileri tanımlayan ve yerleşmelerin merkezi olarak kabul edilen akropolis ve agoralar ile bu birimlere bağlanan doğrusal yollar, benzer biçimde Roma şehirlerinde forumların yollar ve yerleşmenin diğer bölgeleriyle ilişkilmesi; dönemleri itibariyle "ideal" olarak tanımlanabilen, işlevsel ve estetik kent biçimlenmelerinin ipuçlarını vermektedir (Owens, 1994). Bu mekânsal diyagramların farklı politik ve stratejik ilkeler doğrultusunda başka bir yorumu da; yoğun saldırılara maruz kalan 9. yy. Ortaçağ kentlerinde, feodal beylerin, toprakları üzerinde yaşayan halkı istilalardan korumak için tepeler veya düz alanlar üzerine kurdukları dairesel biçimli, merkezde kalenin yer aldığı, çeperele doğru savunma duvarlarının kademeli olarak genişletildiği "bourg"larda görülmektedir (Şekil 1) (Braun & Hogenberg, 2008). Dönemin koşullarına

bağlı olarak kentlerin varlıklarını sürdürebilmesi adına yapılmış bu uygulamalar, tarihsel süreç içinde bütün toplumların bir "ideal" arayışı olduğunu ve esas alınan ilkelerin birbirlerine benzediğini açıkça vurgulamaktadır (Mumford, 1961).

Alberti'nin vurguladığı mekânsal diyagramlara biçimsel ve fonksiyonel açıdan çok benzeyen bir diğer "ideal kent" anlayışı, Howard'ın 20. yy. başında oluşturduğu "Garden City (Bahçe Şehir)" kent şemaları ile ortaya çıkmıştır (Creese, 1966; Howard, 1946). Rönesans Dönemi ideal kent şemalarında olduğu gibi kentler dairesel bir biçim içinde, merkezde kamusal kullanıma açık bir "bahçe" (Rönesans Dönemi şemalarındaki "meydan"ların bir başka yorumu), bahçeyi çevreleyen kültürel, ticari ve idari fonksiyonlar (kütüphane, tiyatro, konser salonu, müze vb.), çeperelelere doğru konutlar, bahçeler ve çeşitli aktivitelere olanak tanıyan geniş boşluklar ile bütün bu fonksiyonları merkezle ilişkilendiren radyal (ışınsal) yollar; kent şemalarının strüktürünü oluşturan temel elemanlar olarak kurgulanmıştır. Rönesans Dönemi ideal kent şemalarında esas alınan ilkelerden biri olan ışınsal yol demetlerini birbirine bağlayan ring sistemler de, bulvar mantığı ile farklı yorumlanarak kent kurgusunda yer almıştır (Simonds, 1994; Spreiregen, 1965) (Şekil 1).

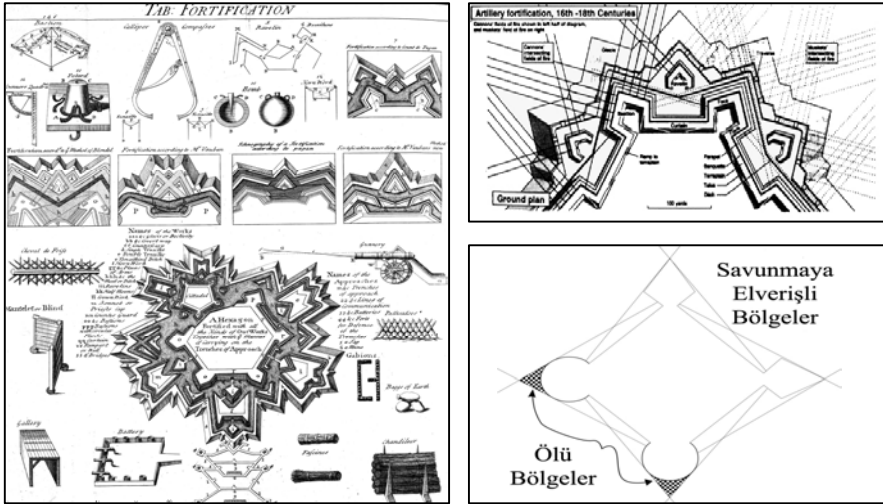

Şekil 1: Ortaçağ Dönemi savunma duvarlı Bourg sistemine örnek, Aachen (Almanya) ve Howard'ın geliştirdiği "Garden City (Bahçe Şehir)" kent şeması; merkezde odak oluşturan fonksiyonlar ve ulaşım bağlantıları açısından Rönesans Dönemi ideal kent şemalarına benzerlikleri (Kaynak: Braun & Hogenberg, 2008; Howard, 1946).

Lynch de (1981) yapmış olduğu çalışmasında Alberti'nin savunduğu ilkeleri desteklemiştir: 1) Kentler yüksek yoğunluklu ve karma işlevli tek bir ana merkeze sahip olmalı, en az 4 en fazla 8 ışınsal arter merkezden çepere uzanmalıdır. (2) İkincil merkez veya odak noktaları, ana merkezden belli mesafe ötede ve ışınsal yolların doğrultusu üzerinde yer almaktadır ve yoğunluklar bu alt merkezlerden iç bölgelerde kalan daha küçük merkezlere doğru azalmalıdır. Bu bağlamda, ideal kent şemalarında da rastlanan, yoğunluk kademelenmesi ve hiyerarşik düzenin oluşmasında etkili olan merkez ve ışınsal yollar; kentlerin karakterini ve strüktürünü şekillendiren önemli öğeler olmaktadır (Banerjee & Southwoth, 1990). Rönesans dönemi mimar ve askeri mühendisleri strüktürü tasarlarken, merkezde yer alan kent meydanı biçiminin belirlenmesinde dairesel veya çok kenarlı birçok alternatif üretmişlerdir (Spreiregen, 1965). Coğrafi veriler ile birlikte ışınsal yolların doğrultusu, kent kapıları ve burç yapılarının konumu da; meydan ile birlikte kent strüktürünün oluşturulmasında etkili olmuştur.

Radyal (ışınsal) planlar; estetik, erişilebilirlik, hâkimiyet, eşit mülkiyet gibi avantajlarının yanı sıra, yapı organizasyonu, kentin savunması ve korunması açısından önemli dezavantajlar yaratmıştır. Dönemin bazı tasarımcıları, ışınsal yol sistemlerinin özellikle de doğrusal ve dairesel yolların kesiştiği noktalardaki köşe binaların tasarımı konusunda çeşitli zorluklar yarattığını savunmuşlardır (Spreiregen, 1965). Bu bağlamda, kent doku çözümlerinde ilerleyen dönemlerde ışınsal yollar; aynı geometrik düzen içerisinde yerini ızgara sokak dokusuna bırakmıştır. Bununla birlikte, dairesel veya düz bir savunma duvarı yeni gelişen savaş teknolojilerinin de etkisiyle daha kolay tahrip edilebilir olduğundan, kentin savunma duvarlarında köşeli bir strüktüre ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda, daire biçiminden türetilerek oluşturulmuş yıldız biçimi, kentin özellikle çeper bölgelerinin biçimlendirilmesinde kullanılmış ve sivri köşeler, birden fazla yöne bakan duvarlar ile savaş aletlerinden dolayı oluşacak tahribatların minimuma indirgenmesi hedeflenmiştir (Keegan, 1993; Kostof, 1991). Jeopolitik konum, kente gelen saldırıların

yönü, saldırı mesafesi gibi ölçütler dikkate alınmış ve köşe sayısı, duvarların farklı yönlere bakması bu ölçütlere göre tayin edilmiştir (Şekil 2). Bu durum, Helenistik dönemden beri süregelen geleneksel perde duvar savunma sisteminin artık yetersiz olduğuna işaret etmiş ve kent savunma sistemlerine yeni bir boyut getirmiştir. Dönemi itibariyle “çağdaş ve işlevsel” olarak adlandırılan yıldız biçimli savunma duvarları sayesinde; her biri birbirinden farklı biçimlenmeye sahip, kar tanesine benzer, estetik ve işlevsel kent şemaları oluşturulmuştur. Zaman içinde, özellikle de 14. yy. Ortaçağ Avrupa Kentleri savaş politikalarının da bir uzantısı olarak, yıldız biçimli savunma duvarları da birden fazla sayıda düzenlenmiş, duvarlar arasında çeşitli tuzaklar kurularak saldırılara karşı önlemler alınmış, bu sayede kent formunu oluşturan yıldız biçimleri de karmaşık ancak daha özgün görünümlere bürünmüştür (Kostof, 1992). Bu durumun bir yansıması olarak ideal kent anlayışında, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra, stratejik nedenler odaklı olarak sosyo-politik kurgu yerine savunma kurgusu ağır basmıştır.

Şekil 2: Fransız ordularının yeni silahlanmalarına karşılık, İtalyan kentlerinin savunma duvarlarının oluşturulmasında mermilerin duvarlara çarpma açılarını hesaplayan yıldız biçimli, en az hasar almaya yönelik alternatiflerin türetilmesi (Kaynak: Cyclopedia Vol.1, 1728 ve Keegan, 1993).

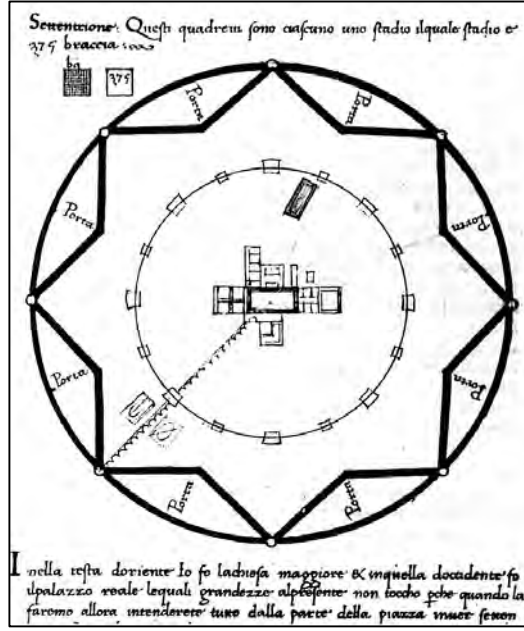
Savunma sisteminin şekillendirdiği yıldız biçimli kent şemaları, savunma duvarları olan diğer şehirler gibi açık alan ve bahçeler açısından zengin olanaklar sunmuştur (Kostof, 1992). Yerleşmenin merkez ve çevresinde kompakt bir biçimde konumlanmış olması, yerleşme ile şehir duvarları arasında mesafe olması, duvarların doğal yapı ve stratejik ilkelere doğrultusunda yerleştirildiği konum ve sivri köşelerin yaptığı açılar; kentlerin özellikle çeper bölgelerinde yoğunlaşan, ancak çoğu zaman atıl durumda kalan veya savunmaya yönelik kullanılan büyük açık alanların oluşmasını beraberinde getirmiştir.

Yıldız biçiminin en temel bileşeni olan burçlu sur duvarları, içinde bulunduğu dönem ve ilerisi için evrensel ve askeri bir dogma haline gelmiştir (Kostof, 1992). Güç ve zenginliğin simgesi olan kent duvarları, kentlerin biçimlenmesi açısından en önemli belirleyiciler arasında ilk sıralarda yer almaya başlamış ve bir akım hâline gelmiştir. Yıldız biçimini oluşturan duvarlar ve bu duvarlarla çevrili ideal kent şemaları da benzer şekilde bir akım yaratmış, ancak dönemin politik yaptırım gücünün etkisi ve ekonomik kaynakların yetersizliğinden ötürü teoride kalmıştır. Merkezî otoritenin dönem itibarıyla büyük çaplı projeleri gerçekleştirecek siyasal ve ekonomik gücünün olmaması; bütüncül olarak kurgulanan kent şemalarının ya tekil uygulamalar ile hayat bulmasına (meydan ve ışınal yol sistemi uygulamaları vb.), ya da gelecek dönemlerdeki kentlerin mekânsal organizasyonunda örnek teşkil etmesine yol açmıştır. Filarete'nin 1457–1464 yılları arasında Sforzinda kenti için yaptığı plan; bütüncül olarak kurgulanmış, teoride kalmış ancak temel ilkelere açısından örnek teşkil etmiş, kusursuz simetriye sahip önemli yıldız kent şemalarından biridir (Şekil 3) (Kostof, 1991; Moughtin, 1992). Politik ve ekonomik etkenlerin yanı sıra; biçimsel yaklaşımdan ötürü statik planlar olması, değişime açık olmaması, doğal, kültürel veriler, yaşam kalitesi ve insan gereksinimlerini göz ardı etmesi de, yıldız kent şemalarının büyük ölçüde teorik modeller olarak literatüre geçmesinin önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Ancak, Rönesans Dönemi'nin sonlarında (17. yy.) ve özellikle Barok Dönemi'nde teorik kent şemalarının

somut etkileri, teorik şemaların bahsi geçen dezavantajları da kritik edilerek/yorumlanarak oluşmaya başlamıştır.

Rönesans Dönemi'nde tasarlanan yıldız biçimli ideal kent şemalarından sadece bir tanesi uygulanmıştır (Palmanova, İtalya). Ancak ilerleyen dönemlerde de, Rönesans Dönemi Avrupa'sının bu çarpıcı ve estetik kent mimarlığı anlayışı, gerek fonksiyonel gerekse estetik gereksinimlerden ötürü birçok kent formunun oluşmasında etkili olmuş ve referans oluşturmuştur. Rönesans Dönemi'nin ikinci yarısı ile 17. yy. sonu arasında inşa edilen Turin kenti (İtalya), özellikle askeri stratejiler odaklı olarak kentin çok katmanlı savunma duvarlarıyla çevrelenmesi açısından ideal kent şemalarından izler taşımaktadır (Pollak, 1991). 17. yy. sonlarında askeri mühendis Vauban tarafından planlanmış Saarlouis (Fransa) kentinde de, yıldız kent şemalarının fonksiyonel ve estetik özellikleri açıkça görülmektedir. Benzer biçimde, stratejik ve politik ilkeler ile biçimlenmiş Pentagon (Washington) gibi günümüzde Amerika'da yer alan ve ayakta duran bazı kalelerde de yıldız biçimli duvarların kullanıldığı bilinmektedir. Antik çağ yerleşmelerinden beri süregelen ışınal yol sistemi, Rönesans Dönemi'ndeki evrim sürecinden sonra da ideal yerleşmelerin oluşturulmasında önemli ilkeler arasında yer almıştır. Ledoux tarafından 18. yy. sonlarında sanayi işçileri için kurgulanan Chaux (Fransa) ideal yerleşmesinde, merkezden çıkan ışınal yolların yerleşme strüktürünü belirleyen en belirgin tasarım ilkesi olduğu açıkça görülmektedir (Spreiregen, 1965).

Şekil 3: Despot Milan Hükümdarı Francesco Sforza'ya yapılan Sforzinda (1457–64, Filarete) kenti sekizgen formulu yıldız şehir planı, 4 elementin diyagramı (kuraklık, nem, soğuk, sıcaklık) (Kaynak: Kostof, 1991: 186).

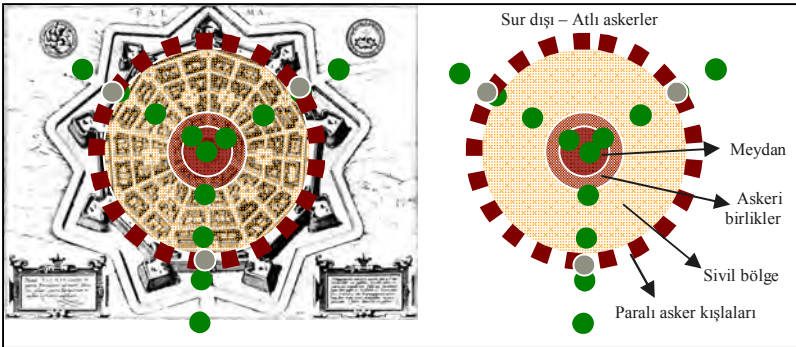
2. Uygulanmış Yıldız Şehir: Palmanova (İtalya)

16. yüzyılda bütüncül radyal (ışınsal) plan şeklinde uygulanmış tek ideal kent olarak bilinen Palmanova, Scamozzi tarafından tasarlanmış ve 1593–1623 yılları arasında inşa edilmiştir. Dokuz köşeli yıldız biçimine sahip kent güçlü savunma duvarları, burç yapıları ve hendekler ile çevrilidir. 1667–1690 yılları arasında savunmayı daha da güçlendirmek için ikinci takviye, 1806–1809 yılları arasında ise üçüncü takviye savunma duvar ve sınırları oluşturmuştur (Kostof, 1991), böylelikle dokuz köşeli yıldız, daha karmaşık bir biçim haline gelmiştir.

Düz bir coğrafya üzerinde, Venedik komutanı ve askeri birliklerin stratejik ilkelerine bağlı olarak oluşturulan kent şemasında; merkezde altıgen biçimli bir meydan ve çevresinde askeri birliklere ait yapılar bulunmaktadır. Yönetim ve idari fonksiyonlarının merkezde toplanması, sur duvarlarının üç giriş kapısıyla bölünmesi ve bütün kapıların doğru-

dan meydana ulaşması, aynı şekilde üç burç yapısının da doğrudan meydanla ilişkililmesi; çeper ve merkezden karşılıklı denetleme, koruma ve hâkimiyet gücünün yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Meydan ile savunma duvarları arasında sivil halkın oturduğu, kendi içinde küçük meydancıklar bulunan bölge yer almaktadır. Meydan ve meydancıkların birbirine ışımsal yollarla bağlanması da, kentte bir açık alanlar hiyerarşisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bütün yolların meydana ulaşması ise, sivil halkın da kontrol altında olduğunun bir göstergesidir. Burç ve sur duvarlarının iç tarafında paralı askerlerin kışlaları yer alırken, sur dışında da atlı askerlere ait üniteler bulunmaktadır. Böylelikle kent, hem merkezden hem de çeperden hâkimiyet ve koruma altına alınmıştır (Şekil 4).

Palmanova ideal kent şemasının hayata geçirilmesi ile birlikte burç yapıları; savunma sistem ve stratejileri açısından önemli bir unsur haline gelmiştir (Kostof, 1991). Savunma sisteminin en az korunan bölgeleri olan burç yapıları gerektiğinde hızla ve muntazam bir biçimde desteklenmesi için, Palmanova kent şemasında da olduğu gibi meydana bağlanan ana arterler ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Burç yapıları ile birlikte savunmaya yönelik diğer destek yapılarının da eklenmesi ile birlikte kentlerin çeperlerini oluşturan savunma sistemleri daha büyük ve komple bir biçime sahip olmuş, böylelikle kentler daha izole yerleşmeler haline gelmiştir

Şekil 4: Palmanova kenti fonksiyon alanları ve bölgeler (Kaynak: Kostof, 1991: 161'deki şemadan üretilmiştir).

Palmanova, tarihi boyunca sadece bir kez savaş geçirmiş (1615–1617), ancak savunma sisteminin kuvvetli olmasından ötürü kentin makroformu günümüze kadar bozulmadan ayakta durmuştur. 1866'da askerî birlikler ve sivil halkın terk etmesinden sonra, günümüzde az sayıdaki nüfusun ikamet ettiği, meydanda sabit olmayan bir pazar alanı ve turistlere yönelik kafeteryaların yer aldığı bir açık hava müzesine dönüşmüştür. Sur duvarları, burç yapıları ve kent kapıları da, dönemin orijinal uygulamalarının günümüze kadar ulaşmasından ötürü kentin önemli bellek ve imaj unsurları olarak varlıklarını sürdürmektedir.

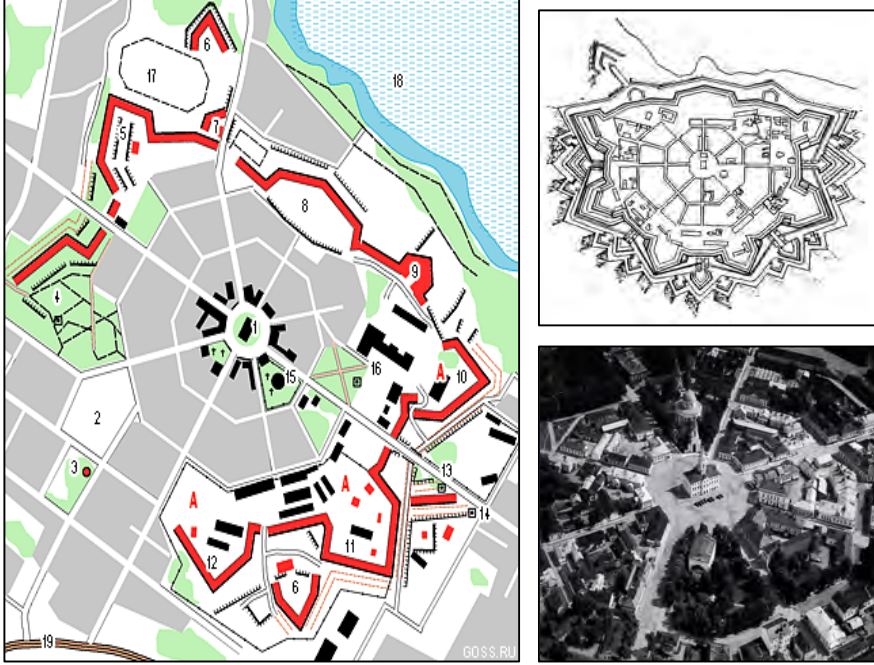
Scamozzi'nin Palmanova kent planında kullandığı model; hem Avrupa kentlerinin Rönesans Dönemi ideal kent anlayışı çerçevesinde yeni bir akım oluşturması, hem de savunma sistemi ve kentsel mekân organizasyonu açısından olumlu yönlerinin ağır basmasından ötürü birçok yeni kentin planlanmasında veya yeniden yapılanmasında örnek teşkil etmiştir (Moughtin, 1992). Eski yerleşme dokusunun büyük bir yangın sonucu yok olmasından sonra yeniden yapılanma sürecine giren ve stratejik konumu da göz önüne alınarak 17. yüzyılda yıldız biçimli sur duvarları ve su kanalları ile biçimlendirilmiş olan Naarden (Hollanda); kurulduğu dönemde önemli bir kale özelliği gösteren ve 18. yüzyılda savunma sistemi geliştirilen Bourtange (Hollanda) ve geçirdiği büyük deprem sonrası 18. yüzyılda yeniden kurgulanmış olan Avola (Sicilya) kentleri, bu örnekler arasında yer almaktadır (Kostof, 1991; Kostof, 1992). Naarden ve Bourtange kentlerinde savunma duvarlarının dış tarafında yer alan su kanalları hem savunma sistemini daha güçlendirip kentleri erişilmez birer kale haline dönüştürmek, hem de kentleri yangınlardan korumak adına alınmış önemli bir stratejik ilke iken; yine Naarden ve Avola kentlerinde yıldız biçimi içinde tek merkezli ışınsal mekân organizasyonu yerine merkez kademelenmesi olan "gridal" (ızgara) sistemin kullanılmış olması da, yıldız biçimli kent şemalarının mekânsal evrim sürecinden kesitler sunmaktadır.

3. Yıldız Kent Şemalarının Model Olduğu Yerleşmelere Örnek: Hamina (Finlandiya)

Hamina kenti, Rönesans dönemi ideal kent şemalarına en yakın kurguya sahip, Palmanova modelinin geç uygulanmış örneği olarak düz bir coğrafyada kurulmuş yıldız biçimli şehirdir.

Tarihsel geçmişi 14. yüzyıla kadar uzanan kent; 1700'lü yılların ilk yarısında geçirmiş olduğu savaş ve yangınlar sebebiyle eski ızgara dokununun yok olmasının üzerine yeniden kurulmuştur. Dönem itibariyle Rusya ile doğu sınırı oluşturan ve kale kumandanı Axel von Löwen tarafından tasarlanan yeni kent şeması; ideal kent şemalarında olduğu üzere merkezde meydan ve çevresinde önemli yapılar, meydan ile ilişkilenen 8 adet ışınal yol ve bu yolları birbirine bağlayan 2 adet dairesel yol sisteminden oluşmaktadır (Kostof, 1991). Ancak kent, kuzeyden bataklıkla sınırlandırıldığı için kusursuz simetriye sahip bir yıldız biçimi oluşturulamamıştır (Şekil 5).

18. yüzyılın ortalarında Ruslar tarafından kuşatılan ve bir sınır kasabası haline gelen, günümüzde ise Finlandiya'nın en önemli ticaret merkezlerinden ve limanlarından biri olan Hamina kentinde; merkezde bulunan meydan ve çevreleyen üç yapı (Belediye Binası, Lutheran Kilisesi, Yunan Ortodoks Kilisesi), kent imajını etkileyen en önemli unsurlardır. Askeri kışlaların çeperlerde yer aldığı kentte burçlar ve bataklık, önemli eşikler oluşturmaktadır. Sur duvarlarını tanımlayan toplam 6 burç yapısı bulunmaktadır, ilk yapılan merkez burç 18. yüzyılın sonunda eklenmiştir. Kent meydanı ile en çok ilişkilenen bu burç yapısı, günümüzde kültürel aktiviteler için kullanılmaktadır.

Şekil 5: Hamina kent kurgusu, ilk tasarlandığı zamanki kent şeması ve kent meydanı: 1. Belediye Binası ve Kent Meydanı, 2. Pazar Alanı, 3. Bayrak Kulesi, 4, 5, 10, 11, 12. Burçlar, 8. Merkez Burç, 6, 7, 9. Saldırı Noktaları, 15. Ortodoks Kilisesi, 16. Yedek Subay Okulu, 17. Stadyum, 18. Bataklık, 19. Helsinki Yolu, A.Yasak Bölgeler (Kaynak: <http://www.nortfort.ru/hamina> ve Kostof, 1991: 191).

Değerlendirmeler

Kentlerin geçirdikleri evrim süreci boyunca birçok kentin varlığını sürdürmesi, politik ve stratejik yapılarıyla ilişkili olarak savunma sistemlerinin güçlü olması sayesinde gerçekleşmiştir. Kentler, savaşlar sebebiyle oluşmuş tahribat ve yıkımlara tekrar maruz kalmamak adına savunma sistemlerini çeşitli yöntemler ile güçlendirmiş, kentlerin fiziksel biçimlenmeleri de bu doğrultuda şekillenmiştir. Bu yaklaşım temelinde “uzun süre yaşanabilir” yerleşmeler oluşturmak adına toplumlar, kültürel ve politik yapılarıyla orantılı olarak “en uygun koşulları/ideal olanı” aramış ve uygulamaya çalışmıştır.

Yıldız biçimli kent şemaları; geçmişten gelen ideal yerleşme yaklaşımlarının evrim geçirmiş bir ürünü olarak, Rönesans Dönemi Avrupa'sının sanat çağı, yeniden yapılanma/yeniden doğuş anlamları bağlamında "ideal kentlere" şablon oluşturmuştur. Aynı zamanda "savunma" açısından bir kale veya yerleşmeyi korumak adına en elverişli biçim olarak benimsenen yıldız biçimli kent şemaları sayesinde yerleşmeler dışarıdan erişilmesi zor, silahlarla tahrip edilmesi güç bir kabuk içinde yer almış ve uzun süre yaşanabilir olma özelliklerini korumuştur.

Kentleri bir "bütün" olarak ele alan ve bütüncüllük ilkesi sağlandığında somut ve olumlu sonuçlar yaratabilen yıldız biçimli ideal kent şemaları; kurgulandıkları dönemin politik yapısı ve ekonomik koşullarının zayıf olması ile birlikte büyük oranda askeri düzenin stratejik ilkelelerini esas alan, bütüncül olduğu için de değişime açık olmayan çözümler olduğu için hedeflendiği gibi hayata geçirilememiştir. Bir bütün olarak teoride kalmış olsalar dahi, birçok şehrin yeniden yapılanma ya da yeni oluşum süreçlerinde kimi kentsel mekân düzenleme özelliklerinin referans alındığı önemli tasarımlar olmuştur; bu da yıldız biçimli kent şemalarının Rönesans Dönemi sonrasında bir evrim sürecine girmesini kaçınılmaz kılmıştır. Çok katmanlı sur duvarları ile birlikte su kanallarının da savunma sistemine eklenmesi, yıldız biçimli kent formu içinde tek merkeze bağlanan ışınsal yollar yerine alt merkezleri birbirine bağlayan ızgara sistem yol kurgularının tercih edilmesi veya tek merkezli ışınsal yolların sınırlayıcı öğeler ile sonlanması yerine açık yeşil alanlara ulaşması gibi uygulamalar, aslında değişime kapalı olarak yorumlanan kent formunun nasıl geliştirilebildiği hakkında ipuçları vermektedir.

Günümüzde bu ilkeler bağlamında özellikle İtalya, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde hala genel makroformunu koruyan, ancak eski keskin sınırlarını ve bütüncüllüğünü kaybetmiş yıldız şehirler bulunmaktadır. Bir kısmı, içlerinde nüfus barındırmasına rağmen eski yoğunluğunu kaybetmiş, döneminin özelliklerini sergileyen anıt şehirler olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca, yakınçağda kurgulanmış birçok küçük modern kent şemasında yıldız biçimini oluşturan korunma/savunma ele-

manları olmasa dahi; dokulardaki düzen, tanımlı bir merkez ve açık alanlar ile önemli yapıların konumlanması, ideal kent şemalarının etkilerini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Banerjee, T., & Southworth, M. (1990). *City Sense and City Design: Writings and Projects of Kevin Lynch*. London: The MIT Press Cambridge, Massachusetts.
- Braun, G., & Hogenberg, F. (2008). *Cities of the World: Complete Edition of the Colour Plates of 1572 – 1617 (edited by Stephan Fussel)*. (Erişim) http://www.taschen.com/pages/en/catalogue/classics/all/00346/facts.braun_hogenberg_cities_of_the_world.htm
- Creese, W.L. (1966). *The Search For Environment – The Garden City: Before and After*. New Haven and London: Yale University Press.
- Curl, J.S. (1970). *European Cities and Society: A Study of the Influence of Political Climate on Town Design*. London: Leonard Hill Books.
- Howard, E. (1946). *Garden Cities of Tomorrow*. London: Faber & Faber Ltd.
- Keegan, J. (1993). *A History of Warfare*. New York: Alfred A. Knopf Inc.
- Kostof, S. (1991). *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*. London: Thames & Hudson Ltd.
- Kostof, S. (1992). *The City Assembled: The Elements of Urban Form Through History*. London: Thames & Hudson Ltd.
- Lynch, K. (1981). *A Theory of Good City Form*. London: The MIT Press Cambridge, Massachusetts.
- Moughtin, C. (1992). *Urban Design: Street and Square*. Oxford: Butterworth Architecture.
- Mumford, L. (1961). *The City in History*. New York: Harcourt Brace & World Inc.
- Owens, E.J. (1994). *The City in the Greek and Roman World*. Routledge.
- Pollak, M.,D. (1991). *Turin: 1564 – 1680 Urban Design, Military Culture and the Creation of the Absolutist Capital*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Simonds, J.O. (1994). *Garden Cities 21: Creating a Liveable Urban Environment*. United States: Mc-Graw Hill Inc.
- Spreiregen, P.D. (1965). *Urban Design: The Architecture of Towns and Cities*. New York: The American Institute of Architects, McGraw-Hill Book Company.

İ. Eren Kürkçüoğlu: 1983 İstanbul doğumlu. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde 2001-2005 yılları arasında Şehir ve Bölge Planlama, 2002-2008 yılları arasında Mimarlık çift anadal programını bitirmiş, 2006-2009 yılları arasında aynı üniversitenin Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Kentsel Mekân Organizasyonu ve Tasarım yüksek lisans programını tamamlamıştır. 2009 Ocak ayından itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge

Planlama Bölümü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışmakta, aynı zamanda Şehir ve Bölge Planlama doktora programında öğrenimini sürdürmektedir.

İletişim:

Adres: İTÜ Mimarlık Fakültesi 34437 Taşkışla-Taksim/İSTANBUL

Telefon: 0 212 293 13 00 / 2273

E-posta: ekurkcuoglu@itu.edu.tr

Ütopya'dan Distopya'ya: "Modern Şehircilik" ve Kritiği

*

From Utopia to Dystopia: "Modern Urbanism" and Its Critique

Hakan Olgun

Özet

Modern şehircilik anlayışı, Sanayi Devrimi'nin kentlerde yarattığı fiziksel ve sosyal rahatsızlıkları tedavi etmek üzere ortaya çıkmıştır. Bu anlayış, planlamada akılcı ve kapsamlı bir uygulamayı, mimaride ise işlevsel ve yalın bir üslubu benimsemiştir. Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde etkili olan bu anlayış, rasyonel uygulamalarla yeni bir kent inşa etmenin, yeni bir kentli yaratmak anlamına geleceğini varsaymıştır. Kentte yaşayanların hayat tarzlarını dikkate almamak suçlamasıyla karşı karşıya kalan bu anlayış, yüzyılın ortalarından itibaren ciddi eleştirilere konu olmuştur.

Anahtar kelimeler: *Sanayi Devrimi, modern şehircilik, Haussmann'laştırma, işlevselcilik, sosyal temas*

Abstract

The thought of Modern Urbanism came into existence to remove the physical and social aftermaths of industrial revolution. This thought adopted the rational-comprehensive principles in planning and functionalism and "purisme" in architecture. The Modern Urbanism, which had been influential during a considerable part of twentieth century, supposed that building a new city in a rational way meets with a new type of person. This thought was faced with the accusations that it disregarded the life styles of people and so it has been under the lash of criticism since the mid-twentieth century.

Keywords: *Industrial Revolution, modern urbanism, Haussmannising, functionalism, social contact*

Giriş

"Normal zamanlarda bile, en azından birkaç düşünür ya da bilgin, insanın kaderi –belirli bir toplumun nereden gelip nereye gittiği, nasıl ve niçini- üstünde kafa yorar. Ciddi bunalım anlarında ise, bu sorunlar birdenbire, teorik olduğu kadar pratik ve düşünürler için olduğu kadar sıradan halk için de olağanüstü bir önem kazanır. Nüfusun çok büyük bir bölümü, bunalımın kendilerini köklerinden söktüğünü, yıktığını, yaraladığını ve yok ettiğini görürler. İnsanların olağan yaşayış çizgisi bütünüyle altüst olur; alıştikları uyarlanımlar bozulur; koca koca insan grupları yerlerinden edilmiş olarak, suyun üstünde yüzen bir eşya yığına dönerler" (Sorokin, 2008: 21).

Yeryüzü, son birkaç yüzyıllık zaman zarfında gerçekleşen ve daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak derecede sarsıcı etkiler yaratan büyük dönüşümlere sahne olmaktadır. Aydınlanmadan bilimsel devrime, sanayi devriminden modernite ve postmoderniteye kadar geniş bir kavram yelpazesi vasıtasıyla anlamaya çalıştığımız bu dönüşüm süreçleri insan hayatının her alanına derinlemesine nüfuz etmektedir. Kuşkusuz, şehirler de bu sürecin yarattığı tesirlerden nasibini almaktadır. Söz konusu süreç insan-şehir ilişkilerinde ve insanın şehir kurma pratiklerinde önemli dönüşümlere yol açmış ve şehirlerin çehresini geçmişteline kıyasla alabildiğine değiştirmiştir.

Modern anlayışın şehir mekânı üzerindeki tesirleri için ayrı bir parantez açmak gerekir. Yirminci yüzyılın önemli bir bölümünde şehircilik anlayışının bu kavram ekseninde şekillendiği ifade edilebilir. Bugün her ne kadar "postmodernizm" tartışmaları gündemi belirliyorsa da yaşadığımız şehirlerin modern anlayıştan önemli ölçüde etkilendikleri söylenebilir. Bu yazının gayesi de modern şehircilik anlayışının bir tahlilini yapmaktır. Yazıda bu şehircilik anlayışını ortaya çıkaran faktörlerin ve bu anlayışın şehir mekânı üzerindeki tesirlerinin öne çıkan nitelikleri üzerinde durulacaktır.

1. Modern Şehircilik

Eğri yol eşeklerin, düz yol insanların yoludur
Le Corbusier

Yirminci yüzyılın arifesine gelindiğinde kent üzerine kafa yoranlar, kentsel düzenin mevcut haliyle devam edebilmesinin mümkün olmadığını farkına varmışlardı. On sekizinci yüzyılda sanayi kapitalizminin doğuşuyla gerçekleşen büyük maddî ve sosyal değişimler yepyeni bir kent yaratmış, bu kent mahrumiyet ve sefaletle birlikte anılır olmuştu. Birer üretim merkezi haline gelen bu kentlerin nüfusu çok kısa bir sürede birkaç misli artmıştı.¹ Sanayi kapitalizmi, emek ihtiyacını karşılayabilmek için büyük kitleleri kırsal alanlardan kent merkezlerine çekiyor, kente büyük umutlarla gelen bu kitleler kendilerini yoksulluğun ve sefaletin kucağında buluyorlardı. “İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu” ve “Konut Sorunu” adlı eserlerinde Engels, bu yoksulluk ve sefaletin doyurucu bir betimlemesini yapmıştır. Emekçi sınıfların, kentlerin en kötü mahallelerindeki en kötü evlerde hatta kulübelerde yaşamak zorunda kaldıklarını belirten Engels, bu mahalleleri şöyle betimliyordu:

Sokaklar inişli-yokuşlu, çöp ve hayvan pisliği ile doludur, kanalizasyon ya da atık su kanalı yoktur. Yollar pis su birikintileriyle kaplıdır. Kötü yapılar nedeniyle semtin hava akımı engellenmiştir” (1997: 73). “Kolera, tifüs, tifo, çiçek ve diğer hastalıklar, bu işçi sınıfı çevrelerindeki pis havaya ve zehirli sulara mikroplarını saçmaktadırlar. Burada mikroplar hiçbir zaman tam olarak ölmekte ve koşullar izin verir vermez salgınlar haline dönüşmektedir (1992: 42).

İnsanlığın büyük bir meseleyle karşı karşıya olduğu açıktı. Wirth’ün belirttiği gibi, büyük kentlerin gelişmesi modern Batı uygarlığının başlangıcını simgelemekle birlikte, insanlığı başka hiçbir yerde görülmeyecek biçimde doğasından uzaklaştırıyordu (2002: 77). Joseph Conrad, on

¹ Mesela, sanayi kapitalizminin en hızlı geliştiği İngiltere’de 1685’de 6.000 olan Manchester’ın nüfusu 1801’de 72.215’e, 1851’de ise 303.382’ye varıyordu. 1801’de 864.845 kişiyi barındıran Londra, kırk yıl içinde 1.873.676 nüfuslu dev bir kent olmuştu. Londra’nın nüfusu 1891’de 4.232.118’i bulacaktı (Bumin, 1998: 81-82).

dokuzuncu yüzyıl kentlerini tarif ederken bu gerçeği sarıh bir biçimde ifade ediyordu:

Orada yerleşmek ve öyküler anlatmak için yeterli alan, herhangi bir tutku için yeterli derinlik, herhangi bir başlangıç için yeterli çeşitlilik ve beş milyon yaşamı gömmek için yeterli karanlık vardı (Fishman, 2002: 116).

Başta Le Corbusier olmak üzere modernist mimar ve şehirciler durumun ciddiyetinin farkındaydılar. Sanayi devrimi ve makine çağı birçok sorunu beraberinde getirmiş ve insanlığı aşılması güç bir çıkmazla karşı karşıya bırakmıştı. Fakat modernistlere göre bu kriz, içinde aynı zamanda bir fırsatı da barındırıyordu. Onlara göre makine çağının nimetleri devreye sokulabilir, kentler yeniden inşa edilebilir ve böylece insanlığın karşı karşıya kaldığı bu felaket bertaraf edilebilirdi. Fishman'ın da belirttiği üzere onlar, kentlerin radikal bir yeniden yapılanmasının sadece kentsel bunalımları değil aynı zamanda sosyal bunalımları da çözebileceği kanaatini taşıyorlardı (2002: 108). Bu tahayyülü hayata geçirebilmek için kullanacakları silah ise; "Modern Planlama"ydı.

Planlama, aydınlanma düşüncesinin bir ürünüdür. Aydınlanma ise aklın yol göstericiliğine, toplumun bilimsel bilgiyle kavranabileceğine ve bu bilimsel bilgiye dayanarak daha mutlu ve gelişmiş bir toplum kurulabileceğine inanmaktadır. Bu aynı zamanda insanların eylemlerine yol gösterebilecek nesnel bir sosyal bilimin kurulabileceğinin kabulü anlamına gelmektedir. Böyle bir sosyal bilim varsa, bu bilgi sosyal mühendislik amaçlarıyla kullanılacaktır. Bu da toplumun yönlendirilmesinde ve dönüşmesinde teknik aklın kullanılması yani modern planlama düşüncesinin doğuşu demektir (Friedmann'dan akt. Tekeli, 2001: 9-10).

Kuşkusuz modernistler bir "ideal kent" arayışındaydılar. Modern planlama ve mimarlık bu ideal kente ve bu kentin mutlu insanına ulaşabilmek için kullanılacak yegâne araçlardı. Onlar her şeye sıfırdan başlamak istiyorlardı. Temel gayeleri tekniği kullanarak eskinin pis, kaotik ve hastalık yuvası kentlerinden kurtulmak ve zihinlerindeki "ideal kent"e ulaşmaktı. Modernistler bir bakıma *Sévariade*'yi hayata geçirmeyi arzu ediyorlardı. Veirasse'nin yazdığı, 1675-1679 yılları arasında bir kaç cilt halinde basılan ve Aydınlanma Çağ'ında hayli popüler bir kitap olan

“*Histoire des Sévarambes*” “ideal” bir kent olarak *Sévariade*’yi şöyle tarif ediyordu:

Sévariade dünyadaki en güzel şehirdir: Dirlik ve düzenin çok iyi sağlandığı bir şehir olarak bilinir. Başkent, harfiyen uygulanan ve bunu dünyadaki en güzel şehir yapan, rasyonel, açık ve basit bir plana göre düşünülmüştür. Şehir mekânının şeffaflığı öncelikle şehri titizlikle 260 özdeş birime bölme kararıyla sağlanmıştır; bu birimlerin her birinde bir meydan ve bu meydana cephesi 15-20 metre uzunluğunda, içeride geniş bir avlusu, dört kapısı ve bin insanın rahatça oturabileceği odaları olan bir bina vardır. Şehir ziyaretçilerini mükemmel düzeniyle çarpar. Caddeleri geniş ve öyle düzdür ki, sanki cetvelle çizilmiş sanırsınız ve ortada geniş meydanadaki çeşmeler ve kamu binaları da tek tiptir ve aynı büyüklüktedir. Evlerin mimarisi hemen hemen tek tiptir... Bu şehirlerde kaotik bir şey yoktur: Her yerde mükemmel bir düzen hüküm sürer (hasta, zihinsel özürlü ve sabıkalılar şehir sınırları dışına çıkarılmıştır). Her şeyin bir işlevi vardır ve bu yüzden her şey güzeldir; zira güzellik; amaçta kesinlik ve biçimde basitlik demektir... Kim ki Sévariade’yi ziyaret etmiştir, Sévarambes’in tüm şehirlerini bilir” (Baczko’dan akt. Bauman, 1999: 47-48).

Elbette “ideal kent” düşüncesi veya kent ütopyaları yirminci yüzyılda ortaya çıkmış değillerdi. Kent, Platon’dan More’a, Campanella’dan Owen’a kadar, insanlığın kaybettiği cenneti yeryüzünde yeniden inşa etmeyi tahayyül eden birçok düşünürün farklı yollarla bir araya geldiği bir mekândı. Fakat modernistleri daha önceki ütopyistlerden ayıran fark, bu tahayyülü pratiğe dökebilecek araçlara, modern planlama düşüncesine ve bunu gerçekleştirebilecek tekniğe sahip olmalarıydı.

Peki, bu ideal kenti kim planlayacaktı? On beşinci yüzyılda ressama özgü perspektifin keşfinin modern mekân kavrayışı ve uygulamasına giden uzun yolda belirleyici bir adım ve hatta bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Perspektif fikri mekânın örgütlenmesinde insanî perspektifin belirleyici rolünü tartışmasız kabul ediyordu. Buna göre “bakan”ın gözü bütün perspektiflerin başlangıç noktasıydı. Göz, görüş alanına giren tüm nesnelere ölçüsünü ve karşılıklı uzaklıklarını tayin ediyor ve nesnelere mekânların yerlerini belirleyen yegâne referans noktasını oluşturuyordu. Gelgelelim yeni olan şey, bakan gözün kişisellikten arınmış olmasıydı. Gözün verili gözlem noktasına yerleşmiş olması yeterliydi (Bauman, 1999: 39-40). Bu öyle ayrıcalıklı bir noktaydı ki, görüş

açısına giren dünyanın, bütün detaylarıyla bu noktadan anlaşılabilceği düşünülüyordu (Cansever, 2002: 76). Modern çağda bu ayrıcalıklı nokta planlama büroları, en iyi plana karar verecek olanlar ise mimar ve mühendislerden oluşan elit bir kesim olacaktı.

Modern planlamanın kapsamlı ilk örneği, daha sonra bu tip uygulamalara isim babalığı da yapacak olan Baron Haussmann'ın Paris'te gerçekleştirdiği büyük planlama operasyonudur. Haussmann'ın önderliğinde 1852 yılında başlayan "Paris'in modernizasyonu" çalışmaları, bir yandan sağlıklı, temiz, bayındırlık hizmetleriyle donanmış konutlar ve bu özellikleri haiz bir kent yaratmayı arzularken, diğer yandan da Paris'i muhtemel halk ayaklanmalarını ve devrimleri bertaraf etmeyi kolaylaştıracak bir fiziksel yapıya kavuşturmayı amaçlıyordu.

Haussmann, başta kanalizasyon sisteminin yenilenmesi, kente getirilen su miktarının artırılması, sokak aydınlatma sisteminin iyileştirilmesi, toplu taşımacılık hizmetlerinin birleştirilmesi, halka açık parklar inşa edilmesi olmak üzere, Avrupa'nın bütün kentlerinde örnek alınacak bayındırlık çalışmalarına imza attı. En radikal faaliyetler sokak ağında ve çevredeki kent dokusunun değişikliğinde söz konusu oldu. Düz ve geniş bulvarların yapılması, sağlıksız mahallelerin ve çeşitli başkaldırılarda önemli roller oynamış dar sokakların kaldırılmasını gerektiriyordu. Haussmann eski araba yollarını genişletti ve yapıların cephelerini yeniden yaptırdı. Aşırı düzensiz tasarımları yok etti ve yerine daha düzenli tasarımlar gerçekleştirdi. Böylece Haussmann'laştırma, tarihî kent merkezlerinin ciddi biçimde tahrip edilmesiyle sonuçlanıyordu (Benevolo, 1995: 202, 209).

Haussmann'ın kenti, belli çıkarlar ve amaçlar doğrultusunda her türlü etkinliğin yapılabildiği, modern teknolojinin en iyisi ile donanmış çok sayıda bağımsız mekândan oluşan hücrelerin bir araya getirilmesiydi. Sokakları, meydanları ve yer altı kanallarını kollara ayırma sistemi bir hizmet strüktürüydü. Bu strüktür mekânları özgür kılıyor ve sistemin çelişkilerini, ekonomik çelişkilerden başlayarak bir bütün olarak özüm-süyordu. Amaç, bu çelişkileri hizmet verilen mekânlardan olabildiğince uzak tutmaktır (Benevolo, 1995: 207).

Daha sonraları bu planlama faaliyetlerinden ötürü ciddi eleştirilerin muhatabı da olan Haussmann modern şehircilik açısından önemli bir isimdir. Onun çalışmaları modern şehirciliğin erken dönem bir uygulama-

masıdır. Gerçekten de modern kent planlaması, kent kültüründeki içine kapalılık ve parçalanmışlığı yok etme amacı taşır ve bir eritme potası içinde kent sakinlerini bir araya getirmeyi amaçlar. Bir arada bulunması istenen kentlilerden, o kenti temsil edebilecek nitelikleri taşımaları beklenir. Bu kentliler ızgara biçiminde planlanmış kent sokaklarına özenle serpiştirilirler. Hemşehrilik bağlantıları, akrabalık, muhaliflik potansiyeli ve bunları güçlendiren mahallelilik kimliği istenmeyen unsurlardır. Farklılıklar mümkün olduğunca geri plana itilirken, kent bu farklılıkların karşılaşma ve çatışma mekânı olmaktan çıkarılmaya çalışılır. Akılcı ve verimli bir kent planlamasının gerektirdiği biçimde, kentsel mekânın doğal düzensizliğine zorla da olsa bir düzen getirilmeye gayret edilir (Cantek, 2006: 175).

Modern şehircilik ilkelerinin derli toplu yer aldığı bir metin, 1933 yılında Atina'da toplanan *Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi* (CIAM)'nde birçok önemli ismin üzerinde anlaştığı ve Le Corbusier'in öncülüğünü yaptığı ilkelerden müteşekkil bir manifesto niteliğindeki *Atina Anlaşması*'dir. *Atina Anlaşması*'na göre şehirciliğin belli başlı dört işlevi vardır. Bunlar; 1) İnsanlara sağlık koşullarına uygun konutlar, yani mekân, temiz hava ve güneş gibi doğanın üç temel şartının geniş ölçüde gerçekleştiği yerler sağlamak, 2) İşyerlerini, çalışmayı güçlükle boyun eğilecek bir şey olmaktan çıkararak doğal bir insan etkinliği kılacak şekilde düzenlemek, 3) Boş zamanları faydalı ve verimli bir şekilde kullanmak için zorunlu tesisleri öngörmek, 4) Bu üç işlev arasında ulaşımı sağlayacak bir yol şebekesi oluşturmak. Anlaşmaya göre bu dört işlev şehirciliğin dört anahtarını oluşturmaktadır (Le Corbusier, 2009: 88). Planlama, bu dört anahtar işleve ayrılmış bölümlerin her birinin yapısını belirleyecek ve her birinin kentin bütünü içinde nasıl yer alması gerektiğine karar verecektir. Şehircilik kentlerin biçimini değiştirecek, varlık nedenlerini kaybetmiş geleneklerin ezici baskısını ortadan kaldıracak ve yaratıcı zihinlere uçsuz bucaksız bir eylem alanı açacaktır (Le Corbusier, 2009: 89). Bölgeleştirme; oturma, çalışma, dinlenme gibi anahtar işlevleri hesaba katarak kent arazisini düzene sokacaktır. Kent önceden incelenmiş bir girişim niteliğine bürünecek ve bir genel planın katılığına boyun eğecektir. Bölgenin gereksinimlerine bağlı dört anahtar işlevini gerçekleştirmekle yükümlü olan kent artık gelişigüzel girişimlerin düzensiz bir sonucu olmayacaktır (Le Corbusier, 2009: 91-93).

Bu ilkeler doğrultusunda Le Corbusier ve onun gibi düşünenler adeta makine gibi bir kent tasarlıyorlardı. Le Corbusier, 1935 yılında New York'a yaptığı geziyi değerlendirdiği *Katedraller Beyazken* adlı yazısında genelde Amerikalıların, özellikle de New Yorkluların makineleri her şeyden daha çok sevdiklerine değiniyor ve bunun da çok iyi bir şey olduğunu söylüyordu:

Amerikan kentleri makinedir, ızgara-cadde makinesi ve gökdelen makinesidir. Bunların içinde bizler temiz, boş ve özgürüzdür. Caddeler birbiriyle dik açı yapar ve düşünce özgürleşir (Sennett, 1999: 194).

Dolayısıyla modern şehircilik, kapsamlı bir kent planlaması ekseninde işlevselciliğe önem veren ve "makine tarzı kent" inşasını düşleyen bir anlayış olarak ortaya çıkmaktadır.

İşlevselcilik kavramının önem kazandığı bir diğer saha modern mimaridir. Modern mimarî anlayışı çerçevesinde on dokuzuncu yüzyılın gösterişli Neo-Klasisist Rönesans üslubu, yerini aynen erken Roman mimarisindeki gibi belirgin, süssüz, işlevsel, yapı içinin gereklerine göre doğmuş cephelere bırakıyordu. Böylelikle Orta Çağ'dan bu yana hayata egemen olan tarım kültürlerinin taş mimarisi sona eriyor ve bilimsel teknoloji çağının endüstri hayatına paralel yeni bir mimarî, on dokuzuncu yüzyılın geçmiş kültürleri kopya eden mimarisinin yerini almaya başlıyordu. Bilimsel çalışmaların ve tekniğin ortaya koyduğu yeni imkânlar ve malzemeler diğer sanatlarda olduğu gibi mimariye de girmeye ve yeni biçimler yaratmaya başlayacaktı (Turani, 2007: 642).

Modern mimarî, Walter Gropius'un öncülük ettiği "*Bauhaus Okulu*" ekseninde gelişen *Uluslararası Üslup* anlayışı çerçevesinde *Mies van der Rohe* ve *Le Corbusier* gibi isimleri barındıran bir akımdı. *Bauhaus* deyince akla cam köşeler, düz çatılar, dürüstçe kullanılan malzeme ve örtülmemiş strüktür gelmekteydi. *Bauhaus* üslubunun iki temel gayesi vardı: İlk olarak yeni mimarî işçiler için yaratılıyordu. Kutsal amaç, işçiler için ideal konut yaratmaktı. İkinci olarak burjuva kökenli her şey reddediliyor, müşterilerin değişik önerileri, özel siparişleri ve direktifleri kabul edilemez bulunuyordu (Wolfe, 2006: 8-11). Burjuva karşıtı olması için sanat makine yapısı olmalıydı. Teori uyarınca çatılar düz, cepheler tek satıh olacaktı. Zira eğimli kırma çatılar ve cephe silmeleri, burjuvazinin

uzun süreden beri taklit edip durduğu eski asalet simgeleriydi. Bunun yanında bir de “gizlenmemiş strüktür” ortaya çıktı. Burjuvazide hep yatay ve düşey silmeler, alınlıklar, yalancı sütunlar, başlıklar, insan figürleriyle süslenmiş ağır kâgir duvarlı sahte cepheler, büyüklük kompleksini simgeleyen mahrutı tepeli kuleler, dik eğimli çatılar, çekmeler, çıkmalar gibi binanın içinde olup bitenlerle ilgisiz elemanlar, sahtekâr bir tutumla kullanılagelmişti. Bütün bunlara son verilecekti. Taşıyıcı olduğu açıkça yansımadıkça lüks türünden granit, mermer traverten, kırmızı tuğla gibi kâgir malzeme kullanımına cevaz yoktu. Duvarlar ince etli sıva veya cam olacaktı. Artık duvarların taşıyıcı özelliği kalmadığından – bu işi şimdi çelik, beton ya da ahşap iskelet yapıyordu- kale gibi kalın duvar yapmak hilekârlık sayılıyordu. İç strüktür, makine yapısı parçalar, mekanik çerçeveler, kısacası yapının modern anlamdaki canı, eklenmiş süslemelerden arınmış bir biçimde serbestçe ifade edilmeliydi (Wolfe, 2006: 13-15).

Modern mimaride eksenler, daireler, dik açılar önem kazanıyordu. Zira Le Corbusier’e göre bu geometrik gerçekler gözümüzün ölçüp tanıyabileceği sonuçlar veriyorlardı. Bunların dışında her sonuç rastlantısal, mantıksız ve keyfî olacaktı. Le Corbusier, geometriyi “insanın anlatım dili” olarak niteliyordu (2010: 99). Modern mimarî makine çağının gereklerine uygun olacak hatta konut dahi içinde yaşanılacak bir makine olarak tasarlanacaktı (2010: 124). “Eğer konut ve apartman sorunu, araba şasisi gibi araştırılsaydı” diyordu Le Corbusier, “evlerimizin çabucak değiştiğini, iyileştiğini görebilirdik. Eğer evler şasiler gibi sınaî olarak seri üretilselerdi, beklenmedik ama sağlıklı ve savunulabilir biçimlerin çabucak ortaya çıktığını görebilirdik. Estetiğin ne olduğu da şaşkınlık verici bir kesinlikle belirginleşirdi” (2010: 155). Kuşkusuz bu makine-ev de modern çağın gerektirdiği üzere işlevsel ve sade olacaktı. Modernistlerin, bu sade konutta yer almaması gerekenlere ilişkin epeyce uzun bir listeleri vardı. Duvar kâğıdı, kalın perdeler, çiçek motifli yer halıları, Yunan sütun ya da vazolarını çağrıştıran kaideli, fırır abajurlu lambalar, dantelli masa örtüleri, biblolar, şömine üstü tabloları, karyola başlıkları, radyatörün örten tablolar yasaktı! Mobilya cicili kumaşlarla örtülmeyecek, malzemenin dürüstçe kullanımı ilkesine uygun olarak doğal tonlarda deri, çelik boru, ahşap, kamış ya da çadır kumaşından yapılacak, lüks malzeme sayılan halı terk edilip, gri ya da siyah linolyuma dönülecekti (Wolfe, 2006: 17-18).

Yeni yapı ve biçimlendirme alanında modernist mimarların çalışmaları önemli neticeler doğurdu. Geriye doğru bir bakış, geçen yüzyılın ortasından itibaren rasyonel, titiz bir işlevsellik ve süsten uzaklaşmanın açıkça ele alındığını gösterir. Gerekliliğe önem verilmiş, aslı unsurlara dönüş, malzeme olanaklarından yararlanma, mekân sorununun ele alınışı, yeni mimariyi karakterize eden unsurlardır. Böylece gereksizden arınma, yani "purisme", bu dönemin özelliğini teşkil eder. Formel, estetik düşüncelerin pek dikkate alınmadığı bu dönemde çağın akılcılığının mimariye de yansımış olduğu açıktır (Turani, 2007: 648).

2. Modern Şehirciliğin Kitiği

"Her zaman haklı olan mimar değil hayattır"²
Le Corbusier

Modern şehircilik anlayışı yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok eleştiriye maruz kaldı. Bu eleştirilerin başında modern şehircilik anlayışının, kenti rasyonel planlamanın yalınkat bir nesnesi haline getirdiği iddiası geliyordu. Bu açıdan bakıldığında modernistlerinki gerçekten de renksiz bir tahayyüldü. Modern planlama, kentte yaşayanlara bir yandan sağlıklı, temiz, güvenli ve rasyonel bir hayat vaat ederken, diğer yandan kentteki rahatsız edici farklılıkları izale etmek, kenti ve kentte yaşayanları bir çeşit mühendislik projesine tabi tutmak ve bu yolla onları homojenize etmek gibi amaçlar güdüyordu. Modernistlerin bu sıkıcı ütopyasında tesadüflüğe, karmaşaya, sokaktaki hayatın canlılığına yer yoktu. Bütün bunların ütopyistlerin zihnindeki yegâne karşılığı "sorun"dan ibaretti. Modern ütopyistler ise Bauman'ın (1999: 54) deyişiyle, hayattaki mutluluğu sorunların yokluğuyla özdeş tutan bir anlayışa sahiptiler.

Kentleri tüketimin ve turistik faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir yaşam sahnesine indirgeyen ve dolayısıyla onu nötralize eden tüm ekonomik ve demografik sebeplerin ötesinde "ruhsal" bir sebebin varlığına vurgu yapan Sennett, kentlerin görünüşünün modern kültüre içkin büyük bir

² Şurada zikredilmiştir: (Bumin, 1998: 80).

“açılma” korkusunu yansıttığını ifade etmektedir. Bu bağlamda kentlerin inşa edilme tarzının karakteristik özelliği, insanlar arasındaki farkların oluşturduğu duvarlardır. Bu yüzden kentte inşa edilenler kişilsiz, nötralize edici, sosyal temas imkânını ortadan kaldıran yerlerdir: Dökme camla kaplı dış duvarlar, yoksul semtleri kentin geri kalan kısmından ayıran ana yollar, koğuş tarzı siteler (1999: 14-15). Çevrede var olan karmaşıklık ve farklılığı yadsımak ve çevreyi nötralize etmek için kullanılan yöntem ise ızgara türü planlardır (Sennett, 1999: 66).

Bu planlama anlayışına güzel bir örnek, Brezilya'nın başkenti Brasilia'dır. Kent, 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında devlet başkanının emriyle ülkenin coğrafi olarak tam merkezinde inşa edilmiştir. Le Corbusier'nin öğrencileri olan *Lucio Costa* ve *Oscar Niemeyer* tarafından planlanan ve tasarlanan bu kent, Berman'a göre dünyanın en kötü kentlerinden biridir. İnsanların bir araya gelip konuşabileceği ya da basitçe birbirlerine bakıp ortalıkta salınacağı kamusal mekânlardan yoksun bu kent, insana, kişinin kendisini aydaymışçasına yalnız, kaybolmuş hissettiği muazzam boş alanların verdiği duyguyu vermektedir (2004: 13). Öyle ki, kentteki ilk kuşak yerleşimciler diğer Brezilya kentlerinin sokak yaşamındaki oyalanma, sohbet, flörtler ve küçük ritüeller gibi hazların olmadığı bir gündelik yaşamın kendilerinde yarattığı travmayı ifade etmek için “Brasilia enfeksiyonu” anlamına gelen *brasilite* terimini icat etmişlerdir (Scott, 2008: 199).

Hiç kuşku yok ki Brasilia, modernist başarısızlık konusunda yalnız değildir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda pek çok ülkenin kent merkezlerinde büyük sosyal konut blokları yapılmıştır. Bu bloklar, geri kalmış bölgelerdeki düşük gelir gruplarına yüksek bir yaşam standardı sağlamak için planlanmıştı ve yakınlarında alışveriş merkezleri ile diğer hizmetlerin sağlandığı birimler bulunmaktaydı. Ne ki araştırmalar, daha önce oturdukları konutlardan bu büyük ve yüksek bloklara taşınanların kendilerini yalıtılmış ve mutsuz hissettiklerini göstermişti. Yoksul bölgelerdeki büyük bloklar ve çevredeki alışveriş merkezlerinin çoğu yıkılmış, serseriler ve diğer şiddet içeren suçlular için sığınak olmuştu (Giddens, 2005: 5-6).

Gerçekten de “sosyal temassızlık” meselesi modern şehirciliğin zayıf karnını oluşturuyordu. 1961'de yazdığı *The Death and Life of Great American Cities* adlı kitabıyla modern şehirciliğin prensiplerine karşı bü-

yük bir taarruz başlatan Jane Jacobs'un da, üzerinde hassasiyetle durduğu mesele buydu. Jacobs'a göre en iyi şehirler canlı ve hareketli bir sokak yaşamına sahip olanlardı. Jacobs, şehrin kamusal mekânlarında gerçekleşen insanlar arası etkileşimin modern planlama yoluyla ortadan kaldırılmasının adeta şehrin ölümü olduğunu düşünüyordu. Ona göre insanlar arasında sosyal temasın tesis edilebileceği kaldırım, park ve oyun alanı gibi yerler hem çocukların sosyalleşmesine ve ebeveynlerin çocuklara ve onların aktivitelerine nezaret edebilmesine hem de yetişkin komşuların kendi aralarında yakın dostluklar kurabilmelerine imkân sağlıyordu (Gottdiener and Hutchison, 2006: 330-331). Kuşkusuz Le Corbusier şehre yukarıdan bakarken, Jacobs onu sokaktan, toplumun içinden görüyordu (Scott, 2008: 214).

Modernist şehirciler, modern planlamayı insanlığın bütün sorunlarını çözecek bir reçete olarak görüyorlardı. Onlara göre şehirciliğin sorgulanamaz ve tartışılmaz kesin kuralları vardı. Bunlar tartışılmazdı, zira rasyoneldiler. Modern planlamanın bu otoriter veçesi, kentlilerin, yaşamlarını etkileyen kararların alınması sürecine katılma haklarını açıkça yok sayıyordu. Modernistlere göre yapılması gereken, insanlara bu kurallar dairesinde yaşamayı öğretmektir.

Le Corbusier'in belirttiği gibi bu kesin kurallar, insanlara konutlarında rahatlık, işlerinde kolaylık, boş zamanlarında mutluluk sağlayacaktı (2009: 94). Le Corbusier, insanları sağlıklı ve mutlu yaşatmak için kurduğu konut birimlerinde insanların şimdiki halleriyle yaşayabileceklerine inanmıyordu. Onlara, apartmanlarda nasıl oturulacağını da öğretmek gerekiyordu. Marsilya'da yaptığı konut biriminin çizimleri bittiğinde CGT'ye şöyle yazıyordu: "*Sizin için... Fakat mensuplarınıza gerekli disiplini öğretmek gerekir!*" (Bumin, 170-171).

Kuşkusuz modern şehircilik anlayışının yarattığı önemli sorunlardan bir diğeri de kentlerin tarihî dokularının tahrip edilmesiydi. Modernistler sanayileşme ve makineleşmenin getirdiği yeni bir çağın şafağında olduklarının farkındaydılar. Bu yeni çağda eskinin şehirlerine, binalarına, üsluplarına ve geleneklerine tahammül edemiyorlardı. Bunlar mümkünse ortadan kaldırılmalı, değilse şehir boş bir arazide sıfırdan inşa edilmeliydi. *Haussmann'laştırma* kavramında ifadesini bulan bu tahripkâr anlayış tıpkı Romalılar'ın Kartaca'ya yaptıkları gibi şehrin hafızasını yok ediyor, adeta ruhunu öldürüyordu.

Bu durum, modern düşünceye içkin bir ikilemden kaynaklanmaktadır. Gerçekten de modern olmak bir yandan bize serüven, iktidar, haz, ilerleme ve dönüşüm vaat ederken öbür yandan sahip olduğumuz, bildiğimiz, olduğumuz her şeyi imha etme tehdidini taşımaktadır (Berman'dan akt. Harvey, 2003: 22). Bu durumu “yaratıcı yıkma” imgesi ile açıklayan Harvey şöyle demektedir:

Bu tür bir ikilemin edebiyat dünyasındaki klasik temsilcisi, Goethe'nin Faust'udur. Eski dünyanın küllerinden yepyeni bir dünya yaratmak amacıyla dinî efsaneleri, geleneksel değerleri ve göreneklere dayalı yaşam tarzlarını yıkmaya hazır epik bir kahraman olan Faust, son tahlilde, trajik bir kişiliktir. Düşünce ve eylemin bir sentezi olarak Faust, insanı yoksulluktan ve yoksunluktan kurtarma potansiyelini taşıyan bir yüce ruhsal başarı uğrunda, doğaya hâkim olma ve yepyeni bir doğal manzara yaratma yolunda, hem kendini hem de bütün dünyayı, örgütlenmenin, acı çekmenin ve yorgunluktan tükenmenin en uç noktalarına kadar zorlar. Bu yüce hedefin gerçekleşmesinin önünde bir engel olarak duran her şeyi ve herkesi ortadan kaldırmaya hazır olduğu için, sonunda kendisini de dehşete düşürecek biçimde, deniz kenarında küçücük bir kulübede yaşayan ve herkes tarafından çok sevilen bir yaşlı çifti, salt kendi master planında yerleri olmadığı için öldürtür (2003: 29-30).

Son tahlilde modern şehircilik anlayışı sanayi kapitalizminin erken dönemlerinde kentlerde ortaya çıkan büyük sefalet ve yoksulluğa karşı kentlerin ve kentlilerin kurtuluş umudu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışın temel gayesi kentin fiziksel şartlarını rasyonel ve sağlıklı bir düzene sokmak ve bu yolla sosyal rahatsızlıkları da tedavi etmektir. Bu yaklaşım, anti-sosyal bir inşaat geleneği getirmesinden, insanların kendi mekânları üzerindeki tayin hakkını ortadan kaldıran otoriter yapısına kadar birçok açıdan ciddî eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Modern şehirciliğin tarihine bu çerçeveden bakıldığında çıkarılması gereken ders, Giddens'in (2005: 5) belirttiği gibi, insanları etkileyen fakat onların hayat tarzları hakkında yeterli bilgiye dayanmayan pratik politikaların başarı şansının son derece az olduğudur.

Sonuç yerine: Modern Şehircilik Aşılırken...

Modern şehircilik anlayışının yirminci yüzyılın ortalarından bu yana ciddi eleştirilerle karşı karşıya kalması, planlama ve mimarlık alanlarında yeni gelişmelere yol açtı. Kentte yaşayanların kentin planlanması sürecine katılımını öngören yeni planlama teorileri ve mimaride sokaktaki adamın beğenilerini hesaba katan yeni yaklaşımlar ortaya çıktı. Dolayısıyla bu gelinen noktada modern anlayışların aşılmaya yüz tuttuğunu söyleyebiliyoruz. Bugün artık gündemi belirleyen kavram –ister moderniteden bir kopuş, isterse de bir süreklilik bağlamında değerlendirilsin- postmodernitedir. Kent üzerine düşünenlerin şimdi tartıştıkları mesele, postmodern bir şehircilik anlayışının mümkün olup olmadığı yönündedir.

Kuşkusuz şehircilikte modern anlayışların gücünü yitirmesi, bütün meselelerin üstesinden gelindiği anlamına gelmiyor. Kentler ve kentliler içinde yaşadığımız bu yeni dönemin beraberinde getirdiği yeni sorunlarla karşı karşıyadır. Modern şehirciliğe yöneltilen en ciddi eleştiri kentte yaşayanların kültürel kimliklerine ve yaşam tarzlarına bîgâne kaldığı, onları bir potada eritmeye çalıştığı yönündeydi. Şimdi ise her bireyin kendi kimliğini inşa edebildiği fakat bunu yaparken referans alabileceği bir üst kimlikten mahrum olduğu, parçalanmışlığın öne çıktığı postmodern bir dönemde yaşıyoruz. Bunun mekâna yansımaları ise, bir vechesiyle, farklı sosyo-ekonomik statülere ve kültürel kimliklere mensup insanların birbirlerinden tamamen ayrı yaşadığı, etrafı güvenlik duvarlarıyla çevrilmiş, giriş çıkışların kontrol altında tutulduğu izole yaşam alanlarıdır. Bu ise, insanların birbirlerini tanımalarının, ortak meseleleri hakkında müzakere yürütebilmelerinin, dolayısıyla demokratik bir kent ortamı oluşturmalarının önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa Sennett'in (1999: 222, 227) belirttiği gibi "*insancıl bir kentin plancısı, farklı mekânlar arasında sağlam duvarlar yerine gevşek sınırlar çizmeli, farklılıkları birbirinden ayırmak yerine, onları üst üste yığmalıdır*". Kentte yaşayanlar arasındaki iktisadî ve sosyal uçurumların sürekli büyüdüğü bu yeni dönemde bu amacın nasıl gerçekleştirileceği ise yakıcı bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z., (1999), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Birinci Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benevolo, L., (1995), *Avrupa Tarihinde Kentler*, Çev. Nur Nirven, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Berman, M., (2004), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker, Yedinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bumin, K., (1998), *Demokrasi Arayışında Kent*, İkinci Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cansever, T., (2002), *Kubbeyi Yere Koymamak*, Yay. Haz.: Mustafa Armağan, İkinci Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cantek, L., (2006), *Kabadayların ve Futbolun Mahallesi: Hacettepe, Sanki Viran Ankara*, Der. Funda Şenol Cantek, Birinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Engels, F., (1992), *Konut Sorunu*, Çev. Güneş Özdural, İkinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F., (1997), *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, Çev. Yurdakul Fincancı, Birinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- Fishman, R., (2002), 20. Yüzyılda Kent Ütopyaları: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier, 20. Yüzyıl Kenti, Derleyen ve Çeviren: Bülent Duru ve Ayten Alkan, Birinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Giddens, A., (2005), *Sosyoloji*, Yay. Haz.: Cemal Güzel, İkinci Baskı, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gottdiener, M., Hutchison R., (2006), *The New Urban Sociology*, Third Edition, Westview Press.
- Harvey, D., (2003), *Postmodernliğin Durumu*, Çev. Sungur Savran, Üçüncü Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Le Corbusier, (2009), *Atina Anlaşması*, Çev. Ayda Yörükân, Birinci Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Le Corbusier, (2010), *Bir Mimarlığa Doğru*, Çev. Serpil Merzi, Altıncı Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sennett, R., (1999), *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, Çev. Süha Sertabiboğlu ve Can Kurultay, Birinci Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Scott, J. C., (2008), *Devlet Gibi Görmek: İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu*, Çev. Nil Erdoğan, İstanbul: Versus Yayınları.
- Sorokin, P. A., (2008), *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Çev. Mete Tunçay, Birinci Baskı, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Tekeli, İ., (2001), *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, Birinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Turani, A., (2007), *Dünya Sanat Tarihi*, On Üçüncü Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Wirth, L., (2002), *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme*, 20. Yüzyıl Kenti, Derleyen ve Çeviren: Bülent Duru ve Ayten Alkan, Birinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Wolfe, T., (2006), *Bauhaus ve Sonrası*, Çev. Feyyaz Erpi, İkinci Baskı, Ankara: Keşif Yayınları.

Hakan Olgun: Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Eskişehir'de tamamladı. 2002 yılında Uludağ Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını Dumlupınar Üniversitesi'nde yaptı. 2006 yılında Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde başladığı doktora çalışmalarına halen devam etmektedir. Aynı bölümde öğretim elemanıdır. Akademik araştırmalarını, misafir araştırmacı olarak, Kanada'nın Queen's Üniversitesi'nde sürdürmektedir.

İletişim:

E-posta: olgunh@hotmail.com

Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi Bağlamında Kent Tarihçiliğinin Sorunları

*

Issues of Urban Historiography in the Context of Comparative History
Method

Neslihan Ünal

Özet

Bu makale, kent tarihçiliğinde yeni bir yaklaşım olarak karşılaştırmalı tarih yöntemini ele almaktadır. Karşılaştırmalı tarih, farklı toplumlardaki kurumları ve fikirleri analiz eder. Ülkeler, kentler, uygarlıklar, kurumlar, devrimler, ideolojiler vb. birçok şey karşılaştırmalı tarihin konusu olabilir. Karşılaştırmalı tarih, kent tarihi araştırmalarında da kullanılmaktadır. Bu makale, kent tarihi ve karşılaştırmalı tarih yöntemi hakkında genel bir bakış açısı kazandırmayı ve bunun yanında çalışmalarda ortaya çıkan problemlere değinmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: karşılaştırmalı tarih, kent araştırmaları, kent tarihi

Abstract

This article focuses on the comparative history method as a new approach in urban history. Comparative history analyses ideas and institutions in different societies. Various topics can be studied in terms of comparative history such as countries, cities, civilizations, institutions, revolutions and ideologies. Comparative history method can also be used to make research on urban history. This article gives an overall perspective on both urban history and comparative history method and then discusses recent problems on the latter's practice.

Keywords: comparative history, urban research, urban history

Kent Tarihi

Yerel tarih, yerel bağılıkları ve topluluk içindeki sosyal konumları itibarıyla ufukları dar olan yerel tarihçilerin işiydi. Ancak son zamanlarda yerel tarih, akademik tarihçiler tarafından önemli bir uğraş haline getirildi. Amerika Birleşik Devletleri'nde Frederick J. Turner, Amerikan tarihinde sınırın önemine ilişkin yazdığı kitabında siyasî tarihle bağına koparıken, 20. yüzyıl başlarında James H. Rabinson “*Yeni Tarih*” sloganıyla ortaya çıktı ve tarihi şöyle tanımladı. “Tarih, insanın yeryüzünde gördüğü andan itibaren yaptığı ya da düşündüğü her bir izi, artakalan her şeyi içerir” (Özbaran, 2005: 71). Lucien Febvre ve Marc Bloch’un 1929 yılında kurdukları Annales Okulu, Fransa’da tarihe yeni ve geniş bir bakış açısı getirdi. 20. yüzyılın ortaları Fernand Braudel ve Le Roy Ladurie gibi temsilcilerinin katkılarıyla bu okul, ABD’deki öncülerinin başlattıkları “*yeni tarih*”in boyutlarını çok daha fazla geliştirdi (Özbaran, 2005: 74). Annales tarihçileri bu yeni tarih anlayışının en iyi uygulayıcıları oldu. Le Roy Ladurie’nin Languedoc’un kırsal kesimi üzerine yaptığı çalışma, Annales yaklaşımının iyi bir örneğidir. Britanya’da ise yerel tarih açısından bölgelerden çok tek tek köylere ve kasabalara ağırlık verildi (Tosh, 1997: 102-103). Fransız tarihçilerinin öncülüğünün ardından 1960’larda Amerika kentlerinde yaşanan kriz, toplumsal hareketliliğin tarihine, azınlık gruplarında siyasete ve yoksul kent bölgelerinde mahrumiyete ağırlık veren “*yeni kent tarihi*”ni ortaya çıkardı (Tosh, 1997: 27). Yeni kent tarihi, kentleri birer süreç ve özgül tiplerin ortaya çıkması şeklinde ele aldı. Bu yaklaşım ile kent, canlı bir sosyal olgu olarak tasvir edildi (Eldem-Goffman-Masters, 2003: 15).

Ülkemizde ise Osmanlı tarih yazıcılığı kapsamında bölge veya kent tarihlerinin yazılması; belediyelerin doğuşu, vilayet salnamelerinin yayımlanması ve Osmanlı’ya gelen seyyahların etkisiyle 1870’lerden sonradır. Bu dönemden sonra kent tarihi yazımına artan ilgi ile ortaya konan çalışmalar şunlardır: İsmail Belig Efendi’nin *Tarih-i Bursa* (1871), Lami Çelebi’nin *Şehrengiz-i Bursa* (1871), Şakir Şevket’in *Trabzon Tarihi*

(1873) ve Lütü'nin *Şam Tarihi* (1883) (Aslan, 2000: 199). Yine 1950 ve 1960'larda Fahri Dalsar, Halil İnalçık ve Ronald Jennings kadı ve hükümet kayıtlarından faydalanarak; Bursa, Kayseri ve diğer şehirleri konu eden çalışmalar ortaya koymuşlardır (Eldem-Goffman-Masters, 2003: 12)¹. Bahsi geçen çalışmaların kent tarihçiliğine katkıları bir yana, özellikle Türkiye'de kent tarihçiliğine, 1970'li yıllardan itibaren artan bir ilgi mevcuttur.² 1980'lere gelindiğinde ise Suraiya Faroqhi, Haim Gerber, Daniel Goffman gibi araştırmacıların ortaya koydukları çalışmaların kent tarihçiliğine önemli katkıları oldu. Bu çalışmalar, kentlerde yerel unsurlar ile dışarıdan gelenler arasında sürekli bir ilişkinin varlığını ortaya koydu (Eldem-Goffman-Masters, 2003: 12-13).³

Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi

Aynı şekilde ülkemizde kent üzerine araştırmaların yoğunluk kazandığı 1970'ler, karşılaştırmalı tarih yönteminin sosyal tarihe katkı niteliğinde gündemdeki yerini aldığı zamanı işaret etmektedir. 1970'ler *sosyal tarih* için bir çeşit oluşum niteliğindedir. Aynı oluşum "*karşılaştırmalı tarih*" yöntemini de kapsamaktaydı. Yazarlar karşılaştırmalı, sosyal tarihe ek bir perspektifle yapılabileceğini; onaylanmayan davranışlara karşı, teknik bir savunma ve entelektüel etkiyle karşılaştırmalı içe dönük veya ulusal önyargıları azaltabileceğini açıkladılar (Black, 2000: 105). Theda Skocpol'un da belirttiği gibi kuram ile tarihin birbirini etkilemesinden

¹ Söz konusu çalışmalar şunlardır: Halil İnalçık, Bursa XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar, Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, Ronald Jennings, Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri.

² Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul, 1969; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya: Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı*, Ankara, 1995. (Özer Ergenç'in 1973 tarihli doktora tezinin kitap hali); Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara, 2006. (Özer Ergenç'in 1977 tarihli doçentlik tezinin kitap hali)

³ Bahsi geçen çalışmalar dışında ülkemizde yayınlanan pek çok farklı monografi, kent tarihine önemli katkılar sağladı. Bu çalışmaların kent tarihi yazımına yaklaşımlarıyla ilgili değerlendirme için bkz. (Tekeli, 1998: 149-152).

doğan karşılaştırmalı tarih, zamanı geldiğinde her ikisinin de zenginleştirilmesine katkıda bulunmalıydı (Skocpol, 2004: 18). Gerçekten de Alexis de Tocqueville ve Max Weber'den Marc Bloch, Reinhard Bendix ve Barrington Moore'a karşılaştırmalı tarih uygulayıcıları, genellikle sosyal yapılar ve kültürlerin çığır açan dönüşümlerini ve sosyal dinamiklerini anlamakla ilgilendiler (Skocpol-Somers, 1980: 174).

Bu isimlerden Barrington Moore Jr., kapsamlı bir karşılaştırmalı tarih çalışmasının en iyi örneğini veren kişiydi. *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü); İngiltere, Fransa, Amerika, Çin, Japonya ve Hindistan şeklindeki şaşkırtıcı bir ülke dizisi içinde arazi sahibi-köylü ilişkilerinin anıtsal bir çalışmasıdır. Moore'un amacı; parlamenter demokrasi, faşizm ya da komünizmin farklı yerlerdeki yükselişine bakarak, bunun kültürel koşul ve değişkenlerle nasıl olduğunu göstermekti (Black, 2000: 105). Yine karşılaştırmalı tarihe hizmet eden bir diğer önemli isim Theda Skocpol'dur. Moore'un öğrencisi olan Skocpol'un bu alandaki önemi Moore'dan daha yüksek bir dereceye taşınacak karşılaştırmalı tarih yöntemini kullanmış olmasıdır. Skocpol'un kitabı Moore'un tezinin geliştirilmesidir ve bu gelişim, özellikle çalışmasına uluslararası faktörlerin dâhil edilmesi şeklinde gerçekleşti (Hobden, 1998: 31). Karşılaştırmalı tarih, uygulama şekli itibarıyla üç kategoride değerlendirilmektedir (Skocpol-Somers, 1980: 174):

- **Paralel karşılaştırmalı tarih** (Parallel comparative history): Bu tür karşılaştırmalı tarih yönteminde bir dizi halindeki tarihsel olaylar, okuyucuyu ikna edebilmek için sebepleriyle verilir ve bu yöntemde, açıkça tanımlanan hipotez veya teori tekrarlanarak kanıtlanabilir.

- **Zıtlıklara yönelik karşılaştırmalı tarih** (Contrast of contexts): Bu yöntem ise paralel karşılaştırmalı tarihin tamamıyla zıttı bir amaçla tarihsel olayların izini sürmektedir.

- **Makro-analitik karşılaştırmalı tarih** (Macro-causal analysis): Bu kategorideki karşılaştırmalı tarih uygulamasını bilim adamları, öncelikle

makro düzey yapılar ve süreçler hakkında nedensel çıkarımlar yapmak amacıyla kullanır.

Karşılaştırmalı tarih yöntemini uygulayan ve bu alana teorik katkı sağlayan bir diğer önemli isim, Charles Tilly'dir. Tilly'nin devleti küresel düzeyde incelemesinden sonra ise tarihsel karşılaştırma; *individualizing comparisons* (bireysel karşılaştırmalar), *universalizing comparisons* (evrensel karşılaştırmalar), *variation-finding comparisons* (varyasyonlu karşılaştırmalar) ve *encompassing comparisons* (kapsamlı karşılaştırmalar) şeklinde dört kategoriye bölündü (Pyenson, 2002: 7).

Kent Tarihi Araştırmaları ve Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi

Kent tarihi araştırmalarında karşılaştırmalı tarih yönteminin temellerini atan kişi ise Max Weber'dir. Batılı olan ve olmayan (Örneğin, Asya tipi) kentler arasındaki karşılaştırmalar Avrupa'nın kentleşmesini ve kapitalizme geçişini açıklayan "klasik" kuramcılarının zihnini işgal eden konulardan biridir. Aynı şekilde Weber'in çalışmalarına da; Batıdaki devingen toplumsal değişim ile Batılı olmayan kentsel gelişimin sınırlılığı arasındaki çelişki (Holton, 1999: 30) yön verdi. Bu çelişki üzerine eğilen Weber bir tartışmasında; "Tarihin, diyelim ki Ortaçağ şehrinde neyin özgül olduğunu ortaya koymasına gerektiğinde kesinlikle anlaşıyoruz; fakat bu ancak, biz önce diğer şehirlerde (antik, Çinli, İslâmî) neyin eksik olduğunu bulursak olanaklıdır" (Burke, 2005: 22). Görüşüyle karşılaştırmaların işlevine vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede Weber, Batı ve Batı dışındaki toplumlar arasında karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirdi. Weber'in çalışmalarında vurgu yaptığı Batı ve Batılı olmayan ayrımının ardından da, bu alandaki karşılaştırmalar açısından geri dönülmez bir yola girildi. Fernand Braudel'in de vurguladığı gibi; "ister kıyafet, para, kent veya kapitalizmden söz edilsin, Weber'in ardından karşılaştırmalardan kaçınmak olanaksızdır. Çünkü Avrupa kendini 'diğer kıtalara göre' açıklamaya son vermemiştir" (Braudel, 2004: 461). Braudel'in görü-

şünü destekler bir diğer görüş Marc Bloch'a aittir. Karşılaştırmalı tarih ve kent araştırmalarının birbirine olan katkısını Marc Bloch, şu sözlerle ifade etmektedir: "Karşılaştırmalı tarih, yerel çalışmaları tanımaya ve onlara hizmet etmeye hazırdır, zira yerel çalışmalar olmadan karşılaştırmalı tarih hiçbir şey ifade etmez, tıpkı yerel çalışmaların da karşılaştırmalı tarihsiz hiçbir işleve sahip olamayacakları gibi" (Bloch, 1985: 48).

Nitekim Avrupa'nın Batı dışı toplumları, uygarlık düzeyinde hem tarihsel hem de kültürel alanda sınıflandırmaya duyduğu ihtiyaç, karşılaştırmalı tarih alanında zengin bir literatüre sahip olmasına hizmet etti. Bu zengin literatür içinde kentler üzerine yapılmış karşılaştırmalı tarih araştırma örneklerinden birkaçı şunlardır: Diane Shafer Graham'ın *Planting, Planning and Design: A Comparative Study of English Colonial Cities Founded in India, North America and The Caribbean 1660-1710* adlı doktora tezi 17. yüzyılın ikinci yarısında kurulan İngiliz koloni kentleri Bombay, Charleston, Philadelphia, Calcutta ve Kingston'ı konu etmektedir. Bu tez çalışmasında farklı coğrafi ve kültürel durumda konumlanmış ve farklı tarihsel ve politik koşullar altında kurulan bu kentlerin seçilmesinin amacı, bu kentlerin mekânsal biçimlerindeki benzerlik ve farklılıkların açıklanması ve tanımlanması olarak belirtilmektedir (Graham, 2001: iv; ayrıca bkz. Hansen, 2002). Yine Meera Kosambi ve John E. Brush'ın "Three Colonial Port Cities in India", Sidney Tarrow'un "From Comparative Historical Analysis to 'local theory': The Italian City-State Route to The Modern State", Tai-Yong Tan'ın "Port Cities and Hinterlands: A Comparative Study of Singapore and Calcutta" ve Zoltán Biedermann'ın "Colombo Versus Cannanore: Contrasting Structures of Two Colonial Port Cities (1500-1700)" adlı makaleleri (bkz. Mezentsev, 1989; Miller, 1958a; Miller, 1958b; Hamilton, 1979) bu alanda kaleme alınmış yüzlerce makaleden sadece birkaçıdır.

Türkiye'de kent tarihçiliğinin gelişimi, gerek nicelik gerekse nitelik açısından Batı'daki gelişim düzeyinden farklılık arz etmektedir. Ülkemizde kent araştırmalarının niceliğinin durumu bir yana bu noktada asıl altı çizilmesi gereken husus, çalışmalara kaynak olan temel düşüncenin

niteliğidir. Özellikle Osmanlı kenti araştırmalarına yön veren İslâm kenti tarihçiliğinin temelini Max Weber'in görüşünün tersine kent tipleri arasında İslâmî tarzın varlığını ortaya koyma kaygısı şekillendirmektedir (Eldem-Goffman-Masters, 2003: 1). Her ne kadar kent araştırmalarının genel eğilimi bu yönde olsa da, bunun aksini kanıtlamanın yolu bu alana daha fazla özgün çalışmayla hizmet etmektir. Bu noktada gerek Anadolu gerekse Balkan kentleri üzerine karşılaştırmalar yoluyla yapılan çalışmalar, Osmanlı kentinin karakteristik yapısını ortaya koyma işlevine sahip olacaktır. Yine bu sayede oluşan birikim; kent tarihçiliği için bir veri oluşumu sağlayarak, analiz yapmayı da kolaylaştıracaktır.

Özellikle son dönem çalışmalarında karşılaştırmalı tarih yöntemini benimseyen çalışmalar bu açıdan birer örnek niteliğindedir. Bu örneklerden ilki; Özer Ergenç'in *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* adlı çalışmasıdır. Özer Ergenç'in çalışmasında Ankara ve Konya'yı tercih etmesinin iki sebebi vardır: Birincisi, iki kentin aynı coğrafi koşullara sahip olması diğeri iki kentin genel yönetim sistemi içindeki benzer konumlarıdır. Dolayısıyla Ergenç, bu iki kentin belli bir bölgedeki Osmanlı kentlerinin karakteristik özelliklerini ortaya koymaya yardımcı olacağını belirtmektedir (Ergenç, 1995: 13, 14). Ankara kentinin söz konusu olduğu bir diğeri çalışma Suraiya Faroqhi'nin, *Orta Halli Osmanlılar 17. yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evler* konulu çalışmasıdır. Faroqhi, 17. yüzyıl Ankara'sı ve Kayseri'si üzerine yaptığı çalışmasını; "kentlilerin yarattığı ev mimarisi dolayımı ile şehirlerin toplumsal tarihine bir bakış denemesi" şeklinde tanımlamaktadır (Faroqhi, 2009: 27). Yine Andre Raymond'un, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri* adlı çalışması; Halep, Kahire, Şam, Bağdat, Cezayir, Tunus ve Musul'un Osmanlı dönemi örgütsel, mekânsal ve iktisadi durumlarını ortaya koymaktadır. Bahsi geçen çalışmada olduğu gibi Halep'in ele alındığı ve birden fazla kentin yer aldığı diğeri bir çalışma Edhem Eldem, Daniel Goffman ve Bruce Masters'ın Halep, İstanbul ve İzmir'i konu eden *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul* adlı ça-

lışmadır. Bu çalışma, Halep, İzmir ve İstanbul kentlerinin her birinin farklı kentsel kimliklerinin varlığını ortaya koymaktadır.

Söz konusu yayınlar, zaten kısıtlı olan karşılaştırmalı tarih yöntem uygulamalarının kent tarih alanındaki örnekleridir. Karşılaştırmalı tarih örneklerinin sayısındaki bu yetersizlik hâli bir bakıma yöntemin kendisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü yöntemin, sosyal tarih alanına ve araştırmacıya sunduğu geniş perspektif ve özgürlük ortamı, karşılaştırmalı tarih uygulayıcısı için kimi zorlukları da beraberinde getirmektedir. Aynı durum kent araştırmalarında karşılaştırmalı tarih uygulamaları için de söz konusu olduğu için konuyla ilgili sıkıntıların temelinde yatan hususlara temas etmek yerinde olacaktır.

Bu konudaki öncelikli sıkıntı, üzerinde çalışılacak kentlerin seçimi ve araştırmaya yön veren zaman diliminin belirlenmesidir. Bu iki husus hakkında alınan doğru karar; çalışmanın amacını, araştırma tekniğini, kaynak kullanımını aydınlığa kavuşturacaktır. Öte yandan araştırma açısından kentlerin seçimi kadar önemli ve üzerinde düşünülmesi gereken sorulardan birisi “kent tarihi nasıl yazılmalı?” sorusudur. Kent tarihçiliği çerçevesinde güncelliğini korumaya devam edecek olan bu soruya verilmiş yanıtların birkaçı şunlardır:

Mahalle kimliğinin kent kimliğinden daha gelişmiş olduğunu söyleyen Sevgi Aktüre, kent tarihi yazımında mekânsal boyutun önemine dikkati çekmektedir. Aktüre’ye göre kent tarihinde mekânsal boyutun unsurları ise şunlardır:

- Kentin içinde yer aldığı “network”,
- Kentin yakın çevresinde yer alan kırsal etki alanı ile olan ikili ilişki,
- Kentin mekânsal yapısını oluşturan mahalleler ve mahallelerde yer alan konut dokuları (Aktüre, 1994: 49-51).

Kentin ruhunun ortaya konması ya da kentin tüzel kişiliğinin araştırılması gerektiğini söyleyen Sina Akşin’e göre ise kent tarihi yazımında dikkate alınması gereken unsurlar şunlar olmalıdır.

- Kentin coğrafyası,
- Kentin iktisadi durumu,

- Siyasî durum,
- Kentin kültürel kimliği,
- Kentin toplumsal yapısı,
- Kentin maddi yapısı (Akşin, 1994: 8-9).

Özer Ergenç ise kent tarihi üzerine araştırma yapanların şu üç unsuru açıklığa kavuşturmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

- Kır-kent arasındaki ilişkileri,
- Kentlerin birbiriyle ilişkileri,
- Kentin çevresindeki siyasî ve sosyo-ekonomik yapılar içindeki durumu (Ergenç, 1988: 670).

Tüm bu unsurlar göz önüne alınarak kent tarihi üzerine çalışan araştırmacının izleyeceği yolu tayin etmesi gerekmektedir. Tabi bu noktada söz konusu unsurların her birinin her iki kent için ayrı ayrı göz önünde bulundurulması gereken hususlar olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Konuyla ilgili bir diğer önemli sıkıntı, karşılaştırmalı tarih yöntemi ile ilgili teorik alt yapının henüz oluşmamış olmasıdır. Çünkü Türkiye’de “karşılaştırmalı tarih” yöntemi üzerine yazılmış makale ya da kitap bulmak oldukça zordur. Ahmet Öncü’nün *Sosyoloji ya da Tarih-İbn-i Haldun ve Mukaddime Üzerine Bir İnceleme* (1993) adlı kitabının “Sonuç yerine ya da ‘Mukaddime’: Tarihsel Sosyolojiye Karşı Sosyolojik Tarih” başlıklı bölümü, Ferdan Ergut’un “Sosyal Bilimlerde Tartışma Ortamının Kurgulanması ve Tarihsel Sosyolojinin İmkânları” adlı makalesi ve İlhan Tekeli’nin *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek* kitabında “Tarih ve Karşılaştırmalı Toplumsal Araştırmalar” bölümü dışında konu ile ilgili yaklaşım ve yöntem sorunları hakkında yerli literatür mevcut değildir (Yalansız, 2009: 494). Dolayısıyla mevcut literatür eksikliği araştırmacıya çalışmasında bu alt yapı sorunuyla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır.

Bu alanda literatür yetersizliği kadar önemli bir diğer sorun, sadece bir kent üzerine yapılan araştırmaların kendine has zorlukları karşısında iki ya da daha fazla kent üzerinde araştırma yapmanın bu zorlukları, ikiye katlamasıdır. Çünkü Osmanlı kentleri üzerine yapılan araştırmaların birincil kaynakları arşiv belgeleridir. Dolayısıyla karşılaştırmalı kent

tarihi üzerine çalışanlar için bu arşiv belgelerinin transkripsiyonu meselesi önemli bir sorundur. Aynı şekilde Osmanlı dönemi arşiv malzemesinin çokluğu ve çeşitliliği belge kullanımında seçici olmayı gerektirmektedir. Kent araştırmalarında arşiv malzemelerinin kullanımında karşılaşılabilecek sıkıntıyla eş değer olabilecek bir diğer konu yabancı dil meselesidir. Araştırma konusuyla ilgili ulaşılması gereken yabancı literatürün dilinin ne olduğu bu alanda karşı karşıya kalınması muhtemel bir başka sorundur. Bu yüzden çalışılan kentler ile ilgili ulaşılan kitap, belge, gazete, makale vb. kaynakların diline hâkim olmak araştırma alanına da hâkim olmayı beraberinde getirmektedir. Örneğin eldeki belgenin veya kitabın Fransızca ya da Rusça olması halinde eğer bu diller bilinmiyorsa araştırmanın gelişimini zorlayan ek bir yük daha araştırmacının omuzlarına binmektedir.

Öte yandan konuyla ilgili bazı noktalara dikkati çekmek suretiyle, söz konusu sıkıntılarla baş edebilmek mümkündür. Bu konuda öncelikle altı çizilmesi gereken husus; karşılaştırmalı tarih yönteminde kaynak kullanımına ilişkin birincil önceliğin vurgulanmasıdır. Buna göre; karşılaştırmalı tarih, kanıtlarını neredeyse tamamen ikincil kaynaklardan çıkarır, karşılaştırmalı tarihçilerin temel görevi ise; karşılaştırmalı çalışmada incelenen geniş zaman dilimlerinin ve çeşitli mekânların özgül hâllerine ilişkin yeni veriler ortaya koymaktan değil, çeşitli tarihsel örnekler boyunca çıkan tüm nedensel savların önemini ve geçerliliğini saptamaktır (Skocpol, 2004: 16, 17). Böylelikle yöntemin hem kent araştırmaları hem de araştırmacılarına tanıdığı özgürlük ortamı sayesinde özgün çalışmalar ortaya koymak mümkün olacaktır. Yine karşılaştırmalı tarih alanında bir alt yapı oluşumunu sağlamak ve mevcut literatür eksikliğini gidermek için bu alandaki çalışmaların desteklenerek yaygınlık kazanması sağlanmalıdır. Özellikle disiplinler arası işbirliği sayesinde yapılan grup çalışmalarının alt yapı oluşumuna olumlu katkı sağlayacağı açıktır. Bu açıdan kent araştırmaları örneklerinin çoğalmasında kolektif çalışmalar önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç

Özetle karşılaştırmalı tarihin kent tarihçiliğini gerek teorik alt yapı oluşumuyla gerekse uygulama örneklerindeki çeşitlilik ve özgünlük sayesinde besleyerek, yeni bir bakış açısı kazandıracığı ortadadır. Bu bakış açısının kazanılması, hem karşılaştırmalı tarih literatürünün oluşumu hem de uygulamalarına hizmet eden araştırmacılar sayesinde mümkündür. Dolayısıyla alana hizmet maksatlı bireysel veya kolektif araştırmalara yapılan maddi ve manevi destek bu noktada önemli bir yere sahip olacaktır.

Bu açıdan öncelikle Türkiye’de karşılaştırmalı tarih yöntemine ilişkin teorik alt yapı oluşumuna hız verilmesi gerekmektedir. Bunun için yabancı literatürdeki karşılaştırmalı tarih yöntemi hakkındaki teorik kitaplar ve makaleler tercüme yoluyla dilimize kazandırılmalıdır. Nitekim böylesi bir alt yapı oluşumunu sağlamak için yayınevlerine, editörlere ve çevirmenlere önemli görevler düşmektedir.

Öte yandan alandaki gelişime katkı sağlamada bir diğer önemli görevi üniversitelerin özellikle tarih bölümlerinin üstlenmesi gerekmektedir. Çünkü karşılaştırmalı tarih yöntemi ve kent tarihi araştırmalarının akademik alanda da desteğe ihtiyacı vardır. Bu desteğin hayata geçirilmesi ve süreklilik kazanması lisansüstü ve doktora programları sayesinde mümkün olacaktır. Yine üniversite çatısı altında pek çok farklı etkinlik düzenlemek suretiyle atılan somut adımlarla konuyla ilgili büyük bir ilerleme kaydedilebilir. Bunun için gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde üniversitelerin ve akademisyenlerin işbirliğiyle sempozyumlar, paneller, konferanslar düzenlenmesi karşılıklı bilgi alışverişine imkân verecektir. Bunların yanı sıra yurt içi ve yurt dışı üniversiteleri arasında öğrenci değişim programlarıyla, sosyal etkinliklerle ve projelerle kültürel ve bilimsel bir birikim sağlanabilir.

Son olarak başta *Türk Tarih Kurumu* ve *Tarih Vakfı* aracılığıyla -tıpkı 1990’larda gerek bankaların gerekse şirketlerin kent tarihlerinin yazılmasına sağladıkları finansal katkılar gibi- belediyelerin, bankaların ve şir-

ketlerin işbirliğinin bu alandaki ilerlemeye farklı bir boyut kazandıracığı ortadadır. Ancak her şey bir yana hem kent tarihi araştırmaları hem de karşılaştırmalı tarih yönteminin gelişimi kolektif bilincin ve disiplinler arası işbirliğinin yerleşmesi sayesinde mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akşin, S. (1994). Kent Tarihinde Yaklaşım. *Kent Tarihçiliği Kent Tarihleri Atölyesi 5-6 Mart 1994* (ss.8-11). İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Aktüre, S.(1994). Tarih İçinde Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemelerine İlişkin Bazı Gözlem ve Öneriler (ss. 46-51). *Kent Tarihçiliği Kent Tarihleri Atölyesi 5-6 Mart 1994*. İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Aslan, E. (2000). Yerel Tarih'in Tanımı, Gelişimi ve Değeri. *Tarih Yazımında Yeni Yaklaşımlar Küreselleşme ve Yerelleşme* (ss. 195-204). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Black, J. (2000). *Studying History (2nd ed.)*. New York: Palgrave Publishers.
- Bloch, M.(1985). Avrupalı Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin. *Annales Okulu İzinde Tarih ve Tarihçi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Braudel, F.(2004). *Maddi Uygurluk Ekonomi ve Kapitalizm XV. –XVIII. Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Burke P. (2005). *Tarih ve Toplumsal Kuram*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eldem, E., Goffman D., Masters B.(2003). *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1988). Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler. *Belleten*, LII (203): 667-683.
- Ergenç, Ö. (1995). XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya: Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Ergut F. (2002). Sosyal Bilimlerde Tartışma Ortamının Kurgulanması ve Tarihsel Sosyolojinin İmkânları. *Toplum ve Bilim*, 91: 213-228.
- Faroqhi S. (2009). *Orta Halli Osmanlılar 17. yüzyılda Ankara ve Kayseri'de Ev Sahipleri ve Evler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Graham, D., S. (2001). *Planting, Planning and Design: A Comparative Study of English Colonial Cities Founded in India, North America and The Caribbean 1660-1710*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. New York: Binghamton University.
- Hamilton, G., G. (1979). Regional Associations and the Chinese City: A Comparative Perspective. *Comparative Studies in Society and History*, 21(3): 346-361.
- Hansen, M., H. (2002). *A Comparative Study of Six City-State Cultures*. Copenhagen: The Royal Danish Academy of Sciences & Letters.

- Hobden, S. (1998). *International Relations & Historical Sociology: Breaking down Boundaries*. Florance: Routledge.
- Holton, R., J. (1999). *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kosambi, M., Brush, J. E. (1988). Three Colonial Port Cities in India. *Geographical Review*, 78(1): 32-47.
- Mezentsev, V. (1989). The Territorial and Demographic Development of Medieval Kiev and Other Major Cities of Rus: A Comparative Analysis Based on Recent Archaeological Research. *The Russian Review*, 48: 145-170.
- Miller, D. C. (1958a). Industry and Community Power Structure: A Comparative Study of an American and an English City. *American Sociological Review*, 23(1): 9-15.
- Miller, D. C. (1958b). Decision-Making Cliques in Community Power Structures: A Comparative Study of an American and English City. *The American Journal of Sociology*, 64(3): 299-310.
- Moore, JR. B. (2003). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Özbaran, S. (2005). *Tarih, Tarihçi ve Toplum Tarihin Çağrışımı, Doğası, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi Üstüne Düşünceler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pyenson, L. (2002). Comparative History of Science. *History of Science*, 40(127): 1-33.
- Raymond, A. (1995). *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Skocpol, T., Somers, M. (1980). The Use Of Comparative History in Macrosocial Inquiry. *Comparative Studies in Society and History*, 22(2): 174-197.
- Tan, T. (2007). Port Cities and Hinterlands: A Comparative Study of Singapore and Calcutta. *Political Geography*, 26: 851-865.
- Tarrow, S. (2004). From Comparative Historical Analysis to 'local theory': The Italian City-State Route to the Modern State. *Theory and Society*, 33: 443-471.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Tosh, J. (1997). *Tarihin Peşinde*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yalansız, N. (2009). Karşılaştırmalı Tarih: Tarih Öğretiminde Yeni Bir Yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9): 493-498.

Neslihan Ünal: 1980 yılında Aydın'da doğdu. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. 2003 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi yüksek lisans programına başladı. 2006 yılında uzmanlığını aldıktan sonra aynı üniversite-

tede Karşılaştırmalı Tarih Doktora programına başladı. Hâlen doktora tez çalışması devam etmekte ve aynı üniversitenin Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

İletişim:

Adres: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, C Blok Kat:1 Oda No: 152, Tınaztepe Kampusü Buca/İZMİR

Tel: 0 232 412 87 34

E-posta: neslihan.unal@deu.edu.tr

Tuğla Yüzeyle Binalar Kent Kimliğini Belirleyici Öğelerden Birisi Olabilir mi?: Eskişehir Örneği

*

Can Buildings with Brick Facade be one of the Elements Determining The Identity of a City?: The Case of Eskişehir

Emrah Gökaltun

Özet

Pişmiş toprak yapım malzemeleri üretim imkânlarının Eskişehir’de gelişmiş olması, Eskişehir kent kimliğinin oluşturulmasında önemli bir tasarım verisidir. Bu tasarım verisini günümüzde geniş çaplı olarak kullanan ve sürdürülebilir bir kent kimliği oluşmasını sağlayan itici güç ise, Anadolu Üniversitesi’nin kampüs binalarındaki söz konusu uygulamalardır. Bu uygulamaların getirdiği dinamik etki, yine kentin doğal kaynaklarından elde edilen yerel malzemelerle çağdaş bir yapılanmayı birleştirerek, kent kimliğinin oluşumunu, oluşan bu kimliğin de sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını olanaklı kılmış ve “tuğla malzeme”, doku ve rengi ile kent kimliğini belirleyici öğelerden birisi olmuştur.

Anahtar kelimeler: tuğla, cephe, bina, kent, kimlik

Abstract

The condition that the production facilities of the terra-cotta building materials are developed in Eskişehir, is a significant design data for developing the city identity of Eskişehir. The driving force, which uses this design data in a wider sense and enables the formation a sustainable city identity, on the other hand, is the aforementioned implementations in the campus buildings of Anadolu University. The dynamic effect brought forth by these implementations enabled the formation of the city identity and the sustainable structure of this city identity by integrating the local materials, again obtained from the natural resources of the city, with a contemporary structuring; and the “brick material” became an element that “defines the city” and “describes the city” with its pattern and color.

Keywords: brick, facade, building, city, identity

Giriş

İnsan ve mimarlık çevresiyle vardır ve çevresiyle yaşar. Özellikle mimarlık zaman, mekân ve yaşamsal özellikleri ile kentsel ortamı somut hale getirir ya da görünür kılar. Kent, bu somut ortama, toplumsal hayata ve bu hayattaki ilişkilere ev sahipliği yapar (Tural ve Gökaltun, 2001: 159). Kenti insanlar yaşatırlar, ama kent de onlara yaşayabilmeleri için olanak tanır. Kent çeşitli açılardan okunabilir ve kentin biçimlendirilmesi de çeşitlenebilir (Esin, 2008: 58). Kenti biçimlendiren en önemli oluşumlar, kentsel mekânlardır. Kentsel mekânlar, toplumlar tarafından günlük yaşamda bireylerin bir araya geldikleri, bir araya gelişin koşullarını, biçimini ve zemini belirleyen alanlardır. Kentsel mekânlar aynı zamanda kentlerin kimliklerini de yansıtır. Kentler gerçekte yüzlerce yıllık birikim ve emekle zenginleşmiş, özgürleşmiş yerlerdir. Yüzyıllara dayanan tarihle organik bağ oluşturan kimlik, kentte yaşayan bireye, kente ait olma duygusunu verir. Kent aynı zamanda, kimliği ile bireylere yaşam sevincini, kültürel mirasından gelen aitlik duygusunu yaşatır (Curaoğlu ve Sipahioğlu, 2002: 26).

Kent kimliğini çevresel öğeler ve yapısal öğeler oluşturur. Kentin topografyası, iklimi, doğal yapısı, flora ve faunası kentlerin doğal çevre öğelerini, kentleri oluşturan sokak dokusu (çıkmaçlar, topografyaya uyum vb.) meydanlar ile panoramik bakı ve vista noktaları ise, insan yapısı çevresel öğeleri oluşturur. Yapısal öğeler, kentlerde, özellikle binlerce yıllık geçmişe sahip Anadolu kentlerinde, kentin kültür mirasını oluşturan, kente kimlik kazandıran mimari öğelerdir. Bunlar; tapınaklar, tiyatrolar, stadyumlar, agoralar, odeonlar, kiliseler vb. antik çağ yapıları, hanlar, hamamlar, bedestenler, camiler, külliye, imarethaneler, arastalar, kapalı çarşılar ile sivil mimarlık örnekleridir (Tunçer, 2006). Bu öğeler, yaşadığımız kentin ve ait olduğumuz toplumun adeta bir aynasıdır. Sadece boyut ve biçimleriyle değil, yarattıkları mekânsal dizilim ve boşluklarla da kente kimlik kazandıran ve kentin yapısal fiziksel çevresini de etkileyen öğelerdir (Kuban, 1990: 9). Bunlar içerisinde yer alan sivil

mimarlık öğeleri, Anadolu kentlerinde kent kimliğini oluşturan, kentlerde korunması ve geliştirilmesi gerekli dokuları meydana getiren geleneksel mimarlık örnekleridir. Onlar kent ve kentliyi tanıma konusunda bilgi verir, kent kültürünü ve yaşamını yansıtır. Günümüz kentlerinde ise durum oldukça farklıdır. 20. yüzyıldan itibaren, endüstri ve göç faktörleri ile hızlı ve kontrolsüz bir şekilde büyüyerek adeta yeniden şekillenen Türkiye kentlerinde, bu öğeleri bulmak oldukça zordur. Bazılarında ise söz konusu öğeler, neredeyse tamamıyla kaybolma noktasına geçmiştir.

Kentlerimiz için bugün en önemli sorun, yeni öğeler ile birlikte kentlerin kimliklerini belirleyici eski öğeleri de bulup ortaya çıkarma, yeniden değerlendirme, kent yaşamına aktif olarak katmanın yanı sıra, kentin var olan dinamiklerini, hem yeni yapılanma sürecine katmak ve aynı zamanda bu yapılanmayı kontrol altına almak; hem de kent silüetlerini ifade ve anlam kazandıran bir niteliğe kavuşturabilmektir.

1. Türkiye’de Kent Kimliği Kavramı

Günümüzde kent kimliği kavramı, hiç şüphesiz Türkiye kentlerindeki yapı çevre ile ilgili en önemli sorunlardan birisidir. Yukarıda da değinilmeye çalışıldığı gibi, Anadolu kentlerinin karakteristik öğelerinin izleri bir yandan yavaş yavaş ortadan silinirken, bir yandan da artık kargir kubbeli camilerin yerini betonarme kubbeli camiler, kargir duvarlı bedesten, han ve kervansarayların yerini, cam ve metal konstrüksiyonlu alışveriş merkezi, iş merkezi ve oteller, insan ölçeğindeki bir iki katlı sivil mimarlık örneklerinin yerini ise, genelde 7-8 kattan az olmayan konut toplulukları almıştır.

Hızlı şekilde büyüyen kentlerin ihtiyacını karşılamak üzere üretilen konutlar, kente özgün öğelerden referans almayan ve kentin dinamiklerine kapalı konut yığınlarından ibarettir. Konut yığınları şeklindeki fiziki oluşumlar, genellikle her kentte aynı tipolojik birimin tekrarından olu-

şur. Bunlar, genellikle mimari bir arayış sergileme ve deneysel niteliği sınırlı olan, konut ihtiyacını kapatmak üzere üretilmiş tiplerdir (Soygeniş, 2007: 77).

Binalardaki mimari arayışlar, renk seçiminden ve balkonlarda biçim arayışlarından öteye gitmez. Binalar, tek tek kimlik arayışları içinde ve birbirlerinin görüntüsü içinde kaybolur (Yeğin, 2007: 9). Her boyutta Türkiye kentinin yapılı çevresine egemen olan görüntüyü, bu apartman tipinin yan yana gelerek ortaya çıkardığı manzaralar oluşturur (Tural ve Üstün, 2003: 225). Birbiri ile ilişkisiz yapı elemanları, farklı anlayışla uygulanan mimari yaklaşımlar ve bunun sonucunda ortaya çıkan farklı kentsel mekânlar, kent kimliği ile bağdaştırılamayacak çözümlerin oluşmasına ve dolayısı ile kente ait olmayan yeni dokuların ortaya çıkmasına neden olur. Farklı büyüklükteki konut kümelerinin bir parçası olmak dışında başka hiçbir ortak özelliği olmayan bu binaların yeni yapılanlarında da, ortak bir kimlik arayışı ve dil birliği oluşturmaya doğru bir yönelim ya da çabaya da rastlanmaz. Bu yapılar topluluğunda, içinde yer aldığı kenti tanımaya yönelik hiçbir veri yoktur.

Biliyoruz ki, gelişen çağdaş dünya içinde her kurumun ve yapılanmanın dolayısı ile kentlerin de kimliklerini tanımlamaya gereksinimi vardır. Kimliğin oluşum sürecinde, gerçek anlamda coğrafî, siyasî, ekonomik, tarihsel, toplumsal ya da kültürel birikim, kent kimliğinin alt yapısını oluşturur. Kimliğin oluşmasıyla birlikte diğer önemli bir faktör ise kimliğin sürdürülebilir olmasıdır. Kimliğin sürdürülebilir olması, kimlik ile onu yapılandıran kurgu arasında süreklilik olmasını ve sürdürülebilirlik koşullarının da sağlanabiliyor olmasını gerektirmektedir. Sürdürülebilirlik koşulları zamana ve duruma bağlı olarak değişime uğramamalı ve kesinti yaratmamalıdır. Kent kimliğinin sürdürülebilirliği de bu açıdan önemlidir (Curaoğlu ve Sipahioğlu, 2002: 27). Aksi takdirde, gittikçe genişleyen, büyüyen kentler, insansal-evrensel değerleri göz ardı ederek, sözde gereksinimlerin doyurulduğu küresel mekânlar haline gelir, kimliğini yitirmiş kentler de kimliksizleşir ya da en iyimser deyişle küresel kimliklere bürünür (Çotuksöken, 2009).

2. Eskişehir Kent Kimliğini Oluşturan Öğeler

Eskişehir, tarihî kimliğinin yanı sıra, çimento, şeker, lokomotif ve motor fabrikaları gibi büyük ölçekli sanayi yatırımlarının kamu eliyle yapıldığı bir kenttir. Özel sektörün toprak, konfeksiyon ve gıda gibi sektörlerde yaptığı yatırımlarla tam bir sanayi kenti olan Eskişehir, sahip olduğu iki büyük üniversite ile de aynı zamanda bir üniversite kentidir (Tuna, 2008: 3).

Kentin kimliğini belirleyen en önemli öğelerden birisi hiç şüphesiz kentin tam ortasından geçen ve kenti ikiye bölen Porsuk Çayı'dır. 2000'li yıllara kadar üzerindeki yaya ve taşıt köprüleri ile kentin iki yakasını birbirine bağlamak dışında kentle doğrudan bir ilişkisi olmayan Porsuk Çayı, bu dönemde yapılan nehir yatağı ıslah ve köprü yenileme çalışmaları ile birlikte, gondol ve tekne gezintilerinin sunulduğu, kano yarışlarının yapıldığı, zaman zaman yüzer platformlar üzerinde konserlerin de verildiği bir özelliğe bürünmüştür.

Kentin bir başka önemli kimliksel öğesi ise, Tarihi Odunpazarı bölgesidir. Kentin eski yerleşim yeri olan Odunpazarı, humuş tekniği ile yapılmış çok sayıdaki geleneksel konutun karakteristik örneklerini barındıran büyük bir sit alanından oluşur. 1990'lı yıllara kadar, Türkiye'deki benzer sit alanları ile aynı kaderi paylaşan ve terkedilmiş bir çok yapısıyla adeta bir köhneme bölgesi olan Odunpazarı, bu yıllarda başlayan cephe yenileme ve restorasyon çalışmalarının, 2000'li yıllarda hız kazanmasıyla birlikte bir ilgi odağına dönüşmeye başlamıştır. Tarihi Odunpazarı bölgesi günümüzde, sergi ve etkinliklerin düzenlendiği Kurşunlu Külliyesi, el sanatları ürünlerinin satışının yapıldığı hanları ve müzeleri ile hem Eskişehir halkının, hem de Türkiye'nin çeşitli illerinden gelen yerli turistler için bir turizm cazibe merkezi haline gelmiştir.

Eskişehir kentinin kimliğini oluşturan ve yukarıda söz ettiğimiz var olan bu önemli öğeleri yeniden değerlendirme ve kent yaşamına aktif olarak katmanın yanı sıra, son yıllarda yapılan çalışmalar ile yayalaştırılan ve araç olarak sadece tramvayların geçtiği caddeler ile kent yaşamına

dinamizm ve heyecan kazandıran iki büyük rekreatif amaçlı park (Kent Park ile Sazova Bilim Sanat ve Kültür Parkı), kenti belirlemede ve tariflemeye, kent kimliğine yeni eklenen öğelerdir.

Bu söz konusu öğelerin yanı sıra, yapı adaları ve imar parselleri içerisinde yan yana dizilmiş konut ve diğer bina yığınlarının birbirleriyle ve Eskişehir kenti ile olan ilişkisi de son derece önemlidir. Çünkü mimari olarak hiç bir ortak özelliği olmayan yapıların, birbiriyle biçimsel olmayan ancak sadece malzeme, renk ve doku boyutunda bir ortaklık oluşturması, bu birlikteliğin sürdürülebilirliği ve bunun kent ile olan ilişkisi ve kente yansımaları, kent kimliğinin tanımlanması ve tamamlanması açısından oldukça dikkate değerdir. Bu oluşumunun izlerini Eskişehir kenti içerisinde aramak ve küçük ölçeklerde de olsa yakalamak mümkündür.

3. Doku ve Renk Karakteristiğiyle Tuğlanın Eskişehir Kent Ölçeğinde Cephe Kaplama Malzemesi Olarak Kullanımı

Kentler, kimliklerini barındırdıkları kentlilerin yaşamından, bu yaşamın geçtiği binalardan ve binaların mimarilerinden alır. Biçim ve yüzeylerinin malzemesi, dokusu ve rengi, tasarımın ayrılmaz bir parçası olarak, bu binaların mimarilerinin değişmez öğeleridir. Bunlar, örneğin; Anadolu'nun değişken doğası, iklimi ve coğrafyası ile bölgesel yapı malzemelerinin birlikteliği sonucunda ortaya çıkıp gelişim göstermiş olan geleneksel Anadolu konut mimarisi ve kent dokusunda, genel karakteristiği meydana getiren temel öğelerdir. Akdeniz iklimine bağlı mimarinin tipik özelliğini yansıtan beyaz badanalı geleneksel Bodrum evleri, Güneydoğu Anadolu iklim özelliğinin yöresel taş mimarisi ile birleştiği Mardin evleri, iklim ve bitki örtüsünün mimariyi şekillendirdiği Doğu Karadeniz bölgesinin yığma ahşap yayla evleri ile Batı Karadeniz bölgesinin ahşap karkaslı Safranbolu evleri, söz konusu bu özellikleri ve karakteristikleri yansıtan örneklerden bazılarıdır.

Biçimin ve ifadenin algılanmasında etkili olan doku ve renk, özellikle malzemeye bağlı bir atmosferin yaşatılması, yüzeylerin ifade edilmesi, oran ve ölçüğün belirtilmesi gibi birçok estetik amaca hizmet eder. Mimari, kentsel mekâna ve dolayısıyla kente, yüzeyel ve dokusal karakteristiklerin zengin bir biçimi olarak yansır. (Tural ve Üstün, 2003: 225). Mekânın görselliğini tarifleyen bu zengin içerik, özellikle kullanılan malzeme aracılığıyla yüzeylere, konum, boyut, geometri, geçirgenlik ve saydamlık dereceleri, doku ve renkleriyle kentsel mekânın ve biçimin niteliğini belirleme olanağı tanır (Tural ve Gökaltun, 2001: 161). Tuğla, bu nitelikleri bina yüzeylerinde belki de en iyi yansıtan malzemelerden birisidir. Çünkü birimsel yapı malzemesi olarak tuğlanın cephe kaplamasında kullanılmayacağı bina türü hemen hemen yok gibidir. Özel mekânlardan, kamusal mekânlara kadar geniş bir kullanım alanı olan tuğla, gerek algılanmasında etkili olan doku ve rengiyle, gerekse estetik yapısıyla bulunduğu yere (Örneğin; Brugge-Belçika, Leeds-İngiltere), atmosferini veren bir malzeme olarak dikkat çeker. Louis Kahn, Mario Botta ve Aldo Rossi gibi dünyaca ünlü mimarların binalarının birçoğunda da tuğla, başlıca cephe malzemesidir.

Rengi ve dokusuyla her ortamda sıcaklığını, çekiciliğini ve gizemini koruyan tuğla, insanda farklı etkiler uyandıran kentsel mekânların yaratılmasında düzenleyici bir malzeme olarak kullanılır. Bu nedenle, özellikle pişmiş toprak üretiminin gerçekleştirildiği yerleşim bölgelerinde, tuğlaya özgü atmosferin belirginleştiği ve çevre karakteri kazandığı gözlenir (Tural ve Gökaltun, 2001: 164).

Pişmiş toprak malzeme üretiminde öncü kentlerden biri olan Eskişehir’de, tuğla ve kiremit fabrikalarının kurularak, üretim faaliyetlerine başlaması, Cumhuriyet’in ilk yıllarına rastlar. Tuğlanın cephe malzemesi olarak ve mimari bir karakteristik oluşturacak şekilde yapıların dış yüzeylerinde kullanılabilirliği de, bu üretim süreci ile başlamış ve o dönemde ticaretin en önemli merkezi olan Taşbaşı ve Bayatpazarı bölgelerinin 1920’li, 30’lu yıllarda inşa edilen yapılarında ortak bir mimari dili ortaya çıkarmıştır. Ancak söz konusu dönemde kentsel mimari silüet

üzerinde önemli etkisi olan tuğlanın, 1980'li yıllara kadar uzanan yaklaşık elli yıllık süreç boyunca, tek yapı ölçeğindeki bazı örnekler dışında belirgin bir etkinliği yoktur.

1980'li yılların başlarından itibaren tuğlanın cephe kaplama malzemesi olarak kullanımı, ilk defa tek yapı ölçeğinin dışına çıkmış ve tuğla, Anadolu Üniversitesi'nin Yunussemre Kampüsü'ndeki binalarında kullanılmaya başlanmıştır. Kampüs içinde yeni yapılan binaların cephe kaplama malzemesini oluşturan tuğla, zaman içerisinde cephesi tuğla kaplı olmayan kampüsteki diğer binaların yüzeylerinde de yer bulmuştur. Mimari cephe karakteristikleri, biçim, boyut ve yapıyı yılları birbirinden farklı olan ve yoğun bir yapılaşma içerisinde yer alan binalar, cephelerinin bazen tamamında, bazen de belirli bölgelerinde kullanılan tuğlanın renk ve doku etkisi ile ortak bir dil birliğine ulaşmıştır. Ortaya çıkan bu yeni fiziksel dış görünüm, yakın çevresindeki peyzajla da bütünleşerek kampüsün silüetini belirlemiştir.

1990 yıllarda gelişim göstermeye başlayan ve Anadolu Üniversitesi'nin ikinci kampüsü olan İki Eylül Kampüsü binalarında da, tuğlanın cephe kaplama malzemesi olarak kullanımı devam etmiştir. Yunussemre Kampüsü'ndeki yoğun yapılaşmanın aksine, İki Eylül Kampüsü, iki kat yüksekliğini geçmeyen binalar ve binalar arasında kalan geniş yeşil alanlardan oluşur. Bu fiziki oluşum içinde, tuğla yüzeylerin, binaların masif kütleli algılanabilirliğini azaltıcı etkisi hissedilir.

Anadolu Üniversitesi binalarında görülen tuğlanın cephe kaplama malzemesi olarak kullanımı, 1990'lı yılların ortalarından itibaren kent geneline de sıçramıştır. Kampüsün söz konusu kimliği ve atmosferi, kent için adeta bir rehber olurken, kent bütününde sınırlı sayıda bulunan düzeyli tekil örneklerin dışında, Atatürk Bulvarı ve Vişnelik Mahallesi'ndeki konutların cephelerinde de bu kimliği arama çabaları görülür. Bu çabalar, tekil kullanımın karışıklık yaratma özelliğine karşın, özellikle Vişne Evleri gibi site yerleşimlerinde dokusu, rengi ve peyzajla bütünleşmesiyle bulunduğu ortamı ve çevresini bir biçim bütünlüğü olma özgürlüğüne ulaştırmıştır. İki-üç katlı konutlardan oluşan, yüksek gelir

grubu için inşa edilmiş site niteliğindeki bu bina toplulukları, tuğla yüzeyli görünümleri ile yeni yapılmakta olan konut sitelerine referans olurken, hem bulunduğu bölgede, hem de kentte, prestij ve itibar kazanmasına da yol açmıştır.

Tuğlanın cephe kaplama malzemesi olarak bina yüzeylerinde kullanımının mahalle ölçeğine ulaştığı yerlerden birisi de, eski kiremit ve tuğla fabrikalarının yer aldığı bölgedir. Büyükşehir imar yönetmeliğine göre, eski kiremit ve tuğla fabrikalarının yer aldığı bu bölgede, yeni yapılan binaların cephelerinde % 80'den az olmamak koşuluyla tuğla kullanımı zorunlu kılınmıştır. 1999 yılında alınan bu karar, tuğlanın gelişen bölge içinde eski kiremit ve tuğla fabrikalarına atıfta bulunulmasını sağlamanın yanı sıra, tuğlanın rengi ve dokusuyla, belki de olması gereken en doğru yerde kendi atmosferini oluşturmasına katkısı açısından oldukça anlamlıdır.

Sonuç

Kent kimliğinin oluşumunda birbirini etkileyen pek çok etken bulunmaktadır. Kentin bulunduğu coğrafyadan doğal kaynaklara, tarihsel ve kültürel birikime kadar uzanan birçok veri kent kimliğinin yapılanmasında etkindir. Günümüzde ise kentler geçmişlerine ait kimliklerini bulmakta ciddi sorunlar yaşamaktadır. Modernizmin kent yaşamına getirdiği çözümler, sistemler ve yapılar kentlerin var olan değerlerini yok sayarak, kentlerde tipleşme yaratmaya başlamıştır. Bu süreçte, doğal kimliğe sahip bir kent, betonlaşmakta, insancıl kabul edilen bir yerleşim kentsel şiddete esir olmakta, kültürel mirasın önemli verilerini bünyesinde barındıran bir kent ise kimliksizleşebilmektedir. Bu bakımdan, kentlerin bulunduğu coğrafyada yer alan tarihsel ve kültürel birikimler ile sahip oldukları doğal kaynakların, kentin kimliğini oluşturmada bir tasarım verisi olarak kullanılması, bu bağlamda kentsel tipleşme sürecine katkı sağlar.

Biliyoruz ki gelişen çağdaş dünyada her kurumun ve her yapılanmanın, dolayısıyla kentlerin de kimliklerini tanımlamaya gereksinimi vardır. Kimliğin tanımlanması ve oluşumu aynı zamanda, kimliğin sürdürülebilir olmasını da zorunlu kılar. Çünkü kimliğin sürdürülebilir olması, kimlik ile onu yapılandıran kurgu arasında süreklilik olmasını ve sürdürülebilirlik koşullarının da sağlanabiliyor olmasını gerektirir. Sürdürülebilirlik koşulları zamana ve duruma bağlı olarak değişime uğramamalı ve kesinti yaratmamalıdır. Bu bağlamda, özellikle Eskişehir kent kimliğinin Porsuk Çayı örneğinde olduğu gibi ihmal edilen ve Odunpazarı bölgesi gibi kaybolmaya yüz tutan öğelerinin yeniden ortaya çıkarılıp, değerlendirilmesi ve kent yaşamına aktif olarak katılması, kent kimliğinin sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.

Ancak kente ait kimliksel öğeleri içine alıp hapseden ve genelde o kente özgü bir veri oluşturmayan bina yığınlarının birbirleriyle ve kentle olan ilişkileri ve iletişimi de son derece önemlidir. Çünkü bu ilişki ve iletişim, sadece sosyal yaşamla sınırlı kalmayan ve aynı zamanda mimari olarak hiç bir ortak özelliği olmayan yapıların, örneğin; birbiriyle biçimsel olmayan ancak sadece malzeme, renk ve doku boyutunda da olsa bir ortaklık oluşturabilmesi, bu birlikteliği sürdürebilmesi ve bunu kente yansıtması, kent kimliğinin tanımlanması ve tamamlanmasını sağlar. Bu yansımalarının izlerini Eskişehir kenti içerisinde aramak ve küçük ölçeklerde de olsa yakalamak mümkündür. Bunu olanaklı kılan faktörün, başka yapı malzemeleri ile değil de, sadece tuğla malzeme ile sağlanması da Eskişehir'e özgü bir durumdur. Çünkü Eskişehir, pişmiş toprak yapı malzemeleri üretim imkânlarının gelişmiş olduğu bir kenttir ve pişmiş toprak üretiminin gerçekleştirildiği Eskişehir gibi yerleşim bölgelerinde, tuğlaya özgü bir atmosferin oluşması ve çevre karakteri kazanması da şartırtıcı değildir.

Eskişehir kentinde tuğlayı uzun yıllar sonra cephe kaplama malzemesi olarak kullanan ve sürdürülebilir bir kent kimliği oluşmasını sağlayan itici güç ise, Anadolu Üniversitesi'nin kampüs binaları ile başlayan söz konusu uygulamalardır. Bu uygulamaların getirdiği dinamik etki, yine

kentin doğal kaynaklarından elde edilen yerel malzemelerle fiziksel yapılanmayı bütünleştirerek, kent kimliğinin oluşumunu, oluşan bu kimliğin de sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını olanaklı kılmış ve tuğla malzeme, doku ve rengi ile kent kimliğini tanımlayıcı ve tarifleyici unsurlardan biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- Curaoğlu, F. ve Sipahioğlu, D. (2002). *Kent kimliğinin belirlenmesinde pişmiş toprak yapı malzemelerinin kullanımı: Eskişehir kenti örneği*. 2. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu. (25-29). Eskişehir: Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2009). Kent, kimlik ve kültür. 02 Nisan 2010, (Erişim) <http://akademik.maltepe.edu.tr/~betulc/Kent,%20Kimlik%20ve%20K%FCIt%FCr.doc>.
- Esin, N. (2008). *Kenti okumak*. Sanayi kentleri ve mimarlık/mimarlık ve kent buluşmaları: Eskişehir. (53-63). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını.
- Kuban, D. (1990). *Mimarlık kavramları*. (3. baskı). İstanbul: YEM Yayını.
- Soygeniş, M. (2007). *Orta büyüklükte Türkiye kentlerinde mimarlık sorunları*. Türkiye'de mimarlık - Yıldız buluşmaları (77-80). İstanbul: Çanakkale Seramik-Kalebodur Yayınları.
- Tuna, H. B. (2008). *Açılış konuşması*. Sanayi kentleri ve mimarlık / mimarlık ve kent buluşmaları: Eskişehir. (3-6). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını.
- Tunçer, M. (2006). Anadolu'da yeniden kentsel rönesans. 06 Nisan 2010, (Erişim) <http://www.tayproject.org/texts/SanatveKent.html>.
- Total, O. ve Gökaltun, E. (2001). *Bina cephe karakteristiğini belirlemede tuğla kullanımı ve kentsel mekan biçimlenmesine yansımaları: Eskişehir örneği*, 1. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu (159-167). Eskişehir: Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayınları.
- Total, O. ve Üstün, B. (2003). *Modern mimaride tuğla yüzeyler: Louis Kahn ve Mario Botta mimarlığı*. 3. Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu. (225-237). Eskişehir: Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayınları.
- Yeğin, M. (2007). *Kentleşme ve Adana'da mimarlık*. Türkiye'de mimarlık-Yıldız buluşmaları. (8-11). İstanbul: Çanakkale Seramik-Kalebodur Yayınları.

Yrd. Doç. Dr. Emrah Gökaltun: 1968 yılında Eskişehir’de doğdu. 1990 yılında Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nde lisans öğrenimini, 1993 yılında yine aynı üniversitede yüksek lisans öğrenimini, 1997 yılında da İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’nde doktora öğrenimini bitirdi. 1990 yılından beri Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İletişim:

Adres: Anadolu Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, İki Eylül Kampüsü/ESKİŞEHİR

E-posta: egokaltun@anadolu.edu.tr

Tel: 0 222 321 35 50 (6662-6650)

Dünyanın En Güzel Şehri

Mehmet Ali Kılıçbay

Güzel nedir? Sorusu etrafında şimdiye kadar engin tartışmalar yapılmış, ama herkesin onaylayacağı bir tanıma ulaşamamıştır. Çünkü gündelik dildeki “güzel”, aslında yalnızca “bize güzel görünen”den ibarettir. “Bize güzel görünen” ise, kültür, ortam, alışkanlıklar, uygarlık dairesi vb birçok faktör tarafından belirlenir. Daha açık bir ifadeyle, insanın doğumdan getirdiği bir güzel kavramı ve kavrayışı yoktur. “Güzel” toplumsallık içinde belirlenen, benimsenen ve sonradan da sahiplenilen, yani öğrenilen bir şeydir. Bunun dışında ve ötesinde bir de felsefenin “güzel”i vardır ki, o, varolan bir şey değil, imal edilen bir şeydir.

Bu ikisini ayırmak için de “güzel” ve “estetik” kavramlarına sığınmak gerekmektedir.

Doğada varolan hiçbir şey, kendinde güzel veya çirkin değildir, bir kısım doğal nesnelerin “güzel”, diğerlerinin de “çirkin” olarak sıfatlandırılması, insanın kendini çevreleyen ortamı kültürünün çerçevesinde yeniden adlandırmasından başka bir şey değildir. Nitekim, aynı nesnenin bazı kültürlerde güzel görülmesine karşılık, diğer bazılarında çirkin görülmesinin temel nedeni budur. Estetik ise, insanın kendi yaptıkları aracılığıyla Güzel’e veya güzelin matrisine doğru soluksuz yol alışıdır. Bu bağlamda estetiğin güzeli, bir matematik, bir tektonik, bir uyum, bir düşünce, bir felsefe, bir bakış, bir kavrayış, bir uzgörü... gerektirir. Ve bizi ilgilendiren güzel de budur. Yani bizden önce ve bizim dışımızdaki-nin sıfatlandırılması değil, bizim yaptığımızın mimarisi, yapısı ve orantısı. Yani insanın güzeli çok matematik bir şeydir.

Uyum, varolanda yakalanan değil, insan tarafından yaratılan bir ölçüdür. Öyleyse güzel kendiliğinden varolan değil, ancak insan tarafın-

dan yapılan şeye eklenebilecek bir sıfattır. Bu kadar uzun bir giriş, “dünyanın en güzel şehri hangisidir?” sorusunu sorabilmek için yapıldı. Bu sorunun tereddütsüz tek cevabı, Paris’tir. Çünkü bu şehir insanın kendi eserindeki estetik arayışını maksimuma çıkartırken, insan elinden çıkmayanı minimuma indirmiş, ayrıca şehirdeki doğanın her parçasını elden geçirmiş ve doğal doğayı üretilmiş doğa haline getirirken, kendi eserinin bir parçası kılmıştır. Paris, dünyanın en güzel şehridir, çünkü her bir hücresi itibariyle bir düzen ve uyum arayışının ürünüdür.

Roma-Germen imparatoru Charles Quint (1500-1558), 1519’da “Lutetia non urbs, sed orbis” (Paris bir şehir değil, bir dünyadır) derken, kentin daha o tarihlerde bile diğer bütün şehirlerden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Farklıdır, çünkü tamamı itibariyle insan elinden çıkmadığı, çünkü “güzel”e doğru bir koşu, bir atılımdır. Nitekim Paris şehrinin arması, yelkenli bir gemi figüründen meydana gelmekte ve altında “Fluctuat nec mergitur” sözü yer almaktadır. Yani “dalgalarda dövdü, ama batmadı”. Paris’in sırlarından biri bu sözün içinde gizlidir. Diğer önemli şehirlerin tersine, bu şehir, uzun tarihi boyunca birçok darbe almış, ama hiçbir zaman tamamen tahrip olmamıştır. Örneğin Londra’nın 1666, Lizbon’un 1755 veya Berlin’in 1945’te başına geldiği gibi çok büyük bir yıkım yaşamamış, sürekliliğini korumuş, imzasını muhafaza etmiş, meydana gelen büyük değişimler, bir yangının, bir depremin veya bir savaşın sonucu olmamış, Paris’i Parisliler (ve hatta bütün dünya) hem oluşturmuş hem de değiştirmişler, bazen yıkıp bazen yaparak, hep daha “güzel”e doğru yol almışlardır.

Bir Roma kenti olarak kariyerine başlayan Paris, daha başından itibaren belli eksenler etrafında yol alan bir gelişme göstermiştir. Ancak Orta Çağ süresince, dönemin karakteri olan bir şekilde anarşik bir yapılanma içine giren kent, daha 11. yüzyıldan itibaren Fransa Krallığının başkenti olmuş, bu da onun artık hiç değişmeyecek olan “matris kent” olma sürecini belirlemiştir. Matris kent veya “bir şehir nasıl olmalıdır?” sorunsalı, Fransa tarihi bağlamında ortaya çıkan bir olgudur. Feodal parçalanmışlık içinde, birbirine eklenerek oluşan Fransa, Paris etrafında birleşecektir.

Paris'in etrafında birleşme olgusu, ülkenin en iyi evlatlarının kente akmaları kadar, kralların da bu şehri yegâne kılma gayretlerini harekete geçirecektir. Zorlukla birleştirilen Fransa, Paris'in aynasında resmolsun diye, bu şehir hemen herkes tarafından bir görkem mabedi halinde tasarlanmış ve bunlar imzalarını atmak isteyen krallar veya diğer önemli kişiler tarafından belli ölçekte hayata geçirilmiştir.

Paris'in diğer bir şansı, civarındaki köyleri ve dış mahalleri, onların karakterini bozmadan kendine katmayı bilmesindedir. Bugün Paris'in merkezi sayılan bölgede bile birçok mahalle hâlâ köy veya dış mahalle (faubourg) oldukları zaman sahip olduğu adı taşımaktadır. Fakat Paris'in bütün bu unsurların bir yığılması olduğunu düşünmemek gerekir. 16. yüzyıldan itibaren kent Kartezyen bir mantığa göre planlanmaya başlamıştır. Yeni yapılan yollar mümkün olduğunca geniş ve virajsız açılmakta, bu da kentte müthiş bir mekân aralığı yaratmaktadır. Bu arada gene aynı dönemde, dünyada ilk kez şehircilik kuralları bu kentte çıkarılmaya başlamıştır. Örneğin 1607'de konulan kurallar, cadde genişliği, uzunluğu ve bina yüksekliği arasında bir armoni arayışını kayda geçirmektedir. Bu kararnameye göre eğer cadde genişliği 7,8 metreden aza ise, cephe yüksekliği 11,7 metre, cadde genişliği 7,8-9,5 metre arası ise bina cephe yüksekliği 14,62 metre olacaktır ve her bir cadde boyutu için o caddenin iki tarafında sıralanan binaların yüksekliği belirlenmiştir. İleriki dönemlerde hem şehrin büyümesi, hem de ihtişamın boyutlarının artması nedeniyle bazı bulvar ve avenüelerin genişlikleri büyük boyutlara varınca, cephe yükseklikleri de buna uygun şekilde ayarlanmıştır.

Paris'te hiçbir bina bir diğerinden daha fazla çıkıntılı veya girintili olamaz, bütün cepheler aynı mantık içinde yapılmalıdır gibi birçok kuralın çerçevesinde, şehrin tamamı adeta tek elden çıkma, tek bir yapıymış gibi olmaktadır. Ama bunun bir tekdüzelik getirdiğini de düşünmemek gerekir, çünkü kent, bütün mimari katmanları bir arada bulundurma gibi sihirli bir işi başarmıştır, bundan önemlisi, kitlesel kamusal binalarla özel binaların uyumu sağlanabilmiştir.

Ayrıca Paris, bir bulvarlar ve avenüer şehridir, bunlar birbirleriyle dik açıyla veya bir meydan çevresinde yıldız biçiminde kesişmekte, bu da kentte müthiş bir matematik yaratmaktadır. Zaten cadde kenarlarındaki ağaçların, parklardaki bitkilerin, binaların balkonlarının veya akla gelebilecek her türlü şehir ögesinin mutlaka bir matematiği bulunmaktadır.

Fazla uzatmadan, Paris matematiktir ve güzel ancak matematik bağlantılardan çıkar.

Dr. Mehmet Ali Kılıçbay: 1945 yılında Ankara'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. İktisat tarihi üzerine çalıştı. Bu arada siyaset bilimi, sosyoloji, sanat ve kültür tarihi gibi birçok başka konuyla da ilgilendi. Yayımlanmış 50'nin üzerinde çeviri ve 16 telif kitabı vardır. Şu anda haftalık yazılar yazıyor, okuyor, düşünüyor ve dalga geçmeye de vakit buluyor.

Üst Üste Gelen “Tarih”ler ve Renkli “Medeniyet”ler Şehri: Kâhire

Güray Kırpık

“Tarih” ve “hayat” birbirinin zıddı gibi görünen iki kavramdır. Aslında bu iki kavram yeri geldiğinde ve şehrini bulduğunda bir o kadar da barışıktır, Kâhire örneğinde olduğu gibi. Tarih, Kâhire’de yaşanan bir gerçektir. İnsanın tüylerini diken diken eden bir su, bir hava ve bir topraktır. Nil’in esintisi, Mukattam dağının rüzgârı, Burc el-Kâhire’nin manzarası ve Piramitlerin taşı, toprağı ve tozu bir aradadır. Musa’nın beşiğinin gittiği su olarak Nil, kıyıya çıktığı yer olarak firavunların başkenti Memphis, Züleyha’nın büyüleyici tutkunluğu ve aşkı, Yusuf’un mahzene atıldığı diyar, yeri gelip Ramseslerin yazılarının okunduğu, yeri gelip Musa’nın sözlerinin titrek seslerle sema edildiği mekândır Kâhire. Kim kurdu niçin kurdu bu şehri diye soranlar çoktur. Ancak kaç kere kuruldu bu medeniyet şehri kaç kere vuruldu bu medeniyet timsali bilinmez. Sadece tarih yazar gizli belgelerinde olan bitenleri. Memphis’in kuzeyinde Fustat’ın yanında kurulmuş bir “Eski Kâhire” ve Medinetu’n-Nasıra’dan Zemalik ile Dokki’ye kadar uzanan çizgiden kuzeye doğru kayan bir “Yeni Kâhire” çok farklı bir tarih ve hayat rüzgârıdır.

Eski Mısır’ın başkenti Memphis’e Mısır Medeniyetinin firavunlar dönemi sülaleleri tarafından Nil nehri boylarında Giza ile el-Feyyum vahası arasında uzanan bölgeye 90’dan fazla piramit yapılmıştır. Bunlar Kâhire’nin Memphis çağına ait şehir kalıntılarını oluşturur ve yaklaşık M.Ö. 3000 yıllarına tekabül eden tarih hatıralarıdır. Bunlar arasında Mısır tarihindeki en eski piramit Kâhire’nin 14 km. güneyinde, yani bir saat uzaklıkta bulunan, Sakkara bölgesinde bulunur. Sakkara bölgesi bugün turistik bir gezi alanı olup, burada kendine has bir piramit mimarisi vardır. Sakkara, Memphis’i yöneten kralların son dinlenme yeri, aynı zamanda Mısır’ın en büyük kral mezarlığıdır. Basamaklı piramit bugün de

gezilebilmektedir. Üçüncü Sülale hükümdarı Kral Zoser'in yaptırdığı bu mezar 60 metre yüksekliğinde, 545 metre uzunluğunda, 280 metre genişliğinde, dikdörtgen tören alanı ise on metre yüksekliğinde, parlak beyaz kireçtaşından bir duvarla çevrilmiştir. Çevrilen bu alanda, kralın, iki sunağın bulunduğu açık avlunun ucundaki mezarın üzerinde M.Ö. 2670 yılında yapılmış altı basamaklı etkileyici bir piramit yükselir. Çölün ve suyun birleştiği bu vahada Hurma bahçeleri yeşil ekin tarlası gibi görünür. Kral Zoser'in merdivenli koni gibi görünen piramidinin çöldeki bu mezar anıtı tepemsi bir yapı oluşturmuştur. Tapınak ve çevresindeki irili ufaklı sunak bölmeleri birer tarih kütüphanesi gibi hiyeroglif kitabelerle bezenmiştir. Sakkara'yı gezmek için resmi turist turları yapılmaktadır. Kâhire şehir merkezinden 4-5 kişinin bir taksi ile uygun bir fiyata buraya gezi turu düzenlemesi mümkündür. Sakkara'daki piramitler bölgesi atlı güvenlik ekipleri ile korunmakla birlikte, küçük bir öğrenci kimliği veya Arapça'yı ammî diliyle güzelce ifade edebileniz işe yarar anahtarlardır. Bölgeyi her Mısırlının bile gezemeyeceği derecede güvenlik tedbiri vardır.

Kâhire'yi bir zülfikar gibi ikiye kesen Nil'in batı yakasında Eski Mısır'ın Giza Piramitleri yükselir ve bu piramitlerin izleri Sakkara'dan itibaren sürülebilir. Giza Piramitleri'nin adeta bir hazırlık safhasıdır Sakkara'dakiler. Kral Zoser'in memurlarından İmhotep'in yaptığı bir Zoser heykelinin kaidesine ismini kazıyınca, tarihe büyük bir mimar, hekim ve bilge olarak adı geçivermiştir. Çünkü Piramit mimarisinde bu isim ilk sanatçı olarak bilinmektedir. Bir anlamda Memphis şehrinin planlayıcı da denilebilecek olan bu şahsiyet Eskiçağ Kâhiresinin günlük yaşamını da resmeden bir inşaat ustasıdır. Öyle ki kâtipler, çiftçiler, köleler ve soylular burada hiyeroglif yoluyla ve doğrudan resimlerle anlatılmıştır. İyi bir seyyah tarihi bir şehri gezecekse mutlaka en eski yerinden başlamalıdır. Çünkü insanlığın geçirdiği evreler bir hafıza gibi hatıralarla doludur. Sakkara'daki sfenks ve apis boğalarının bulunduğu mezarlar koridorunun benzerlerine Kuzey Sudan'da, Kâhire Gizasında ve kuzeyde İskenderiye açıklarında rastlayınca Nil'in Mısır'a tarih boyunca verdiği hayat, daha doğrusu medeniyet bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış olur.

Mısır Azizi (hâkimi) olan firavunların başkenti Memphis'teki piramitlerin bugünkü Kâhire'deki Giza piramitler platosu kadar dikkati çeken

yoktur. Keops (Khufu Büyük Piramit), Kefren ve Mekerinos üç büyük kabir olmanın da ötesinde çok yönlü sanat, edebiyat ve ibretler tablosu sunar. Üç ayrı firavun adına yapılan bu yapıların hemen yanı başlarında küçük çaplı piramit mezarlar vardır ki bunlara aile üyeleri ve şehzadeler konulmuştur. Bu küçük odalar halindeki piramit mezarlara ise “*mastaba*” adı verilir. Giza’daki piramitleri gezerken deve ve faytonlar ile dolaşmak mümkün, deve fayton sahiplerinin turistlerle pazarlık sesleri girişten itibaren yükseliyor. Kaçak olarak piramit alanına girmeye çalışanların maceraları da epey gülünç ve bazen trajikomik olabiliyor. Hatta Mısır’ın ünlü gazetelerinden el-Ahram’ın manşetlerinde Khufu’ya çıkan çocuk resimleri arada bir görülür. Çünkü piramitlerin üzerine çıkmak büyük bir tehlikeyi de göze almak anlamına geliyor. Piramitlerin içine girerken güzel bir Mısır Arapçası ile hâl hatır sorarsanız, Khufu’nun mezar odasına Mısırlı kontenjanından girmenize izin verilebiliyor. Giriş ücreti takriben vatandaşlık durumunuza göre 50-100 cüneyh arasında değişebilmektedir. Piramit sahasına girişten itibaren sfenksin olduğu bölümde gezilecek odalar ve hiyeroglifler bulunmaktadır. Sfenks tek parça kumtaşından oyularak tamamlanmıştır ve insan başlı, aslan gövdeli bu dev heykel firavunların mezarını bekleyen bir görüntü olarak inşa edilmiştir. Tüm Mısır eserlerinin arasında hiçbirisi Sfenks kadar görkemli değildir. Mısır dilinde Sfenks “*yaşayan görüntü*” anlamına gelmektedir. Aslan vücudu ve insan kafasından oluşan bu yapıt, 73,5 m. genişliğinde ve 20 m. uzunluğundadır. Memlukların Sfenks’i savaş hazırlıkları için hedef tahatası olarak kullanmaları sebebiyle, Sfenks’in burnu ve sakalı hasar görmüştür. Piramitlerin arka tarafı çöle açıktır. Kazı sahası ve piramitler bölgesi atlı güvenlik görevlileri ile korunmaktadır. Arabaların Giza piramitleri bölgesine girmesi özel bir yetki ve izne bağlıdır.

Giza’daki firavunlar mezarlığının uzantısı olarak Nil’in doğu yakasında ölümler şehrinin uzantıları hemen başlar. Burası eski Babiliyyûn şehridir. Büyük İskender Devleti’nin bir eyaleti iken bağımsız duruma gelen Batlamyuslar döneminin başkenti olan Nil’in batı yakasındaki Memphis ve doğu yakasındaki Babiliyyûn şehirleri bugün Kâhire’nin ölümler şehri gibidir ve hepsi piramit mezarlarının şehri halinde sessizliğe bürünmüştür. Ancak Kâhire’nin ölümler şehri bitmez bir serüvendir. 21. yüzyılın Kâhirelileri de ölümlerle o kadar barışıktır ki, evlerinin içinden itibaren onlarla birlikte bir ömür sürerler ve nihayet Giza’nın hemen

yakınlarına kadar bu ölümler şehri uzanır. "Kimsesiz ve yoksulluklar" içindeki bu ölümler şehrinin mensuplarının yabancı bir turisti görünce gülümsemeleri ise Kâhire insanının yaşadığı ızdırapları hangi genişlikle ve sabırla yendiğini gösteren bir rahmet ışığı gibidir.

Kleopatra'nın Memphis ve Babiliiyyûn şehrindeki macerası halen Mısırlıların hatıralarında ve tarih ders kitaplarında anlatılmaktadır. Antonius'un Kleopatra ile anlaşarak başkenti İskenderiye'ye taşıması Mısır'daki Roma hâkimiyeti döneminin de başlangıcını teşkil etmektedir. Babiliiyyûn şehri Firavunlardan itibaren bir büyük Kıpti başkenti idi ve bu özelliğini Roma döneminde de sürdürdü. Babiliiyyûn şehrine İslam'ın hâkimiyeti ise Hz. Ömer'in hilafetine nasip olmuştur.

Güneyden kuzeye doğru eski Kâhire yeni Kâhire'ye kavuşur. Hz. Ömer zamanında Amr İbnü'l-Âs Roma'nın bir eyalet merkezi olan bugünkü Eski Kâhire'nin içindeki Babiliiyyûn adındaki bir şehri fethetmişti (642). Amr, bu Babiliiyyûn şehrinin hemen yanına bugün Eski Kâhire'nin başlangıç yerine yakın olan yerde Babiliiyyûn Kiliselerinin en büyüğünün hemen karşısına kendi adıyla bilinen camii ve ordu karargahını inşa etmeye başlamıştı. Onun kurduğu şehre bundan dolayı "çadırlar şehri" anlamında Arapça olarak "Fustat" denilmiştir. Fustat Nil'in doğu yakasında idi. Fustat'ın surları, bir şehir merkezi ve sarayı bulunuyordu. Bugünkü Eski Kâhire, Amr Camii'nden Eyyubî devletinin kurucusu Sultan Selahattin'in yaptırdığı Selahattin Kalesi'ne kadar uzanır ve günümüzde bu eski şehrin surlarının bir bölümü ayakta. Bu iki saha arası normal bir yürüyüşle yaya olarak gidildiğinde yarım saati geçer. Ancak bir taksi ile bugünkü Mısır cüneyhi ile 20 cüneyhe gidilecek kadardır.

Dört Halife ve Emevîler zamanında ehl-i sünnet ağırlıklı bir mezhebe sahip olan Fustat'ın bir mahallesinin adı "Kâhire" olarak biliniyordu. Ancak Fatımi komutan el-Cevher es-Sakalî'nin şehri alması ve Kâhire mahallesine ordu çadırlarını kurmasıyla bu defa "Çadırlar Şehri" kahroluyor, ezici bir mahallî üstünlüğe teslim oluyor, başkent "Fustat" yerini "el-Kâhire"ye bırakıyordu (969). Böylece Fatımî İsmailî Devleti'nin ilk başkenti olan Mehdiye'nin yerini Kâhire almıştır. Fatımi halifesi el-Muizz Lidinillah'ın emriyle komutanı el-Cevher tarafından el-Ezher Camisi, Fatımi Kâhire'sindeki ilk cami ve ilk dinî bilimler okulu olarak açılmıştı. Ezher yapımından bugüne kadar İslâm ilim tarihinde hep önemli bir yer tutmuştur. İbadete 972'de açılan cami, 989 yılında okul

statüsü kazanmış ve Fatımilerin mensup olduğu İsmaili Şii ilahiyatına göre eğitim vermiştir. Caminin yanına, öğrencilerin kalacağı bir de bina yapılmıştı. Ezher'in tarihi adeta Kâhire'nin İslâm tarihinin büyük bir bölümünün serüvenini görmüştür. El-Ezher Camisi, sonraki asırlarda pek çok genişletme ve restorasyon çalışması geçirmiştir. Bugün bu aşamaların neredeyse tamamını yapı üzerinde görmek mümkündür. Orjinal cami şimdikinden çok daha küçüktür. Yapıldığında avlunun üç tarafında, Korint sütun başlıklı İslâm öncesi kolonlarla ayakta duran revaklar yer almaktaydı, 1130'larda dört yönde kubbe eklenmiştir. İbadet alanı ile kible duvarının iki köşesinde yer alan orjinal kubbeler ise bugün yoktur.

Ezher'e ilk yapılan küçük tuğla minarenin yerine, Memluk döneminde (1266) yeni ve daha büyük bir minare inşa edilmiştir. Bu minarenin yerine 1397, 1424 ve 15. yüzyılın sonlarına doğru yeni minareler yapılmış, ancak hepsi yıkılmıştır. Memluk sultanı el-Gûrî 1510'da yine girişin yanına çift soğan kubbeli büyük bir minare yaptırmıştır. Restorasyonlar dışında, camiye yeni binalar da eklenmiştir. Bunlar arasında üç Memluk medresesi bulunur. Bunlar girişin sağ yanında yer alan Emir Taybars Medresesi, sol yanındaki Emir Akbuğa Medresesi, ibadet mekânının kuzeyinde yer alan Emir Cevher el-Kankabay Medresesi'dir.

Yavuz Sultan Selim (I. Selim)'in Kâhire'ye gelişiyle başlayan Osmanlı döneminde, cami yine pek çok restorasyon geçirmiş ve genişletilmiştir. Bunlardan en önemlisi bugün görülen cepheyi yaptıran Abdurrahman Kethüda'nın 1753'te yaptırdığıdır. İki günümüze kalan üç minare ile güney cephesindeki giriş kapısı bu dönemde eklenmiştir. El-Ezher özellikle bir eğitim merkezi olarak ünlenmiştir ve geçmişte burada dört mezhebin dini eğitimi de verilmiştir. Bugün, bir üniversite olan El-Ezher Üniversitesi, caminin çevresindeki binalardan başlayan kampüs alanında "*Camiatu'l-Ezher*" takının iç bölümündeki Üniversite'de eğitim vermektedir.

Kâhire'de Abbasiler çağından bu yana Türkler bulunmuştur. Bundan dolayı birçok tarihî eser, mahalle ve sokak isimlerinde Türkçe isimlere rastlanır. Ezher Camii'nin hemen yanındaki sokaklar boyunca devam eden mahalleye "*Derbu'l-Etrâk*" yani "Türklerin Kapısı (sokağı)" denilmektedir ki bu mahallede günümüzde pek çok tarihî eser bulunmaktadır. Ayrıca kitapçılar çarşısı da bu sokaktadır. Günümüzde önemli yayınevlerinin birçoğu bu sokaktadır.

Selahattin Eyyubi'nin Kâhire'ye geldiği sıralarda şehir tamamen yeni bir başkent olarak doğmuş ve inşaatı tamamlanmış bulunuyordu. Selahattin 1174'ten itibaren Ezher'i ve Kâhire'nin camilerindeki hutbeyi Abbasi halifesi adına değiştirdince, şehirdeki İsmaili Şii mezhebine de son noktayı koyuyordu.

Kâhire'nin Fatımiler dönemini (969-1174) en güzel anlatan kaynaklar arasında şüphesiz Nasır-ı Hüsrev'in Sefernamesi önemli bir yer tutar. Kendisi de meşrebçe ve mezhepçe Kâhire'deki dâi okulundan ders alarak "dâi" ve "hucet" sıfatına kadar yükselen Nasır-ı Hüsrev'in tasviri dikkat çekici ayrıntılar taşır. Yukarı Mısır'ın Saîdîlerinden (Saîdu'l-a'lâ bölgesi ki "Yukarı Mısır" demektir), Kâhire'nin ithalat ve ihracatına, saray ve şehrin kapılarının sayısından yer altı tünellerine kadar her hâl ve iş bu tasvirde vardır. Kısacası güney Mısır'ın ve Nil havzasının güney kıyılarının insanı olan "Saîdî" tabiri Kâhire'de iyi insan anlamında kullanılmaz. Bu birazda kültür farkları ile alakalıdır. Bir diğer sebep ise Sudan ve Mısır arasında bir Nil ve sınır rekabetinin bölgeyle alakalı olmasıdır. Ayrıca ticarî, siyasî ve askerî rekabet buna eşlik eder. Aradaki kültür ve her anlamdaki renk farkı da bunda etkili olmuştur. Saîdî damarından gelmek bir insanın inadının simgesi olmuştur. İnatçı insana Mısırlılar "saîdî misin?" derler.

Tekrar şehrin tarih rengine dönecek olursak, Selahattin Eyyubi'nin Kâhire'nin yerini coğrafi ve matematik anlamda biraz daha değiştirdiği şehri dolaşırken bariz bir şekilde fark edilir. Onun ve takipçileri olan Eyyubi sultanlarının eserleri "Selahattin Kalesi" adıyla bilinen Eyyubi Kalesi'nin içinde ve etrafındadır ki günümüzde Kâhire Kalesi olarak bilinen ve iç bölümünün büyük bir kısmı müze olarak kullanılan tarihi yapıdır. Mukattam Dağı'nın Kâhire'ye bakan kulesi gibi duran bu kale Haçlılara ve başka istilalara karşı bir dayanak üssü olarak inşa edilmişti. Ancak kalenin yapımına 12. yüzyıl'da Eyyubi hanedanının kurucusu Selahaddin Eyyubi tarafından başlanılmış olmakla birlikte Osmanlı Devleti döneminde tamamlanmış ve günümüzdeki sınırlarına ulaşmıştır. Kalenin girişi güneyde, Salah Salem Caddesi tarafında, "ölüler şehri"nin güney girişine yakındır. Kalenin bulunduğu tepe kireçtaşından olup 75 m. yüksekliğindedir. Tepe, hemen yakınında bulunan ve 200 metre yüksekliğindeki Mukattam Tepeleri'nin bir uzantısı durumundadır. Öyle ki kaleden bakan bir gezginin gözleri İmam Şafii Cami'inden başlayarak,

Amr İbnü'l-Âs Camii, El-Muallaka Kilisesi ve yanındaki Sinagog, Giza Piramitleri (Ahram), Ezher, Cami-i Hüseyin, hemen kale yakınında Sultan Hasan ve Rifâî camileri, Seyyide Aişe, Seyyide Zeynep camileri gibi önemli tarih eserlerini izleyerek Burc el-Kâhire'nin eteklerinden Akdeniz'e doğru süzülen Nil nehrine odaklanır. Nil'in kuzeye aktığını unutmadan seyretmeniz Kâhire'yi değerlendirirken bir Türkiyelinin unutmaması gereken bir noktadır.

Kalenin Selahattin öncesindeki yapıları arasında Roma dönemine ait yapıların izlerini sürmek güçtür. Ancak Abbasi dönemine ait bir kasr bulunmaktadır. Kasr'ın adı Kubbetü'l-Heva olarak geçmekle birlikte Harun Er-Reşit dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Kalede Memluklu eserleri hemen girişin sağındaki Kalavunoğlu Sultan Nâsır Camii ile başlar ve ileri doğru Mehmet Ali Paşa Camii ve Sarayı (Kasr el-Cevhere), Polis Müzesi ve Askeri Müze (Kasr el-Haram) gezilmeye değer müzelerdir. Buraların ayrıca arşiv bölümleri bulunmaktadır. Kâhire'deki Osmanlı belgelerinin bulunduğu Mısır Milli arşivleri olarak nitelenebilecek olan Merkezü'l-Vesakiyye binası restorasyon nedeniyle son on yıldır kapalı durumdadır. Mısır Milli Kütüphanesi ise Nil kıyısına yakın Oktober Köprüsü'nden binildiğinde yaklaşık 10 km. kuzeydedir. Burası yeni bir bina olup, kısmen faaldir.

Kâhire'nin Eyyubi ve Memluklu dönemi eserleri birbiri içine girmiş gibidir. Camiler, saraylar, surlar ve her türlü sosyal imaret İslami dönem eski Kâhire'sinin surları içinde kalır. İslami dönem eski Kâhire'nin ticareti halen cazibe merkezidir. Han Halili çarşısı farklı bir Kâhire gibidir. Hz. Hüseyin'in başının medfun bulunduğu Hz. Hüseyin Camii çarşının sonunda insanı hüznü bir duyguya sevk eder şekilde durmaktadır. Han Halili, İstanbul'daki Kapalı Çarşı'yı andırıyor. Doğunun tüm renklerini burada görmek mümkündür. Buhur, baharat, nargile ve tütsü kokusu etrafı sarmıştır. Bu kokular hana egzotik bir atmosfer katıyor. Burada hediyelik eşyalar ağırlıkta. Papirüslerin en kalitelisi papirüs sanat merkezlerinde üretilenleridir. Kur'an sayfalarından ayetlerin nakşedildiği yaldızlı olanları ile piramit ve hayvan başlıklı firavun tasvirleri işlenmiş papirüsler hemen dikkat çekiyor. Öte yandan Papirüs'e Mısır'da "papi-rüs" denmiyor. "Berdî" demeniz gerekiyor. Latince bir kelime olan "papi-rüs" adeta buraya hiç uğramamıştır. Papirüs bitkisinin nesli tükenmek üzere olduğu için her yıl değerlendirilen bir hatıra olarak düşünülebilir. Bit-

kinin neslinin tükenmesinin sebebi ise bataklık alanların kurumakta olması ve bitkinin çok kullanılması.

Han Halilî'nin tarihi bir çarşı olduğu hemen sağlı sollu dar sokaklardan oluşması ve hanlar, kervansaraylar ve tarihi camilerle Kale sınırları içinde kalması. Bab-ı Züveylî ile Babu'l-Fütuh arasında geniş bir arka çarşı sokakları da var ve bu art bölgedeki çarşılar nispeten daha ucuzdur. 24 Ocak 1517 tarihinde yapılan Ridaniye Savaşıyla bu eski Kâhire Yavuz tarafından alındıktan sonra Mısır Memlûklü Devleti, Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırılarak tarih sahnesinden silinmiştir. Bu savaşta Dulkadir Beyliğine atanmış olan Ali Bey, babası Şehsuvar'ın idam edildiği Züveyla kapısında Tomanbay'ı asarak intikamını almıştır. Mısır halkının resmî tarih eğitiminden dolayı Tomanbay'a hayranlığı ve Yavuz'a kini hissedilir. Züveyla kapısının üzerindeki halkayı göstererek esnafa Tomanbay'ın asıldığı demir konusunda bir bilgi paylaştık. Esnafın bir bölümü bu demirin ne anlama geldiğini bile bilmiyor. Yani tarihe alakasız olan bir kimsenin Tomanbay'ın idam edildiği demirin altında dükkânı olsa bile ondan haberi olmuyor. Esnafın Türklere aşinalığı pek dikkat çeker. "*Yavaş Yavaş Hasan Saş ve Ya Rabbi Şükür Hakan Şükür*" diyerek sizlerin dikkatini çekmeye çalışan esnaf, aslında ilk bakışta Türkiye'li olduğunuzu sezmektedir. Osmanlı Devleti'nden kalma Çelebilerin ve dervişlerin barınakları ve evleri de bu eski Kâhire içindedir. Osmanlı döneminden kalma tarikat, tekke ve zaviyeler Mısır'da devam eden bir hayattır. Kaygusuz Dergâhı'nın Mukattam Dağı'ndan Kâhire'yi seyrettiği bilinir. Burası askerî bir bölge içinde kalmakla birlikte fırsatını bulursanız bahşiş ile bu kritik noktaya girmeniz de mümkün olabilir.

Osmanlı kahveleri ve hanları restore edilerek turistik amaçlara hizmet edecek şekilde dönüştürülmüştür. Fişhawi Kahvesi Han Halilî'nin Hz. Hüseyin'e kavuştuğu yerde dar bir ara sokaktadır ve içi Avrupalı turist ile kaynar. Burası bir Osmanlı Kahvesi iken içinde Mehmet Akif'ten Necip Mahfuz'a kadar pek çok insan kahve yudumlamıştır. Kerkedi ve sahlep içmeyi tercih edenler yanısıra nargile tombekilerini isteyenlerin sesi halen canlı ve gürdür. İstiklal Marşı yazarı Mehmet Akif Ersoy, Mısır'da yaşadığı dönemde sık sık buraya gelip, çayını içer şiirlerini yazarmış. Sakarya Savaşı'ndan sonra kış aylarını Kâhire'de geçirmeye başlayan Mehmet Akif'in Kâhire Üniversitesi'nde bir ders salonu bulunmaktadır. Burada dersler vermiş olan Mehmet Akif'in evi ise Kâhire'nin va-

roşlarından Hulvan semtindedir. Fişhawi Kahvesi kadar ünlü olan başka bir kahve daha vardır. Arap dünyasının tek Nobel ödüllü edebiyatçısı olan Necip Mahfuz'un kahvesi dikkati çeker. Ancak Necip Mahfuz yazı yazmak için hep Osmanlı Kahvesi'ndeki özel odasını tercih etmiştir.

Osmanlı izleri Kâhire'de hatırlanmak istenmeyen ve izleri silinmek istenen bir tarih kesiti gibi de görülür. Buna rağmen Osmanlı eserlerinin eski Kâhire'nin her sokağında göze çarpması mümkündür. 1960'larda Nâsır ile ve aslında daha önce İngiliz istilasından bu yana bir Osmanlı karşıtı propagandanın olduğu söylenir. Ancak bu Mehmet Ali Paşa ile başlayan ayrılış ve İngiliz işgali ile farklılaşan, uzaklaşan bir politik değişimin sonucudur.

Kâhire'nin İnsanları ve Alışkanlıkları

Kâhire halkı müzik ve raksı pek severler. Ayrıca bir o kadar latifeden hoşlanan bu insanların tiyatro, film ve sanat zevkleri de Kâhire'nin kültürel yönünü gösterir.

Kâhire'de İslâm dünyasının en güzel Kur'an okuyucuların sesleri her yerde duyulmaktadır. Dolmuşta, otobüste ve feribotta Kur'an dinlenmektedir. Münşâvî'nin tilaveti'nin her Cuma farklı bir tarihi camide olması halk tarafından takip edilir. Muhaddisler hadis rivayetine devam etmektedirler. Bunlar arasında çok eski bir geleneği devam ettirerek, hala "*hadis icazet belgesi*" verenleri vardır.

Bir Sahabi olan ve Kâhire'de valilik yapan Amr b. El-Âs'a atfedilen meşhur bir söz şu şekildedir:

-“Kâhire'nin halkını defle toplarsınız kırbaçla dağıtırsınız.”

Kayıklarla ve feribotla karşıya geçenler bu fırsattan istifade mezdeke ve müziğin ritmine uyum sağlarlar. Çok sıcak kanlı olan Kâhire insanının Saîdî tarafından gelenleri her nedense sertlikleri ve inat olmaları ile meşhur olmuşlardır. Kıptîlerin ayrı kilise ve dernekleri vardır. Kâhire'de kıptî "*Hristiyan*" anlamına gelir. Bir kimse "*kıptiyim*" diyorsa, Hristiyanım demek istiyordur.

Derslerden sokakta karşılaştığınız insanlara kadar herkes umumiyetle ammi Araççası konuşur. Temizlik bakımından Köprü altları ve yol kenarları bakımsız bir görüntü taşır. Ancak bu çoğu zaman Kâhirelinin de

hoşuna gitmeyen bir manzaradır. Kurban ve Ramazan bayramları çok farklı bir karakter taşır. Halk topyekûn Nil kenarına dökülür ve orada bayramı kutlar. Tahrir Meydanı her bakımdan modern Kâhire'nin meydanıdır ve tam daire merkezidir. Nil nehri boyunca faytonla gezilmeye müsait yerler de vardır. Kanatır'da faytonla gezmek İstanbul'da adalarda gezmeye benzerdir.

Kâhire'de Güney Afrika ülkelerinden Bangladeş ve Hindistanlılara, Azerbaycanlı öğrencilerden Bosna-Hersekliye, İngiliz ve Fransızlardan Ruslara kadar çok geniş yelpazede bir nüfus kozmopolitliği vardır. Adepta tarih şu ana bir insan renkleri cümbüşü bırakmıştır.

Kâhire tarihi şehri 1979 yılından beri UNESCO Dünya Tarih Mirası listesinde bulunmaktadır. Eski şehir ve yeni şehir arasında insanların zenginlikleri ve sosyal statüleri değişmektedir. Nil nehri kıyıları, adalar en gözde ve pahalı mekânlardır. Kâhire'nin mezarlıklar bölgesinde yaşayanlar arasında dilenci olanlarına çok rastlanırken, zengin mahallerde bu duruma pek rastlanmaz. Diğer taraftan Memluk sultanlarının bulunduğu mezarlıklar şehri bölümü halen restore edilmesi gereken, Türkiye'nin girişimleri ile canlanabilecek tarih eserlerinin mekân durumundadır. Pek çok Osmanlı devlet adamı ve âliminin medresesi, evi, cami ve kabri buralarda göze çarpar. Bu bakımdan Kâhire Türk Elçiliği'nin kültür ve tarih çalışmalarına çok ihtiyaç bulunmaktadır. Kâhire'deki Türk şehitliği, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin kabri ile Mehmet Akif'in evi açık müze haline getirilmiştir.

Kâhire'de "Nil'in suyundan içen bir daha içmeye gelir" denmektedir. Bu düşüncelerle Kâhire'nin cazibeli ve gizemli bir ziyaret beldesi olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber'in torunlarının mekânı, Hz. İbrahim'in eşinin vatanı olan bir beldede renkler ve sırlar bir başka esrarengizlik taşımaktadır.

Neticede Kâhire eskiçağdan günümüze birçok planlarla sınırları ve sokakları yeniden çizilmiş, çok girift ve karmaşık bir sokaklar dizisine sahip, dairevi şehir olma özelliği bulunmayan, dünyanın en kozmopolit metropollerinden biridir. Sadece Irak savaşı sonrasında buraya milyonlarca insanın geçici bir süre için bile olsa sığınmacı olarak gelmesi Kâhire'nin problemlerini ve hayat şartlarını derinden etkilemeye devam etmektedir. Fakat ilk bakışta Kâhire onca kahredecı meselelerinin içinde,

bütün kahırları içine çeken, her türlü sıkıntıyı absorbe ederek yok eden bir genişliğe, çok geniş bir lütfâ sahip görünmektedir.

Doç. Dr. Güray Kırpık: 1978'de Osmaniye Kadırlı'da doğdu. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi'ni bitirdi. Aynı üniversitede Ortaçağ Tarihi alanında Yüksek Lisans yaptı ve Doktorasını "Haçlılar" konusu üzerine tamamladı. Kahire Üniversitesi'nde iki sömestr bulundu. Genel olarak Ortaçağ Tarihi, Haçlı Seferleri Tarihi ve Eğitim Tarihi konuları üzerine kitaplar, makaleler ve bildiriler yayımladı. Osmanlı Paleografyası, İngilizce, Arapça ve Farsça bilmekte olan yazar, hâlen Gazi Üniversitesi'nde doçent olarak öğretim üyeliği yapmaktadır.

İletişim:

E-Posta: guray@gazi.edu.tr

Kâhire (Fotoğraf: Güray Kırpık)

“Kentler: Anadolu’nun Dönüşümü, Türkiye’nin Geleceği”

Zafer Çelik

E. Fuat Keyman, Berrin Koyuncu Lorasdağı
Kentler: Anadolu’nun Dönüşümü, Türkiye’nin Geleceği
İstanbul, 2010, Doğan Kitap, 292 sayfa.

Bu çalışma, son yıllarda ciddi bir değişim dönüşüm içinde olan 11 Anadolu kenti üzerinden, -kentleri birbirinden farklılaştıran unsurları dikkate alarak- Türkiye’nin değişim ve dönüşümünü anlamaya çalışmaktadır. Yazarlar, sadece süreci, yani kentlerin ne tür değişim ve dönüşüm içinde olduğunu betimlemekle yetinmeyip, kentlerin kendilerine has hususiyetlerini dikkate alarak, her kentin kentsel dönüşümde takip edebilecekleri kentsel çözüm modelleri de geliştirmektedirler. Kentler kitapta üç gruba ayrılarak incelenmiştir. Gruplaştırmada temel belirleyici kentlerin ölçeği, yani etki ölçeği, kapasitesi ve sahip oldukları potansiyeldir. İlk grupta Kayseri, İzmir, Gaziantep, Konya ve Diyarbakır gibi “kent havzası/kentsel bölge” olarak tanımlanabilecek, çevre kentleri etkileme potansiyeline sahip, büyük ölçekteki kentler ele alınmıştır. İkinci grupta Eskişehir, Denizli ve Çorum gibi orta ölçekli kilit öneme sahip kentler ve üçüncü grupta ise Urfa, Adıyaman ve Bolu gibi gelişme potansiyeline sahip küçük ölçekli kentler incelenmiştir.

Yaşanabilirlik, girişimcilik ve birlikte yaşama boyutları ile kentleri değerlendiren bu çalışmanın, çoklu aktörlere referansla, çok boyutlu ve çok katmanlı bir bakış açısı içinde, küreselleşmenin ve Avrupa Birliği müzakere sürecinin, Anadolu’nun kentsel değişimini ve dönüşümünü nasıl etkilediğini açıklamaya yönelik geniş ölçekli ilk çalışma olduğu söylenebilir. Kuşkusuz Türkiye, Avrupa Birliği’nin üyesi olmamasına rağmen, çeşitli projeler ve ortak eğitim programları ile Avrupa Birliği’nin güçlü bir şekilde etki alanı içindedir. Avrupa Birliği tarafından desteklenen çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik hedefli projeler, kentsel mekân-

larda önemli değişimlere neden olmuştur. Anadolu’nun ekonomik dönüşümünü açıklayan ve kentlerin nasıl bir dönüşüm içinde olduklarını, vizyonlarının ve misyonlarının ne olduğunu ve olması gerektiğini tanımlayan bu çalışma, “kentsel dönüşüm” kavramını sıklıkla kullanmasına rağmen, kentsel dönüşümü açıklamaktan uzaktır.

Keyman ve Lorasdağı, küreselleşmenin Türkiye üzerindeki etkilerinin ne olduğunu, Avrupa Birliği ile ilişkilerin geliştiği bu sürecin Türkiye’de ne tür dönüşümlere neden olduğunu anlamaya çalıştıklarını belirtmektedirler. Yazarlar, Türkiye’nin yaşadığı değişimi ve dönüşümü anlamak için Anadolu’nun yaşadığı değişim ve dönüşümün mutlaka dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedirler. Dahası, Türkiye’yi anlamaya yönelik bir çalışmanın, özellikle Anadolu’nun yaşadığı ekonomik dinamizm ve orta sınıflaşma gibi süreçlere bakılmadan yapılamayacağını vurgulamaktadırlar. Bu unsurları dikkate almadan yapılan çözümlerlerin, Türkiye’nin yaşadığı dönüşümü açıklama ve bu dönüşümünü yönetme konusunda başarısız olacağını ve Türkiye’nin modernleşme macerasını, demokrasisini ve toplumsal yaşamın geleceğini açıklamak isteyen bir çalışmanın/analizin, Anadolu’nun yaşadığı dönüşümü mutlaka dikkate alması gerektiğini özellikle belirtmektedirler.

Bu çalışmaya ilişkin veriler kentsel aktörlerle yapılan mülakatlar yoluyla derlenmiştir. Çalışmanın yapılabilmesi için TÜBİTAK’a “Küreselleşme, Avrupalılaştırma ve Anadolu’nun Ekonomi Politikası: Ekonomik Aktörler, Söylemler ve Stratejiler” başlıklı bir proje sunulmuş ve proje TÜBİTAK’ın desteği ile Mart 2007-Mart 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu kitap, bahsi geçen projenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışma yapılırken örneklemede kullanılan kentsel aktörler ve arabulucular önemli kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Kent mekânı ve yönetiminin, demokratik müzakere ve çok aktörlü bir nitelik içerdiği gerekçesiyle, kentsel mekânda etkin olan aktörlerle -belediye, sanayi ve ticaret odaları, genç işadamları ve kadın dernekleri, sivil toplum, üniversite ve yerel medya gibi farklı ekonomik, sivil ve eğitsel aktörlerle- mülakat yapılmıştır. Kentsel dönüşüm sürecinde, kent yönetiminde etkili vizyon sahibi olan ve bahsedilen aktörler arasında arabuluculuk yapabilecek liderlik kapasitesine sahip arabulucu aktörlerin ortaya çıktığını ve -belediye başkanı, güçlü bir sanayici ya da güçlü bir ailenin temsilcisi

olabilen- bu aktörlerin kentsel dönüşümde önemli roller üstlendiğini belirten yazarlar, arabulucuların görüşlerine özellikle başvurmuşlardır.

Kentler tartışılırken, kentlerin demografik yapısı ve nasıl bir demografik dönüşüm içinde oldukları, eğitsel göstergeleri, tarihsel, kültürel ve coğrafi nitelikleri gibi kentleri birbirinden farklılaştıran unsurlara öncelikli olarak değinilmekte ve bu unsurları dikkate alınan kentlerin misyon ve vizyonu sunulmaktadır. Tüm bu unsurlar kentin ekonomik dönüşümü ve ekonomik göstergeleri ile ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Her bir kentin küreselleşme sürecinde nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşadığı, küreselleşmenin kenti nasıl etkilediği ve dönüştürdüğü, özellikle ekonomik bağlamda değerlendirilmektedir. Bunlara ilaveten, Avrupa Birliği tarafından desteklenen projelerin nasıl bir dönüşüme neden olduğu da incelenmektedir. Avrupa Birliği tarafından desteklenen projelerin kültürel ve sosyal kaygılar taşıması nedeniyle, kısmen sosyal ve kültürel dönüşümlere değinilmektedir. Ancak bu vurgular son demde ekonomik dönüşüme ilişkindir.

Keyman ve Lorasdağı çalışmanın çıktısı olarak şunları vurgulamaktadırlar: 1. Anadolu'nun yaşadığı değişim ve dönüşümleri açıklama çabaları merkez-çevre ilişkilerine vurguda bulunarak değil, küresel-bölgesel-ulusal-yerel bağlamlara vurgu ile ele alınmalıdır; 2. Kentlerin yaşadığı değişim ve dönüşüm; yaşanabilirlik, girişimcilik ve birlikte yaşama boyutları içinde ele alınmalıdır; 3. Anadolu'daki aktörler ve kentler Türkiye'nin yaşadığı dönüşümleri ve değişimleri pasif bir şekilde izlememiş; küreselleşme, Avrupalılaşma bölgeselleşme, modernleşme ve siyasî dönüşüm süreçlerine aktif yanıt vermiştir. Dahası, bu aktörlerin söylem ve stratejilerinin, Türkiye siyaseti, ekonomisi, dış politikası ve kültürel yaşamı üzerinde ciddi etkilerinin varlığı rahatlıkla gözlenir; 4. Çalışmada ele alınan kentler, devletin iradesinin dışında ve kendi çabalarıyla başarılı olmuş ve kendilerini dönüştürmüşlerdir. Kentler "ben yapabilirim" iradesini göstererek başarılı olmuşlardır; 5. Ancak kentlerin daha başarılı bir dönüşüm ve gelişimi için ulusal düzeyde hem kamu yönetimi reformları hem de teşvik ve destek sistemi kurulmalıdır. Gerekli yasal düzenlemelerle, destek ve teşviklerle kentler çok daha başarılı performans sergileyebilir.

Yazarlar son olarak, yaşanabilirlik, girişimcilik ve birlikte yaşama normları etrafında bütünleşen kentlerin Türkiye'nin sorunlarının çözül-

mesi adına önemli cevaplar geliştireceğini belirtmektedir. Ancak kentsel dönüşümlerin yerel ölçekte gerçekleşmesi ve bu üç norma cevap vermemesi hâlinde; muhafazakârlaşmayı, cemaatçılığı ve mikro milliyetçiliği güçlendireceği ifade edilmektedir. Bu normları dikkate almayan – Kayseri örneği gibi- kentlerin gelecekte başarısız olacağı belirtilmektedir. Muhafazakârlaşmanın, üç boyutlu kent yaşamını ve yönetimini uzun süreli yönetme kapasitesini taşıyamayacağı; ancak doğru ulusal politikalarla desteklenen, iyi yönetilen ve sürdürülebilirliği hem kurumsallaşma hem de demokratik normlarda gören kentsel dönüşümün başarılı olma şansının yüksek olduğu vurgulanmaktadır. Keyman ve Lorosdağı kitabı şu şekilde bitirirler:

Kentsel dönüşüm mekân sermaye diyalektiğinde başlayan ama başarı ve sürdürülebilirlik anahtarını katılımcı demokrasi ve demokratik müzakere olan bir süreçtir. Kentlerin bu şekilde gelişmesi için yerellik yeterli değil, ulusal politikalar, yerel ile ulusalın birlikteliği, birbirine katkı vermesi ve küresel-bölgesel dinamiklerle ilişkiye girmesi gereklidir. Bu bağlamda gerçekleşen Anadolu dönüşümü istikrarsızlıklar, güvensizlikler ve kutuplaşmalar yerine sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve birlikte yaşam normlarını güçlendirecektir. Anadolu’nun dönüşümü Türkiye’nin dönüşümü demektir. (s. 276)

Yazarlar, neo-liberal küreselleşmeci bir teorik bakış ile –rekabetçilik, girişimcilik, bireysel başarıya vurgu vb.- küreselleşme ve Avrupalılaşma süreçlerinin kentler üzerinde olumlu etkisi olduğunu vurgulamaktadırlar. Ekonomik ve kentsel mekânda yürüyen mücadelelere/çatışmalara metinde hiç değinilmemektedir. Dahası, kentsel mekânda dönüşüm sürecinde bir mücadele yaşandığına ve küreselleşmenin olumsuz etkilerine ilişkin en küçük bir ima bile yoktur. Küreselleşme ve Avrupalılaşma herkese refah ve saadet getiren ve getirmesi beklenen bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Neo-liberal küreselleşmenin etkileri üzerine yapılan birçok çalışma, durumun hiç de bu çalışmada ifade edildiği gibi herkese refah, saadet ve mutluluk getirmediğini göstermektedir. Çalışma, yöntem olarak kentsel aktörlerin görüşlerine değindiğinden, kentsel aktörlerin bu süreçten etkin faydalanıyor olmalarını herkesin faydalandığı şeklinde yorumlamakta ve kentsel dönüşüm sürecinde yaşanan mücadelele-

ri ihmal etmektedir. Dahası, daha önce de bahsedildiği üzere metin, kentsel mekânın dönüşümünü açıklamaktan çok kentlerin ekonomik dönüşümünü açıklamaktadır. Kentsel mekânın ne şekilde dönüşüm yaşadığı sorusunun cevabı bu çalışmada yer almamaktadır.

Burada incelenen kentlerin her birinin, inkişaf etmesi beklenen potansiyelleri ve kapasitelerinin mevcut olduğu belirtilmektedir. Başarılı kentlerin, sahip oldukları potansiyelleri ve kapasitelerini, devletin desteği olmadan, başarılı bir şekilde yönetmiş olduğu vurgulanır. Bu ve benzer açıklamalar yapıbozuma uğratıldığında, küreselleşme ve Avrupa Birliği müzakere süreçlerine olumlu tepki vermeyen/veremeyen ve başarısız bir değişim dönüşüm yaşayan kentlerin başarısızlığının, kentlerin kendi içlerinden gerekli aktörleri ve girişimcileri çıkarmaması gibi, kentin kendisine ait bir sorunu olduğunu ima etmektedir.

Çalışma, kentlerin başarı hikâyelerine ilişkin olarak, kendi hususiyetlerine vurguda bulunmak suretiyle, her bir kentin farklı bir süreci takip ederek başarıya ulaştığını belirtmesine rağmen, teleolojik bir yaklaşımla, kentlerin varacağı tek bir yer olacağını ve bu hedefe varamayan kentlerin başarısız olacağını vurgulamaktadır. Farklı tür kentleşme ve kentsel dönüşüm biçimleri, arızı, sorunlu bir durum olarak tanımlanır. Kitapta, bir kentteki ekonomik dönüşüm, kent merkezinde kültürel ve sosyal hayata yansımamışsa bir sorun olarak algılanmaktadır. Örneğin Kayserililerin sinema, tiyatro vb. aktivitelere gitmemesi, bu tür kültürel mekân ve faaliyetlerin darlığı, Kayseri'nin homojen yapısı bir sorun olarak tanımlanmaktadır:

Kayseri'nin yaşadığı kentsel dönüşüm sürecinin içerdiği sorunlar da var. Örneğin, ekonomik dinamizm hâlâ kültürel ekonomiye, kentsel hayatın dinamizmine, farklılıkların birbirleri ile yaşamasına dayalı bir kentsel yaşama yansımış değil. (s. 40)

Kitabın, her kentin incelenmesi sürecinde belirli bir sistematığı takip etmesi, kentleri kıyaslamayı, farklılıklarını görmeyi kolaylaştırmaktadır. Ancak metnin her bir alt bölümünde benzer ibarelerin tekrar edilmesi önemli bir yapısal sorun olarak öne çıkmaktadır. Benzer bazı ibareler her bir bölümde birden çok tekrar etmektedir. Bu soruna ilişkin pek çok örnek sunulabilir ancak yerimizin kısıtlı olması nedeniyle Bolu ilini ele

alan bölümde birbirini takip eden iki paragraf, somut bir örnek olarak sunulabilir:

Üniversitenin Bolu’nun sosyal yapısında ve kültürel yaşantısında değişikliğe yol açtığı yadsınamaz bir gerçeklik olurken, çeşitli fakültele-
rin ve yüksekokulların ilçelere dağıtılmasıyla söz konusu ilçelerde de
kültürel etkinliklerin arttığı ve sosyal yaşantının canlandığı biliniyor.
(s. 243)

(...) Abant İzzet Baysal Üniversite’sine ait altı fakültede binlerce öğ-
renci eğitim görüyor ve kentin sosyokültürel yapısında olumlu deği-
şimler yaratıyor. Öte yandan fakültelerin ve yüksek okulların ilçelere
yaygınlaştırılmasıyla sosyal yaşantıda gözle görülür bir canlılık mey-
dana geldiğini ve kültürel etkinliklerin arttığını gözlemliyoruz. (s. 243-
244)

Son olarak, kitap bazı teknik aksaklıklar içermesine, yazarların teorik konularının, yaşanan dönüşümlerdeki çeşitli yönleri görmelerini ön-
lemesine ve vaat ettiği kentsel dönüşümü açıklamak yerine, daha çok ekonomik dönüşümü açıklamasına rağmen, güncel gelişmelerin, kentleri ve Anadolu’yu nasıl değiştirdiğini ve dönüştürdüğünü, daha doğrusu, Türkiye’nin nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşadığını göstermesi; farklı ölçeklerde çok katmanlı ve çok boyutlu olarak değişimleri ve dönüşümleri ele alan geniş bir çalışma olması hasebiyle önemli bir çalışmadır.

Zafer Çelik: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mezunudur. Yüksek Lisansını, aynı bölümde “Dil Mühendisliği ve Bir Ulusun Şekillenmesi: 1932–1938 Yılları Arasında Türkiye” başlıklı tezi ile tamamladı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Bekir S. Gür ile birlikte “Türkiye’de Millî Eğitim Sistemi: Yapısal Sorunlar ve Öneriler” başlıklı bir rapor yayınladı. Hâlen, rehber öğretmenlik yapmakta ve Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

YAZARLARA NOTLAR

Yayın İlkeleri

idealkent, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

idealkent'in yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa idealkent'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın idealkent'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

idealkent'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları idealkent'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da idealkent'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılara aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

idealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Yazım Kuralları

idealkent'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

idealkent'teki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle idealkent'e ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, ayrıca içinde yazar soyadı, kaynağın basım yılı: sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır.

idealkent'te yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

idealkent'e yazı göndermek için, idealkentdergisi@hotmail.com e-posta adresini veya Nasuh Akar Mah. 26. Sok. 6/2 Balgat/ANKARA adresini kullanabilirsiniz. idealkent'in gelecek sayılarında işlenecek dosya konuları internet sitesinden öğrenilebilir: www.idealkentdergisi.com

idealkent

Prolog: Kente Teorik Bakışlar

Söyleşi Orçun İmga-Hakan Olgun
“Akademyanın Velut Kalemî”: Prof. Dr. İlhan Tekeli ile Kent Üzerine

Makaleler Prolog

Ruşen Keleş
Türkiye'de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?

Kente Teorik Bakışlar

Tahire Erman
Kent Çalışmalarının Geçmişi ve Bugünü:
Hakim Paradigmalar ve Yeni Sorunsallar

Eylem Özdemir
Kent'in Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar:
Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözülmesi

İ. Eren Kürkçüoğlu
İdeal Arayışında Bir Dönüm Noktası: Yıldız Şehirler

Hakan Olgun
Ütopya'dan Distopya'ya: “Modern Şehircilik” ve Kritiği

Neslihan Ünal
Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi Bağlamında
Kent Tarihçiliğinin Sorunları

Emrah Gökaltun
Tuğla Yüzeyle Binalar Kent Kimliğini Belirleyici Öğelerden Birisi
Olabilir mi?: Eskişehir Örneği

Kent Yazıları

Mehmet Ali Kılıçbay
Dünyanın En Güzel Şehri

Güray Kırpık
Üst Üste Gelen “Tarih”ler ve Renkli “Medeniyet”ler Şehri: Kâhire

Kitap Eleştirisi Zafer Çelik
“Kentler: Anadolu'nun Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği”

8.00 TL

idealkent

sayı
1

Kente Teorik Bakışlar

idealkent

kent araştırmaları dergisi Sayı 1 • Mayıs 2010 • ISSN 1307-9905

ADAMOR